

निर्णय नं. ७९११ ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअलि अन्सारी
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रप्रसाद
कोइराला
सम्बत् २०६२ सालको दे.पु.इ.नं.- १९
फैसला मिति: २०६४।१०।१७।५

मुद्दा: अंश नामसारी ।

पुनरावेदक/वादी: जिल्ला नवलपरासी, हकुई
गा.वि.स. वडा नं. १ वस्ने मैनादेवी
पटेल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी: जिल्ला नवलपरासी, हकुई
गा.वि.स. वडा नं. १ वस्ने
विन्देश्वरीदास पटनवार समेत

- अंशियारहरुले अलग-अलग घर जग्गा जोत भोग गरेको देखिएतापनि लिखत अनुसार लिई पाई पैतृक अचल सम्पत्तिमा भाग बण्डा गरी भिन्न भएको नदेखिँदा अचल जाय जेथा भाग बण्डाको प्रयोजनका लागि सगोलमा नै रहेको देखिन आइरहेकोले अंशवण्डा हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं. २६)

- एकै ठाउँ घरमा बस्दै आएका र एकै चुल्होबाट खानपिन गरी एकै साथ घर जग्गा जोत भोग गर्दै आएको नदेखिएको अवस्थामा कुनै लिखत नभएको भए स्थापित परम्परा अनुसार फिराद परेको अधिल्लो मितिलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम हुन सक्ने भएतापनि वण्डापत्र लिखत पारीत भइसके पश्चात् पनि वादी, प्रतिवादी एकै सगोलमा चुल्हो मानो गर्दै आएको भनी अनुमान गर्न नमिल्ने ।
- लिखत कार्यान्वयन नभएको कारण अचल सम्पत्तिको भाग-वण्डाको प्रयोजनका लागि अंशियारहरुलाई सगोलमा रहेको मान्नुपर्ने भए तापनि मानो छुट्टिए, नछुट्टिएको प्रश्नको निरोपण पारीत वण्डापत्रको लिखत अनुसार हुनुपर्ने ।
- मानो छुट्टिएको प्रमाण नहुँदा मात्र फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नुपर्ने ।
- चल सम्पत्ति बण्डा भएको वा मानो छुट्टिएको मिति यो हो भन्ने कुरा प्रमाणित गर्ने आधार नभएकोले लिखत भएको मितिलाई मानो छुट्टिएको मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. २७)

- आफ्नो अंश हक कुनै अंशियारले लिन इन्कार गर्दै अंश छोडपत्रको

लिखत पारित गरेमा मात्र कसैलाई निजको अंशहकबाट वञ्चित गर्न सकिन्छ, अन्यथा कसैलाई कुनै अवस्थामा पनि अंश हकबाट वञ्चित गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. २९)

- मानो छुट्टिएको मिति भन्दा पछि आर्जन गरिएको घर जग्गा निजी आर्जनको हुनाले त्यस्तो सम्पत्तिबाट अरु अशियारले अंश नपाउने ।

(प्रकरण नं. ३०)

- संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरु बीच मतैक्य हुन नसकेको अलग-अलग राय न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १९(१) अनुसार सर्वोच्च अदालतबाट हुने अन्तिम निर्णय नै होइन । यस्तो अवस्थामा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ को उपधारा (३) अनुसार सम्पूर्ण पुनरावेदकीय अधिकारक्षेत्रको प्रयोग सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ४(१) र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(क) अनुसार सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासले गर्ने व्यवस्था अनुसार पूर्ण इन्साफ गर्नको लागि संयुक्त इजलासका दुई जना माननीय न्यायाधीशहरुको राय मध्ये कुनै एक रायसँग सहमत हुनु वा नहुनुका अतिरिक्त आफ्नो भिन्नै रायकासाथ

निर्णय गर्न पूर्ण इजलास पूर्ण रूपले सक्षम र अधिकार प्राप्त हुने ।

(प्रकरण नं. ३१)

पुनरावेदक वादी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता द्वय श्री हरिहर दाहाल र श्री युवराज भण्डारी प्रत्यर्थी प्रतिवादी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री शम्भु थापा, इन्द्र खरेल, कमल नारायण दास र कृष्णप्रसाद सापकोटा

अवलम्बित नजीर:ने.का.प. २०५८, निर्णय नं. ४६७९, पृष्ठ ५

आदेश

न्या.ताहिरअलि अन्सारी: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) वमोजिम यस अदालतमा दायर भई संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरुका बीच मतैक्य हुन नसकी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(क) वमोजिम यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ:

२. मूल पुरुष कुकुर दासका ४ छोरा खुशीहाल दास, विन्ध्याचल दास, विन्देश्वरी दास, गया दास भएको, खुशीहाल दासका ४ छोरा उदित दास, भोला दास, वशदेवदास र विन्ध्याचल दासका छोरा गुदुन दास र बच्चा दास भएको, गयाको श्रीमती रामजानी र छोरा बबुनी दास, रामनरेश दास,

सुरेश दास, सुरेन्द्र कुमार, रविन्द्र कुमार भएको, कुकुर दास, खुशीहाल दास, विन्ध्याचल दास, गया दास समेत आ-आफ्नो कालगतिले परलोक भएको, विन्ध्याचलको छोरा बच्चा दास आजभन्दा १३ वर्ष पहिले नै घरबाट हिँडी मर्दो जिउँदो केही थाहा पत्ता नभएको, निजकी श्रीमती मैनादेवी एवं नाबालक छोरा दिग्विजय दास समेतका वादी प्रतिवादी मूल रूपमा ४ अंशियार बीच अंशवण्डा भएको छैन । बहदो परिवार भएको कारण आजभन्दा २० वर्ष पहिले चल धन एक आपसमा वण्डा गरी लिई दिई जग्गा जो जसका नाउँमा दर्ता भएपनि कुशमा मौजामा खुशीहाल दासका सन्तान, सबुनी मौजामा विन्ध्याचल दासको सन्तान, परसिया मौजामा गया दासका सन्तानले घरबास बनाई बढाई मानो छुट्टिएपछि निजी तवरबाट सम्पत्ति आर्जन गरी बसी आएको र पुरानो पैत्रिक घरमा विपक्षी नै बसी परसिया मौजामा जग्गा जमीन भाग वमोजिम भोगचलन गरी आएकोमा २०४८।६।१२ गते एक अर्काले भोगचलन गरेको जग्गा अर्कैको नाममा हुँदा व्यवहार चलाउन कठिनाई परेकोले आ-आफ्ना नाउँमा वण्डा पारित गरी नामसारी दर्ता गरौं भनी भन्दा विपक्षीहरूले वण्डा पारित गर्दैनौं भनी जवाफ दिएकाले अदालतको शरणमा आएका छौं, विपक्षीबाट मानो छुट्टिएको अधिल्लो दिनसम्मको श्री सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी लिई ४ भाग लगाई विपक्षीको १ भाग पर सारी, ३ भागमा खुशीहाल दासको

अंशबाट ३ भाग गरी श्रीमती रामज्ञानी दास, गोरख दास, भोला दास, वंशदेव दासलाई र विन्ध्याचल दासको भागबाट २ भाग गरी गुदुन दास र बच्चा दासको हकमा मैनादेवीलाई तथा गया दासको भागबाट ६ भाग गरी श्रीमती रामज्ञानी दास, राजनरेश दास, सुरेश दास, सुरेन्द्र कुमार, रविन्द्र कुमारलाई दिलाई नामसारी समेत गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीहरूको संयुक्त फिराद दावी ।

३. वादी लेखको पुस्तावलीमा कुनै विवाद छैन । २० वर्ष पहिले चल धन जति वादीले लिई सकेको भन्ने दावा भुग्ता हो । मानो छुट्टिएको मिति खुलाउन नसकेको, निजी आर्जनको सम्पत्ति भन्ने प्रमाण समेत पेश गर्न नसकेको हुँदा विपक्षीको नाउँको सम्पत्तिलाई मात्र निजी आर्जनको भन्न ठहराउन मिल्ने होइन । वादीहरू हाम्रो सगोलको अंशियारा भएकोले सबै अंशियारहरूका नाउँमा जो जस्का नाउँमा जो जहाँ जे जति चल अचल सम्पत्ति भएपनि सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्तिमा हामी अंशियारहरूको समेत भागवण्डा लाग्ने भएकोले वण्डा गर्नुपर्ने चल अचल गैह्र श्री सम्पत्तिको अदालतबाट तायदाती फाँटवारी लिई कानून वमोजिम भागवण्डा भएमा हामीलाई आपत्ति छैन । दावी वमोजिम अंश दिन्नौं भनेका होइनौं । २०४७ सालमा हामी अंशियारहरूले अंश भाग लगाई वण्डापत्र रजिष्ट्रेशन कार्यालयमा गै पारित गर्ने गराउने

कुराको शर्तनामाको कागज घरसारमा तयार गरेका थियौं, सो को प्रतिलिपि सबैसँग छ । साक्षी प्रमाण बुझी वादीहरुको भुट्टा दावीवाट अलग फुर्सद गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीहरुको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकिर ।

४. वादी प्रतिवादी बीच अंशवण्डा गर्नुपर्ने छैन । मिति २०४७५।२९ गते नै वादी प्रतिवादी बीच शर्तनामा कागज भएको र सो कागज मैले नै लेखी दिएको हुँ । यी वादी प्रतिवादीले अघि नै वण्डा छुट्याई, भोगेको जग्गा आ-आफ्ना नाउँमा नामसारी गराउन सम्म बाँकी छ भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका पृथ्वीबहादुर भट्टले गरेको वयान ।

५. बाबु बच्चा दास बेपत्ता भएकोले अंशियारवाट पाउनु पर्ने अंश हिस्साको लागि आमाले नालिश गर्नु भएको हो, अंशवण्डा भए नभएको थाहा छैन भनी बुझिएका दिग्विजय दासले गरेको वयान ।

६. आदेशानुसार भिककाईएको मिति २०२०।१।९ को वण्डापत्र मालपोत कार्यालयवाट प्राप्त भै मिसिल सामेल रहेको ।

७. मिति २०४७५।२९ को शर्तनामा कागज सद्दे साँचो हो, हामी अंशियारहरु धेरै वर्ष पहिला नै छुट्टिएर बसेका थियौं । वण्डापत्र गर्ने व्यक्ति प्रतिवादी मात्रै जीवित छन् । वादी तर्फका अंशियारको मृत्यु भैसकेकोले जीवित अंशियारा विन्देश्वरीलाई मात्रै थाहा छ, हाम्रो पक्षलाई थाहा छैन । मिति २०४७५।२९ को शर्तनामा भुक्त्याएर बनाएका हुन्, शर्तनामा अनुसार गर्न नमानेकाले नालेश गर्नु परेको र प्रमाण खोज्दै

जाँदा अंशवण्डाको कागज भेटिएको हो, बरारीमा रहेको १२-०-० जग्गा जमीन मैनादेवीको पेवा जग्गा हो भन्ने समेत व्यहोराको वादी वारेस राजेन्द्रकुमार पटनवारको सनाखत वयान ।

८. कागज सद्दे साँचो हो सबै अंशियारा मिली गरेको हो भन्ने वादी वा.स. सुरेन्द्र कुमार पटेलले गरेको सनाखत वयान ।

९. शर्तनामा कागज भुक्त्याई बनाएको होइन । वण्डापत्रको कुरा मलाई थाहा छैन भन्ने प्र.वा.स. रामपुजित दास पटनवारले गरेको सनाखत वयान ।

१०. मिति २०४७५।२९ गते अंशियाराहरु बीच भएको वण्डापत्र पारित गर्ने शर्त सहितको घरसारको शर्तनामा कागजले मिति २०२०।१।९ को पारित भएको वण्डापत्र लिखतलाई कानूनी प्रभावहीन बनाउन सक्दैन । उक्त घरसारको लिखतको कानूनी मान्यता नै नहुँदा सद्दे कित्ते तर्फ बोलिरहन परेन । तसर्थ २०२० सालमा नै कानूनको रित पुर्‍याई मानो छुट्टिई भिन्न भैसकेको देखिँदा वादी दावी पुग्न सक्दैन भन्ने समेत व्यहोराको शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०५०।१।२।८ को फैसला ।

११. शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतले गरेको फैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा बदर गरी हक इन्साफ पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत बुटवलमा परेको वादीहरुको पुनरावेदन पत्र ।

१२. वादी प्रतिवादीहरु बीच मिति २०४७५।२९ मा अंशवण्डा गर्ने सम्बन्धमा

मुख मिली शर्तनामा समेत भएको र वादी प्रतिवादीहरु अंशवण्डा गर्ने कुरामा सहमत भएको देखिएकोले वादीहरुले प्रतिवादीहरु रामदास, मुक्ति दास, रामपुजित दास समेतबाट अंश पाउने हो होइन ? सो समेत फैसला गर्नुपर्नेमा कुकुर दासको ४ छोरा खुशीहाल, विन्ध्याचल, विन्देश्वरी र गया दासबीच मात्र भएको मिति २०२०।१।९ को वण्डापत्रलाई आधार मानी नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट गरेको फैसला नमिलेकोले अब जे जो बुझ्नुपर्छ, बुझी सम्पूर्ण वादीहरुका सम्बन्धमा फैसला गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५२।८।७ को पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला ।

१३. आदेशानुसार वादी प्रतिवादीका नाउँको दर्ता श्रेस्ता उतार प्राप्त भै वण्डा गर्नुपर्ने श्री सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी समेत दाखिल भै मिसिल सामेल रहेको ।

१४. वादीहरुले प्रतिवादीबाट अंश छुट्याई लिन पाउने हुँदा दाखिल हुन आएको तायदाती फाँटवारीमा ४ भाग लगाई विपक्षी प्रतिवादीहरुको १ भाग परसारी ३ भागमा १ भाग खुशीहाल दासको अंशबाट श्रीमती रामज्ञानी दास, गोरख दास, वंशदेव दास, भोला दासले, विन्ध्याचलको १ भागबाट गुदुन दास र बच्चा दासको हकमा मैनादेवीले र गया दासको १ भागबाट ६ भाग लगाई श्रीमती रामज्ञानी दास, राजनरेश दास, सुरेश दास, सुरेन्द्र कुमार, रविन्द्र कुमार समेतले

अंश भाग छुट्याई आ-आफ्ना नाममा दर्ता नामसारी समेत गरी लिन पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०५५।६।२८ को फैसला ।

१५. अंशवण्डा भै लिखत रजिष्ट्रेशन समेत भएको अवस्थामा सो तथ्यलाई लुकाई मिलावटी रुपमा फिराद र प्रतिउत्तर पारिएकोमा सो मिलावटी फिराद र प्रतिउत्तरलाई आधार मानी लिखत रजिष्ट्रेशनको मूल्याङ्कन नै नगरी शुरुवाट भएको फैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा बदर गरी मेरो पुनरावेदन जिकिर बमोजिम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी मैनादेवीको पुनरावेदन जिकिर ।

१६. पुनरावेदक वादी मैनादेवीको ससुरा विन्ध्याचल समेतका मूल अंशियारा वीचमा मिति २०२०।१।९ मा वण्डापत्र पारित भैसकेको कुरा थाहा पाई वादी मध्येकी मैनादेवीले सो लिखतको नक्कल समेत साथै राखी निवेदन पेश गरेपछि सो वण्डापत्रको सक्कल लिखत भिकाई अन्य वादी प्रतिवादीहरुलाई अ.वं. ७८ नं. बमोजिम सुनाएर मात्र ठहर निर्णय गर्नुपर्नेमा सो नगरेको देखिँदा शुरुको निर्णय फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.वं. २०२ नं बमोजिम छलफलका लागि विपक्षी प्रतिवादीहरु अन्य वादीहरुलाई समेत भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०५६।१०।३ को आदेश ।

१७. पुनरावेदिका मैनादेवी पटेल स्वयंले पतिको हकमा फिराद गर्ने अनुमति पाउँ भनी अ.व. ८३ नं. बमोजिमको सुविधाको माग गर्दै निवेदन सहित प्रतिवादीहरूसँग एकासगोलमा रही बसेको अंश माग गर्दा नदिएकोले फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी तायदाती फाँटवारी लिई बच्चा दासको हक जति अंश दिलाई पाउँ भनी मिति २०४८।६।१६ मा स्वयं फिरादपत्र लेखी मुद्दा दिएको तथ्य मिसिलबाट देखिन्छ । त्यसपछि यिनै पुनरावेदक वादी मैनादेवी पटेलले हाम्रो ससुराहरूको पालामा नै २०२०।१।९ मा अंशवण्डा भै रजिष्ट्रेशन समेत पारित भैसकेको र सो भन्दा पछि अर्थात् २०२१।२।१० मा सौता सरस्वती देवीका नाउँमा खरिद गरेको जग्गामा अन्य वादी प्रतिवादीहरूको अंश हक लाग्नु पर्ने होइन भनी निवेदन सहित उक्त वण्डापत्रको प्रतिलिपी र राजिनामाको प्रतिलिपी साथै राखी निवेदन दिएको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखियो । उक्त वण्डापत्र अनुसार दाखिल खारेज नामसारी कित्ताकाट भोगचलन भए गरेको भन्ने कुरा कतैबाट देखिँदैन । यसमा पनि यी पुनरावेदक वादीले उक्त मितिको वण्डापत्र अनुसार जग्गा लिए पाएको भए पुनः अंश पाउँ भनी नालेश गर्नुपर्ने प्रयोजन पनि देखिँदैन । यिनै पुनरावेदक वादीले हामीहरूको अंशवण्डा भएको छैन, फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी तायदाती फाँटवारी लिई अंश पाउँ भनी एकपटक

फिराद गरिसकेपछि अर्को पटक अंशवण्डा भैसकेको छ भनी जिकिर लिन प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ ले समेत मिल्ने देखिँदैन । त्यस्तै मिति २०४७।५।२९ मा अंशवण्डा गर्ने शर्तनामा भएकोबाट वादी प्रतिवादी सगोलमा रहेको देखिएको । यसर्थ वादी प्रतिवादीहरू एकासगोलमा रहेको भनी मान्नुपर्ने देखिन आयो । यी पुनरावेदिका मैनादेवीको सौता सरस्वती देवी दास समेत सगोल सराकतमै रहेको अवस्था राजिनामाबाट मिति २०२१।२।१० मा जग्गा खरिद गरेको देखिएकोले सो जग्गा समेतमा सबै अंशियारको हक लाग्ने गरी भएको फैसला कानूनसंगत नै देखिन्छ । तसर्थ वादी दावी बमोजिम प्रतिवादीहरूसँग अंश पाउने ठहर्‍याई भएको शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०५५।६।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०५७।७।२ को फैसला ।

१८. म समेतले विन्देश्वरीदास समेत उपर फिराद दिँदा अंशवण्डा नभएको र अंश नदिएकोले अंश दिलाई पाउँ भनी फिराद गरेकोमा सो फिरादमा २० वर्ष पहिले नै छुट्टिएको कुरा एकातर्फ उल्लेख छ भने फिराद परेको अधिल्लो दिन मानो छुट्टिएको मिति कायम गरिपाउँ भनी भनेको छैन । म समेतले बिपक्षी विन्देश्वरी दास समेतलाई अंश मुद्दा दिँदा हामी सगोलमा रहेको भनी अंश माग गरी फिराद गरेको थिएँ । पछि विभिन्न प्रमाण खोज्ने क्रममा मेरो ससुराकै

पालामा ससुराहरु ४ भाईका बीचमा २०२० सालमा वण्डापत्र पास भएको लिखत भेटिएको हुँदा मेरो ससुरा छुट्टिई भिन्न भैसक्नु भएको कुरा थाहा पाएँ । ससुरा स्वर्ग भैसक्नु भएको र लोग्ने वेपत्ता भएको कारण म पछि मात्र विवाह भै आएकी महिलालाई जानकारी भएन । प्रतिवादी विन्देश्वरी र केही वादी समेत मिली सगोलमा छौं भनी फिराद गर्न लगाएका हुन् । रजिष्ट्रेशन पास भएको लिखत अद्यापि मौजुद छ र त्यसमा कसैले प्रश्न उठएका पनि छैनन् । वण्डापत्र अनुसार खुशीहाल समेतका ४ भाईका नाममा दाखिल खारेज नामसारी समेत भएको छ । जुन कुरालाई स्वयं पक्ष विपक्षले समेत अन्यथा भन्ने परिस्थिति छैन । यसरी वण्डापत्रको लिखत खडा भै रजिष्ट्रेशन पास समेत गरिसकेको अवस्थामा वण्डा भएको छैन, सगोलको हो भनी भन्न मिल्दैन । पास भएको वण्डापत्रको अधिनमा रही इन्साफ गर्नुपर्नेमा केवल व्यक्तिको भनाईलाई मात्र आधार मानी पास भएको लिखतलाई अर्थहिन ठहराउनु न्यायोचित हुँदैन । २०२०।४।२० को वण्डापत्रको लिखतबाट विपक्षी विन्देश्वरी समेत भिन्न भैसकेका अंशीयार हुन् भन्ने सिद्ध भैरहेको छ । वण्डापत्रमा सहीछाप गर्ने जिवित व्यक्ति विपक्षी विन्देश्वरीले सो कुरा थाहा जानकारी हुँदाहुँदै षडयन्त्रपूर्वक गोप्य राखी मुद्दाबाट फाईदा लिने चेष्टा गरेका छन् । २०२० सालको वण्डापत्रमा म मैनादेवी संलग्न नभएकोले सो कुरा म वादीलाई थाहा नहुनु अस्वभाविक होइन । तसर्थ वण्डापत्र

पारित भएको मिति २०२०।४।२० लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नुपर्नेमा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई कायम गर्नु अत्यन्त त्रुटीपूर्ण छ । मानो छुट्टिएको मिति २०२०।४।२० लाई कायम गरी सो भन्दा पछाडि सौता सरस्वतीका नाममा खेद दासबाट मिति २०२१।६।२ मा, धर्मा पटनवारबाट २०२१।४।२ मा खरिद गरी लिएको हाल नवलपरासी देवगाव गा.वि.स. ७क, ७ख का जग्गाहरु वण्डा नलाग्ने हुँदा वण्डा लाग्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । एकपटक अंश पाउँ भन्ने र पुनः अंश भैसकेको भन्ने भनाई विवन्धित रहेको भन्ने जुन भनाई छ, कानूनी प्रश्नमा विवन्धनको सिद्धान्त आकृष्ट हुँदैन, त्यसमा पनि प्रतिवादी विन्देश्वरी लगायत अन्य वादी वण्डा भैसकेको कुरा होइन भनी आएका हुँदा उनीहरु पनि विवन्धित हुन्छन् । २०४७ मा भएको घरसारको कागजको कुनै प्रमाणिक महत्व छैन भने विधिवत वण्डा भएको अवस्थामा रजिष्ट्रेशन १ नं. ले सगोल हुन मानो जोडिएको कागज पनि रजिष्ट्रेशन गर्नुपर्छ । अंशवण्डा भएको छैन भन्ने अन्य वादी र प्रतिवादीहरुले त्यसको प्रमाण पुऱ्याउन सकेका छैनन् भने अंशवण्डा भैसकेको छ भन्ने मैले प्रमाण पेश गरेको छु । त्यसकारण २०२० सालमा वण्डा भएको अवस्थामा सोलाई नै मानो छुट्टिएको वा वण्डा भएको मिति मानी सो भन्दा पछाडि खरिद भएका जग्गाहरु वण्डा नलाग्नेमा वण्डा लाग्ने गरी भएको शुरु र पुनरावेदन अदालतको

फैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा बदर गरी वण्डापत्रका आधारमा त्यसपछि खरिद भएका जग्गा वण्डा नलाने गरी इन्साफ गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी मैनादेवीका तर्फबाट परेको मुद्दा दोहोर्‍याई पाउँ भन्ने निवेदन ।

१९. २० वर्ष अघि नै मानो छुट्टिएको हुँदा मानु छुट्टिएको अधिल्लो दिन सम्मको वण्डा गर्नुपर्ने सम्पत्तिमा आफ्नो वण्डा पाउँ भन्ने फिराद दावी र अंशवण्डा हुनुपर्ने भन्ने कुरामा प्रतिवादी समेत सहमत रहेकोमा २०२०।१।९ मा खडा गरी २०२०।४।२० मा पारित वण्डापत्रवाट २० वर्ष अघि नै मानो छुट्टिएको भन्ने वादी भनाई प्रमाणित छँदाछँदै नालिश परेको दिन मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी अंशवण्डा हुने ठहर्‍याएको शुरु जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत वुटवलको फैसला रजिष्ट्रेशनको १ नं. को व्याख्यात्मक त्रुटी रहेकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को (१) को खण्ड (क) अन्तर्गत दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०५७।१।१९ को आदेश ।

२०. दे.पु.नं. ७८११ मा मिति २०५७।१।१९ मा २०२०।४।२० मा वण्डापत्र भएको र अघि नै मानो छुट्टिएको भन्ने वादी भनाई प्रमाणित छँदाछँदै नालिश परेको दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी भएको फैसलामा रजिष्ट्रेशनको १ नं. को व्याख्यात्मक त्रुटीरहेको भनी दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा भएको देखिन्छ । त्यसवाट पुनरावेदक

वादी मैनादेवीको सौता सरस्वती देवीका नाममा २०२१।२।१० मा खरिद भएको जग्गामा मैनादेवी बाहेकका अन्य वादीहरुले अंश पाउने भनी पुनरावेदन अदालतवाट भएको ठहरवाट असर पर्न जाने सम्भावना भएको र ती वादीहरु बाहेकको हक हितमा पनि असर पर्न जाने अवस्था देखिँदा निजहरुको पनि कुरा सुनी निर्णय गर्नु न्यायको रोहमा मिल्ने नै देखिँदा अ.व. २०२ नं. अनुसार मैनादेवी बाहेकका रामज्ञानि दास, गोरखनाथ दास, भोला दास, वंशदेव दास, गुदुन दास, सुरेन्द्र कुमार पटेललाई फिकाई लगाउको दे.पु.नं. ७८१२ को मुद्दा साथै राखी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६१।१।३० को आदेश ।

२१. मिति २०४७।५।२९ मा अंशवण्डा मिलाउन भनी खडा भएको भनेको घरसारको कागजले रजिष्ट्रेशनको १ नं. को व्यवस्था अनुसार कानूनी मान्यता पाउन नसक्ने, न्यायको कुरा न्यायको याचना गर्नेले पाउने, अरु कसैको कारणले कसैको हक प्रभावित नहुने र अदालतले पनि कानूनतः इन्साफ गर्न बाधा नपर्ने, एकपटक अंश पाउँ भनी फिराद गर्ने वादीले पछि आएर अंशवण्डा भैसकेको रहेछ भन्नु विवन्धनको सिद्धान्तले रोक्छ वा रोक्दैन भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा, यी पुनरावेदक वादीलाई पुनरावेदन अदालत समेतले अंशवण्डा पाउने गरी फैसला गरे उपर प्रतिवादीहरुको पुनरावेदन नपरेको अवस्था हुँदा अंशवण्डा हुनुपर्ने कुराका हकमा विवाद समाप्त भैसकेको अवस्था हुँदा

विवन्धनको प्रश्न नै गौण हुने, वण्डापत्र रजिष्ट्रेशन भएको मिति २०२०।४।२० लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्ने र सो पश्चात् मैनादेवीको सौता सरस्वती देवीको नाममा खरिद गरेको जग्गा सरस्वतीको मृत्यु पछि मैनादेवीको निजी ठहरी बाँकि सम्पत्ति मात्र वण्डा गर्नुपर्नेमा पछि खरिद गरेको सो सम्पत्ति जग्गा समेत वण्डा गर्ने गरी गरेको हदसम्म पुनरावेदन अदालत वुटवलको फैसला केही उल्टी हुने ठहर्छ । पुनरावेदन अदालत वुटवलको फैसला सदर गर्ने गरेको माननीय न्यायाधीश श्री बन्दीकुमार बस्नेतको रायसँग सहमत नभएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३क वमोजिम पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मीको राय ।

२२. २०२० सालमा वण्डा भएको भन्ने कुरा मूल अंशियारहरुको बीचमा भएको र सो बाहेकका हाल यस मुद्दाका वादी प्रतिवादीहरुलाई थाहा जानकारी नभएको अवस्थामा प्रतिवादी विन्देश्वरी बाहेकका अंशियारको अंशमा दावी परेको देखिन्छ । २०२० सालको पारित वण्डापत्र वमोजिम जग्गा जमिन आफ्नो भागमा परे अनुसार दर्ता गराएको छ भन्ने भनाई पनि वादी प्रतिवादीहरुको नरहेको अवस्थामा २०२० सालको वण्डापत्र वमोजिम मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्न मिलेन । व्यवहारमा नउतारिएको लिखतलाई मान्यता दिँदा सम्पूर्ण

परिवारको व्यवहारमा खलल पर्छ भने त्यस्तो लिखतलाई मान्यता दिन मिल्दैन । यस्तो अवस्थामा शुरु तथा पुनरावेदन अदालतले फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी वण्डा हुने गरी गरेको इन्साफ मनासिव ठहर्छ । माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मीले शुरु र पुनरावेदन अदालतको फैसला केही उल्टी गर्ने गरी गर्नुभएको ठहरसँग राय नमिलेको हुँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३क वमोजिम प्रस्तुत मुद्दा पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री बन्दीकुमार बस्नेतको राय सहितको यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६२।३।१५ मा भएको फैसला ।

२३. नियम वमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता द्वय श्री हरिहर दाहाल र श्री युवराज भण्डारीले रजिष्ट्रेशनको १ नं. वमोजिम पारित भएको वण्डापत्रलाई अन्यथा भन्न मिल्ने हुँदैन, विवन्धनको सिद्धान्त कसैलाई लागू नहुने र कसैलाई लागू हुने भन्ने हुँदैन, सबैलाई समान रूपमा लागू हुनु पर्छ, तर कानूनी प्रश्नमा विवन्धन लाग्दैन, पारित वण्डापत्र वमोजिम पटवारी समक्ष दाखिल खारेज समेत भैसकेबाट वण्डापत्र कार्यान्वयन नभएको भन्ने अवस्था छैन, घरसारको लिखत र पारित लिखतका बीचमा विवाद भएमा पारित

लिखतले मान्यता पाउँछ, घरसारमा गरिएको २०४७ सालको शर्तनामाको लिखतमा मैनादेवी संलग्न नै नभएको हुँदा त्यस्तो लिखत निजका लागि बाध्यात्मक हुन सक्दैन, पारित वण्डापत्र भन्दा पछि आर्जित सम्पत्ति वण्डा लगाउन मिल्दैन र २०४७ सालको शर्तनामामा सरस्वतीदेवीका नाउँको वरारी मौजा (देव गाउँ) को जग्गाको उल्लेख छैन, त्यसबाट पनि सरस्वतीदेवीका नाउँको सम्पत्ति वण्डा लाग्दैन भन्ने स्पष्ट हुन्छ, तसर्थ संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मीको राय कायम हुनु पर्छ, भन्ने समेत वहस जिकीर प्रस्तुत गर्नु भयो । त्यसैगरी प्रत्यर्थी/प्रतिवादीहरू तर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ता द्वय श्री शम्भु थापा र इन्द्र खरेलले २०४७ सालको शर्तनामामा सबै हाँगाको प्रतिनिधित्व गराइएको छ, त्यसलाई अन्यथा भन्न मिल्दैन, २०२० सालको वण्डापत्रका आधारमा दा.खा. नामसारी नै भएको छैन, नापीका समयमा ज-जसलाई अनुकुल हुन्छ त्यसैका नाममा नापी सम्म भएको अवस्थालाई वण्डापत्र कार्यान्वयन भएको अर्थ गर्न मिल्दैन, सो वण्डापत्रलाई मान्यता प्रदान गरिने हो भने कसैका नाममा मौजा नै रहने र कसैका नाममा कुनै सम्पत्ति नै प्राप्त नहुने अवस्थाको सिर्जना हुन्छ, त्यस्तो अवस्था आउन नदिनकै लागि २०४७ सालमा शर्तनामाको कागज तयार गरिएको हो, अंशवण्डा भएको छैन भन्दै फिराद लिई अदालत प्रवेश गर्ने वादी पक्षले सो वण्डापत्रको अस्तित्व स्वीकार गरेको छैन,

२०२० सालको वण्डापत्रलाई मानेको भए सो अनुसार गराई पाउँ भन्ने सम्म उजुरी लाग्नु पर्ने हो । त्यसकारण अहिले आएर २०२० सालमा वण्डा भएको छ भन्न वादीले पाउँदैन । प्रतिवादीले पनि उक्त वण्डापत्रलाई स्वीकार नगरेको अवस्था भएकाले दुबै पक्षको मुख मिलेको विषयमा अदालतले अन्यथा भन्न मिल्ने हुँदैन, फिरादको रूप नै परिवर्तन गरी इन्साफ गर्न मिल्दैन, त्यसैले संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री बद्रिकुमार बस्नेतको राय कायम हुनुपर्छ, भन्ने समेत वहस जिकीर प्रस्तुत गर्नु भयो ।

२४. अदालतको आदेशले भिकाइएका मध्येका गोरखनाथ, भोला दास र वंशदेव तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कमलनारायण दासले कानून वमोजिम वण्डापत्र रजिष्ट्रेशन भै जिमीदारी पटवारीमा दाखिल खारेज भै अंशवण्डा कार्यान्वयन समेत भैसकेको हुँदा त्यसमा परिवर्तन गर्न मिल्ने हुँदैन, रजिष्ट्रेशन भैसकेको वण्डापत्रको मितिलाई नै मान्ने छुट्टिएको मिति कायम हुनपर्छ, त्यस्तोमा विवन्धन आकर्षित हुँदैन भन्ने समेत वहस गर्नु भयो । भिकाइएका मध्येकै गुधुन, बबुनी, सुरेश, सुरेन्द्र र रविन्द्र तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कृष्ण सापकोटाले एकपटक अंशवण्डा भएको पारित लिखतको अस्तित्व देखिएतापनि सो लिखत अनुसार जग्गा दर्ता नामसारी र भोग व्यवहार भए गरेको छैन भनी दावी गरेको र अन्य अंशियारहरूले सहमति जनाएको अवस्थामा पुनः अंशवण्डा गर्न नमिल्ने भन्ने हुँदैन,

अंशवण्डा भएको भनिएको लिखतलाई कसैले पनि स्वीकार गरेको छैन र सो वमोजिम अंशवण्डा, दाखिल खारेज समेत नभएको हुँदा त्यस्तो पारित लिखतलाई आधार बनाएर वादी दावीबाट अलग गएर न्याय निरूपण गर्न मिल्दैन । २०२४ सालमा भएको नापीमा पनि २०२० सालको वण्डापत्र वमोजिम नापी भएको छैन, जो जहाँ वसोवास गरेको छ, उसैको नाममा नापी भएको छ, वण्डापत्र वमोजिम लिए पाएको नदेखिएको अवस्थामा त्यस्तो वण्डापत्रको अस्तित्व कायम रहन सक्दैन । २०२१ सालमा सरस्वतीदेवीका नाममा खरिद गरिएको जग्गा दाइजो पेवा वा स्वआर्जनको सम्पत्तिबाट खरिद गरिएको हो भन्ने कहिकतैबाट देखिँदैन, त्यस्तो सम्पत्ति सबै अंशियारहरुबीच वण्डा लाग्ने स्पष्ट नै छ, तसर्थ पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला बदर हुनुपर्ने अवस्था छैन भन्ने समेत वहस जिकीर प्रस्तुत गर्नु भयो ।

२५. उल्लिखित तथ्य रहेको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल अध्ययन गरी विद्वान अधिवक्ताहरुको वहस जिकीर समेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा मूलतः देहायका प्रश्नहरुको निर्णय निरोपण गर्नु पर्ने देखिन्छ:

१. वादी र प्रतिवादीहरुबीच अंशवण्डा भएको छ, छैन र दावी अनुसार अंशवण्डा हुनुपर्ने हो वा होइन ?
२. वादी र प्रतिवादीबीच अंशवण्डा हुनुपर्ने भए प्रस्तुत मुद्दाको फिराद

परेको अधिल्लो दिन वा मिति २०२०।४।२० को पारित वण्डा पत्रको मितिलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नुपर्ने हो ?

३. तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित जग्गाहरु मध्ये के कति जग्गामा वण्डा गर्नुपर्ने हो ?

४. संयुक्त इजलासका दुईमध्ये कुनै एक माननीय न्यायाधीशको रायसँग सहमत हुनु वा नहुन पर्ने हो वा यस इजलासले अर्कै निर्णय गर्न सक्ने हो ?

२६. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा २० वर्ष अगाडि नै मानो छुट्टिएको भन्दै मूल चार अंशियार मध्ये बेपत्ता भनिएको वच्चा दासको श्रीमतीले प्रस्तुत फिराद दायर गरेको देखिन्छ । पुस्तावली र अंशियारहरुको संख्यामा दुवै पक्षको मुख मिलेको छ । मुद्दाको कारवाही गर्दै जाँदा मूल पूर्खा कुरुरदासका चार छोराहरु मध्ये जेठा खुसिहालदास पहिला नै परलोक भइसकेकोले निजको छोरा उदितदास र कुरुरदासका अन्य तीन छोराहरु क्रमशः विन्ध्याचल, विन्देश्वरी र गयादासबीच मिति २०२०।४।२० मा अंशवण्डाको लिखत पारित भएको तथ्य खुल्न आएको पाइन्छ । यस तथ्यको अस्तित्वलाई कुनै पक्षले खण्डन गरेको पाइँदैन । मात्र २०२०।४।२० को पारित वण्डापत्र कार्यान्वयन नभएको र वादी स्वयम्ले अंशको माग गर्दै प्रस्तुत फिराद दायर गरेकीले उक्त पारित

लिखतको कुनै कानूनी हैसियत छैन भन्ने प्रतिवादीहरु तथा पहिला पारित अंशवण्डाको लिखत अनुसार नै हुनुपर्ने भन्ने वादी पक्षको अहिलेको जिक्ति रहेको पाइन्छ । उक्त मिति २०२०।४।२० को पारित वण्डापत्र लिखतको अस्तित्वलाई जानाजानी लोप गरी वादीले फिराद गरेको मान्ने हो भने पनि उक्त तथ्यलाई अदालत समक्ष प्रस्तुत गर्ने दायित्व प्रतिवादीहरुको पनि हो । सोही अनुसार मिति २०२०।४।२० को लिखतको अस्तित्व अदालत समक्ष आए तापनि सो वण्डा पत्रको कार्यान्वयन भएको छैन भन्ने कुरामा दुवै पक्ष सहमत छन् र अन्य तथ्यहरुले यही कुराको पुष्टि गरेका छन् । मिति २०२०।४।२० पछि सर्वे नापी हुँदा पनि उक्त वण्डापत्र अनुसार आ-आफ्नो भागको जग्गा आफ्नो नाममा नापी, दर्ता भए, गराएको देखिँदैन । उक्त पारित वण्डापत्र अनुसार कुनै अंशियारले दाखिल खारेज नामसारी समेत गराएको देखिँदैन । अर्को तर्फ २०२० सालको वण्डापत्रबाट भिन्न भइसकेकोले अंश पाउँ भन्ने वादी दावी पुन सक्दैन भनी शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतले मिति २०५०।१२।८ मा गरेको फैसला उपर यिनै वादीको पुनरावेदन पर्दा शुरुको फैसला बदर गरी वादी दावीको सम्बन्धमा फैसला गर्नु भनी पुनरावेदन अदालतले निर्णयार्थ मिसिल जिल्ला अदालतमा पठाउने गरी गरेको निर्णय उपर दुवै पक्षले चिन्त बुझाएको स्थिति छ । अंशियारहरुले अलग-अलग घर जग्गा जोत भोग गरेको देखिए तापनि मिति २०२०।४।२०

को लिखत अनुसार लिई पाई पैतृक अचल सम्पत्तिमा भाग वण्डा गरी भिन्न भएको नदेखिँदा अचल जाय जेथा भाग वण्डाको प्रयोजनका लागि यी वादी प्रतिवादीहरु सगोलमा नै रहेको देखिन आई रहेकोले वादीले दावी अनुसार अंशवण्डा पाउनु पर्ने देखिन्छ ।

२७. दोश्रो प्रश्न अर्थात मानो छुट्टिएको मितिको सम्बन्धमा विचार गर्दा यी वादीले फिराद परेको अधिल्लो मितिलाई मानो छुट्टिएको मिति मान्नुपर्ने भन्ने फिरादमा उल्लेख गरेको पाईदैन । प्रतिवादी तर्फबाट फिराद परेको अधिल्लो मितिलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नुपर्ने जिक्ति लिइएतापनि मिति २०२०।४।२० को पारित वण्डापत्रको अस्तित्वलाई कुनै पक्षले इन्कार गर्न सक्ने अवस्था छैन । अर्को तर्फ वादी र सबै प्रतिवादीहरु एकै ठाउँ, घरमा बस्दै आएका र एकै चुल्होबाट खानपिन गरी एकै साथ घर जग्गा जोत भोग गर्दै आएको पनि देखिँदैन । यस्तो अवस्थामा पनि कुनै लिखत नभएको भए स्थापित परम्परा अनुसार फिराद परेको अधिल्लो मितिलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम हुन सक्ने भएतापनि मिति २०२०।४।२० को वण्डापत्र लिखत पारित भइसके पश्चात् पनि यी सबै वादी, प्रतिवादी एकै सगोलमा चुल्हो मानो गर्दै आएको भनी अनुमान गर्न मिल्दैन । मिति २०२०।४।२० को लिखत कार्यान्वयन नभएको कारण अचल सम्पत्तिको भाग-वण्डाको प्रयोजनका लागि अंशियारहरुलाई सगोलमा रहेको मान्नुपर्ने भए

तापनि मानो छुट्टिए, नछुट्टिएको प्रश्नको निरोपण उक्त पारीत बण्डापत्रको लिखत अनुसार हुनुपर्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा २०४६ सालको दे.पु.ई.नं. ७५ को अंश मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट “मानो छुट्टिएको प्रमाण नहुँदा मात्र फिराद परेको अधिल्ला दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नुपर्ने भन्दै चल सम्पत्ति बण्डा भएको वा मानो छुट्टिएको मिति यो हो भन्ने कुरा प्रमाणित गर्ने आधार नभएकोले लिखत भएको मितिलाई मानो छुट्टिएको मान्नु पर्ने” भन्ने कानूनी सिद्धान्त प्रतिपादित भएको छ (ने.का.प. २०५०, नि.नं ४६७९, पृ. ५) । त्यसकारण समेत मिति २०२०।४।२० मा पारीत भएको बण्डापत्रको मितिलाई नै अंशबण्डाको प्रयोजनका लागि अंशियारहरु बीच मानो छुट्टिएको मिति कायम हुने देखिन्छ ।

२८. अब तेश्रो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा सगोलका अंशियारहरुको अदालतको आदेशानुसार पेश भएको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित जग्गा मध्ये मानो छुट्टिएको मिति २०२०।४।२० भन्दा पहिला कायम रहेका सबै जग्गा जमीनबाट वादी-प्रतिवादीहरुले अंश पाउनु पर्ने हुन आउँछ । कुन सम्पत्ति बण्डा हुने, कुन नहुने भन्ने विवाद पनि दुई पक्षबीच कायम रहेकोले सो विवादको निरोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ । मिति २०२०।४।२० को पारित बण्डापत्र पछि बच्चादासको श्रीमती सरस्वतीको नाममा

मिति २०२१।२।१० को पारित राजीनामाद्वारा खरीद गरिएको मौजा वरारीको जग्गामा विन्ध्याचलका अर्का छोरा गुदुनदास लगायत विन्ध्याचलका अन्य दाजुभाईबीच बण्डा हुन सक्दैन, उक्त राजीनामाको सम्पत्तिमा बच्चादास र निजका श्रीमतीहरु र सन्तानको मात्र हक कायम हुनुपर्छ भन्ने वादी मैनादेवी तर्फका अधिवक्ताहरुको बहस जिकिर रहेको छ । साथै मिति २०२१।२।१० को राजीनामाबाट मानो छुट्टिएपछि प्राप्त गरिएको र अंशमा दावी नपुग्ने ठहरी मिति २०५०।१।२० मा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला उपर गुदुनदासको पुनरावेदन नपरेबाट समेत मिति २०२१।२।१० को राजीनामाको जग्गा राजीनामा पाउने सरस्वतीदेवीको परलोक भइसकेकोले वादी मैनादेवीको एकलौटी हुने हुनाले त्यसबाट अन्य अंशियारले अंश नपाउने भन्ने संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मीको राय ठहर पनि रहेको देखिन्छ ।

२९. पैतृक सम्पत्तिबाट प्रत्येक अंशियारको अंश हक अंशबण्डा सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाले सुरक्षित गरेको छ । आफ्नो अंशहक कुनै अंशियारले लिन इन्कार गर्दै अंश छोडपत्रको लिखत पारित गरेमा मात्र कसैलाई निजको अंशहकबाट वञ्चित गर्न सकिन्छ, अन्यथा कसैलाई कुनै अवस्थामा पनि अंश हकबाट वञ्चित गर्न मिल्दैन । मिति २०२०।४।२० को पारित लिखत मूलपूर्वा कुकुरदासका चार सन्तानहरु बीचको लिखत हो । कुकुरदासका सन्तानहरुबीच अंश बण्डा

पारित भएको अवस्था छैन । कुकुरदासका माहिला छोरा विन्ध्याचलका दुई छोरा गुदुनदास र बच्चादास भएको तथ्य निर्विवाद छ भने यी दुई छोराहरुबीच अंशवण्डा नभएको तथ्य पनि उत्तिकै निर्विवाद छ । विन्ध्याचलको र निजका सन्तान र सन्तानका अंशियारहरु जसको नाममा भएपनि त्यस्तो सम्पत्ति प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६क ले सगोलको सम्पत्ति हुने र त्यसबाट अंशवण्डाको महल अनुसार सबै अंशियारले अंश पाउने हुन्छ । कसैले उजुरी वा पुनरावेदन नगरेबाट निजको अंश हक समाप्त हुँदैन । तसर्थ मिति २०२१।२।१० को राजीनामाबाट सरस्वतीको नाममा आएको जग्गामा विन्ध्याचलको दुवै छोराहरु गुदुनदास र बच्चादास दुवैको बराबर अंश हक कायमै रहेकोले त्यसबाट ती दुवै छोराहरुले अंश भाग पाउने देखिन्छ । अन्य प्रतिवादीहरुले सरस्वतीको नाममा आएको जग्गाबाट अंश हक पाउँदैनन् ।

३०. सरस्वतीको नाममा मिति २०२१।२।२१ को राजीनामाबाट आएको जग्गा बाहेक दुवै पक्षद्वारा प्रस्तुत अंशको तायदातीमा उल्लेख गरिएका जग्गाहरुमध्ये माथि उल्लेख गरिए अनुसार मानो छुट्टिएको मिति २०२१।२।१० भन्दा पछि आर्जन गरिएको घर जग्गा निजी आर्जनको हुनाले त्यस्तो सम्पत्तिबाट अरु अंशियारले अंश पाउँदैनन् । तर सो बाहेक मिति २०२०।४।२० सम्म कायम रहेको अचल सम्पत्तिबाट सबै अंशियारहरुले अंश हक पाउने हुनाले यी

वादीले चार भागको एकभागको आधी अंश हक पाउने देखिन्छ ।

३१. अब अन्तिम प्रश्न तर्फ पनि विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ । संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरुको राय मध्ये कुनै एक राय सदर वा वदर गर्नुपर्ने हो वा यस इजलासले दुई माननीय न्यायाधीशहरुको राय भन्दा भिन्न पनि निर्णय गर्न सक्ने हो भन्ने तर्फ विचार गर्दा संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरुबीच मतैक्य हुन नसकेको अलग-अलग राय न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १९(१) अनुसार सर्वोच्च अदालतबाट हुने अन्तिम निर्णय नै होइन । यस्तो अवस्थामा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ को उपधारा (३) अनुसार सम्पूर्ण पुनरावेदकीय अधिकारक्षेत्रको प्रयोग सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ४(१) र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(क) अनुसार सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासले गर्ने व्यवस्था छ । सोही अनुसार पूर्ण इन्साफ गर्नको लागि संयुक्त इजलासका दुई जना माननीय न्यायाधीशहरुको राय मध्ये कुनै एक रायसँग सहमत हुनु वा नहुनुका अतिरिक्त आफ्नो भिन्नै रायकासाथ निर्णय गर्न यो पूर्ण इजलास पूर्ण रूपले सक्षम र अधिकार प्राप्त छ ।

३२. माथिका प्रकरणहरुमा विवादित प्रश्नहरूसँग सम्बन्धित तथ्यगत र कानूनी विश्लेषणबाट अचल जग्गा जमीनको अंशवण्डाको प्रयोजनका लागि वादी प्रतिवादीहरु सगोलका अंशियार हुन् र मिति

२०२०।४।२० लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम हुने गरी उल्लेख गरिसकिएको छ । तसर्थ मिति २०२१।२।१० मा सरस्वतीको नाममा राजीनामाबाट प्राप्त जग्गामा विन्ध्याचलका दुई छोराहरूको मात्र अंश हक लाग्ने हुनाले त्यसबाट यी वादीले आधी अंश पाउने र मिति २०२०।४।२० पछि भिन्न भिन्न अंशियारहरूले आर्जन गरेको जग्गा बाहेक मानो छुट्टिएको मिति २०२०।४।२० सम्म कायम रही तायदातीमा उल्लिखित जग्गाबाट चार भागको एक भागबाट आधा भाग यी वादीले अंश पाउने ठहर्छ । त्यसो नगरेको हदसम्म पुनरावेदन अदालत वृटवलको फैसला केही उल्टी हुने समेत ठहर्छ । साथै मिति २०२१।२।१० को राजीनामाको पूरै जग्गा वादीको एकलौटी हुने भन्नेसम्म संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मीको राय र उक्त राजीनामाको जग्गामा सबै अंशियारहरूको बराबर अंश भाग लाग्ने गरी पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुने भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री बट्टी कुमार बस्नेतको रायसँग सहमत हुन सकिएन । अरु तपसील बमोजिम गरी दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम शुरु फैसला सदर गर्ने ठहर्न्याएको पुनरावेदन अदालत वृटवलको फैसला केही

उल्टी भै मानो छुट्टिएको मिति २०२०।४।२० सम्म कायम रही तायदातीमा उल्लिखित जग्गाबाट चार भागको एक भागबाट आधा भाग यी वादीले अंश पाउने ठहरेकाले शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०५५।६।२८ को फैसलाको तपसिल खण्ड १ बमोजिम रहेको लगत यथावत् कायम नरहने हुँदा उक्त लगतबाट दुबै पक्षले पेश गरेका तायदातीमा उल्लिखित जग्गाहरूमध्ये मिति २०२०।४।२० पछि आर्जन गरेको देहायका जग्गाहरूलाई वाहेक गरी आफ्नो भाग छुट्ट्याई चलन समेत चलाई पाउँ भनी वादीले कानूनका म्यादभित्र दरखास्त दिए नियमानुसार अंश छुट्ट्याई चलन समेत चलाई दिने गरी लगत राख्नु भनी नवलपरासी जिल्ला अदालत तहसिल शाखामा लेखी पठाउनु ... १

माथि ठहरे अनुसार चार भागको एक भागको आधा अंश भाग वादीले नपाउने देहायका जग्गाहरू:

१. गयादासको छोरा बबुनिदाशले मिति २०२४।५।१ मा सर्जुप्रसाद तेलीसँग खरिद गरी लिएको घर घडेरीको लगत पूर्जा लिन बाँकि रहेको क्षेत्रफल विगाहा ०-०-२ जग्गा
२. गयादासको छोरा राजनरेशले मिति २०२६।२।१ मा भुबु लोनियासँग खरिद गरी लिएको हाल जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा

- नभएको पुरानो कित्ता नं. ४९२ क्षेत्रफल विगाहा ०-९-२ जग्गा
३. बबुनिदासकी श्रीमती रमलावतीदेवीले मिति २०३८।८।२३ मा भबु लोनियासँग खरिद गरी लिएको नवलपरासी जिल्ला कुशमा गा.वि.स. वडा नं. ८क स्थित कित्ता नं. १५ क्षेत्रफल विगाहा ०-९-८ जग्गा
४. बबुनिदासको छोरा श्रवणकुमारले खरिद गरी लिएको जग्गाहरु:
- क. मिति २०४६।५।२६ मा टियल केबटसँग खरिद गरी लिएको नवलपरासी जिल्ला कुशमा गा.वि.स. वडा नं. ५ स्थित कित्ता नं. १९५ क्षेत्रफल विगाहा ०-०-१२ जग्गा
- ख. मिति २०५४।१०।२७ मा रामसरोवर केबटसँग खरिद गरी लिएको नवलपरासी जिल्ला कुशमा गा.वि.स. वडा नं. ५ स्थित कित्ता नं. १९३ क्षेत्रफल विगाहा ०-२-१८.^१/_२ जग्गा
५. बबुनिदासले मिति २०२२।८।१ मा परीरदेवी वनियासँग र मिति २०३१।२।१ मा छेदी मुसलमानसँग खरिद गरी लिएको जग्गाहरु:
- क. नवलपरासी जिल्ला कुशमा गा.वि.स. वडा नं. ५क स्थित कित्ता नं. ९७ क्षेत्रफल विगाहा ०-२-० जग्गा
- ख. नवलपरासी जिल्ला कुशमा गा.वि.स. वडा नं. ५क स्थित कित्ता नं. १७२ क्षेत्रफल विगाहा ०-२-० जग्गा
- ग. नवलपरासी जिल्ला कुशमा गा.वि.स. वडा नं. ७ स्थित कित्ता नं. ५६३ क्षेत्रफल विगाहा ०-५-० जग्गा
६. सरस्वतीदेवीले मिति २०२१।२।१० मा खरिद गरी लिएको जग्गा:
- जिल्ला नवलपरासी देवगाव गा.वि.स.वडा नं. ७क स्थित:
	कित्ता नं.	क्षेत्रफल
क.	१५	०-१९-०
ख.	१८	०-१०-०
ग.	३०	०-८-१०
- जिल्ला नवलपरासी देवगाव गा.वि.स.वडा नं. ७ख स्थित:
	कित्ता नं.	क्षेत्रफल
घ.	३३	०-२-१०
ङ.	३८	०-३-१५
च.	६२	०-३-३
छ.	६४	०-१-१५
ज.	८१	०-३-५
झ.	८३	२-१६-१५
ञ.	८५	१-०-०
ट.	१०२	०-१-०
ठ.	१३९	१-९-९

ड.	१४३	०-१२-०	ख.	१८	०-१०-०
ढ.	१५१	०-१-०	ग.	३०	०-८-१०
ण.	२०८	०-५-०			
त.	२११	०-५-०	नवलपरासी जिल्ला देवगाव गा.वि.स.वडा नं.		
थ.	२३२	०-३-१०	७क स्थित		
द.	२७२	०-१३-१०			
ध.	२७४	१-८-१०	कित्ता नं.		क्षेत्रफल
न.	२७८	०-५-७	घ.	३३	०-२-१०
प.	२९७	०-१-१२	ड.	३८	०-३-१५
फ.	३३०	०-३-५	च.	६२	०-३-३
ब.	३६२	०-५-५	छ.	६४	०-१-१५
			ज.	८१	०-३-५
			झ.	८३	२-१६-१५
			ञ.	८५	१-०-०
			ट.	१०२	०-१-०
			ठ.	१३९	१-९-९
			ड.	१४३	०-१२-०
			ढ.	१५१	०-१-०
			ण.	२०८	०-५-०
			त.	२११	०-५-०
			थ.	२३२	०-३-१०
			द.	२७२	०-१३-१०
			ध.	२७४	१-८-१०
			न.	२७८	०-५-७
			प.	२९७	०-१-१२
			फ.	३३०	०-३-५
			ब.	३६२	०-५-५

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए वमोजिम मिति २०२१।२।१० मा सरस्वतीको नाममा राजीनामाबाट प्राप्त उपरोक्त जग्गामा विन्ध्याचलदासका दुई छोराहरुको मात्र अंश हक लाग्ने हुनाले त्यसबाट यी वादीले आधी अंश पाउने ठहरेको हुँदा सरस्वतीदेवीको नाममा रहेको देहायको जग्गामध्येबाट आफ्नो भाग छुट्याई चलन समेत चलाई पाउँ भनी वादीले कानूनका म्यादभित्र दरखास्त दिए नियमानुसार अंश छुट्याई चलन समेत चलाई दिनु भनी नवलपरासी जिल्ला अदालत तहसिल शाखामा लगत दिनु २

क. नवलपरासी जिल्ला देवगाव गा.वि.स.वडा नं. ७क स्थित

कित्ता नं. १५
क्षेत्रफल ०-१९-०

कोर्ट फिका सम्बन्धमा विचार गर्दा माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए वमोजिम मिति

२०२०।४।२० लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम हुने गरी फैसला भएकोले सो मितिसम्मको सगोलको सम्पत्तिबाट यी वादीले ४ भागको १ भागको आधा अंश पाउने ठहरेकाले मानो छुट्टिएको मिति अघिको जम्मा सम्पत्ति रु.८९,०५,४२५।- को ४ भागको १ भागको आधा रु.११,१३,१७८।१२ बराबरको सम्पत्ति र सो मिति पछि खरिद भएको सरस्वतीदेवीको नाममा रहेको जम्मा रु.७,०५,६००।- को सम्पत्तिमध्ये आधा अर्थात् रु.३,५२,८००।- बराबरको सम्पत्ति समेत गरी जम्मा रु. १४,६५,९७८।१२ बराबरको सम्पत्ति मात्र यी वादीले अंश पाउने हुँदा सो को हुने शुरु कोर्ट फि रु.१८,४२९।७८, पुनरावेदन गर्दा लाग्ने सो को १५% ले हुने कोर्ट फि रु.२,७६४।४६ तथा मुद्दा दोहोच्यार्इ हेर्ने निस्सा प्रदान भएपछि लाग्ने १०% ले हुने कोर्ट फि रु.१,८४२।९७ समेत गरी जम्मा कोर्ट फि रु.२३,०३७।२१ लाग्नेमा निज वादीले आफ्नो हकमा जम्मा रु.२०,३४८।६३ मात्र कोर्ट फि दाखिल गरेको देखिँदा नपुग देखिएको कोर्ट फि

रु.२,६८८।५८ प्रतिवादीबाट कोर्ट फि ऐन, २०१७ को दफा १५(३) बमोजिम जरिवाना सरह असुल उपर गर्नु भनी शुरुमा लेखी पठाईदिनु ३

वादीले दाखिल गरेको जम्मा कोर्ट फि रु.२०,३४८।६३ प्रतिवादीबाट भराई पाउने हुँदा भराई पाउँ भनी ऐनका म्यादभिन्न वादीको दरखास्त परे कुनै दस्तुर नलिई वादीलाई भराई दिनु भनी शुरुमा लेखी पठाई दिनु ४
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुभाईदिनु ..५

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या. रामप्रसाद श्रेष्ठ

न्या. राजेन्द्रप्रसाद कोइराला

इजलास अधिकृत: उमेश कोइराला

इति सम्बत २०६४ साल माघ १७ गते रोज ५ शुभम्.....।

निर्णय नं. ७९१२ ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री शारदा श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
सम्बत् २०६४ सालको रिट नं. ०६४-WH-
००२०

आदेश मिति: २०६४।१०।३।५

विषय:- बन्दिप्रत्यक्षीकरण समेत ।

निवेदक: कास्की जिल्ला, पोखरा
उपमहानगरपालिका स्थित श्री
कम्प्लेक्स (प्रा.) लि. पोखरा, कास्कीको
प्रबन्ध निर्देशक भलकलाल श्रेष्ठको
हकमा श्रीमती सविना श्रेष्ठ

विरुद्ध

विपक्षी: अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान
आयोग, टङ्गाल, काठमाडौं समेत

- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ ले स्थानीय निकायलाई समेत सार्वजनिक संस्थाको परिभाषाभित्र समावेश गरेको, आफूलाई गैरकानूनी लाभ पुऱ्याउने बदनियतले सार्वजनिक संस्था समक्ष गरेको संभौताको शर्त पालना नगरेको विषयलाई पनि भ्रष्टाचारको कसूर अन्तर्गत समेटिएको र त्यस्तो कसूरमा संलग्न

भनी आरोप लागेको कुनै पनि व्यक्तिलाई उपस्थित गराई अनुसन्धान तहकिकातका सिलसिलामा सोधपुछ गर्न सक्ने समेतको अधिकार अनुसन्धान अधिकारीलाई प्रदान गरेको पाइदा निवेदक संलग्न रहेको श्री कम्प्लेक्स प्रा.लि.ले पोखरा उप-महानगरपालिकासँगको संभौता बमोजिमको शर्त पालना नगरी रकम हिनामिना गरेको भन्ने विषय पनि भ्रष्टाचार भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को क्षेत्रभित्र पर्ने कुरामा विवाद गर्ने अवस्था नदेखिने ।

- भ्रष्टाचारको सम्बन्धमा कसैको उजुरी वा कुनै स्रोतबाट आयोगलाई प्राप्त भएको जानकारीको आधारमा आयोगले ऐन बमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्न वा अन्य कारवाइ चलाउन सक्नेछ भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १३(१) ले आयोगको अधिकार किटान गरेको सन्दर्भमा यी निवेदकका हकमा अनुसन्धान तहकिकात गर्न नसक्ने भनी भन्न मिल्ने अवस्था नदेखिदा निजी कम्पनीसँगको संलग्नता भन्ने आधारमा मात्र निवेदक र निजको कम्पनीले त्यसबाट उन्मुक्ति पाउने अवस्था नरहने ।

(प्रकरण नं.१३)

- भ्रष्टाचार सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धानको क्रममा त्यस्तो आरोपमा कारवाही चलाएको व्यक्ति फरार भै बेपत्ता हुन सक्दछ भन्ने मनासिव कारण भएमा वा विगो हानी नोक्सानी भएको देखिएमा त्यस्तो व्यक्तिसँग धरौट वा जमानत माग्न सकिने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) को प्रावधानको आशय सम्बन्धित व्यक्तिलाई थुनामा नै राख्ने नभै यथासम्भव थुनामा नराख्ने भन्ने देखिदा त्यस्तो सुविधायुक्त प्रावधान मुद्दाको अनुसन्धान, अभियोजन वा सुनुवाई मध्ये कुनै पनि चरणमा र अनुसन्धान अधिकारी, अभियोक्ता वा न्यायिक अधिकारी मध्ये जो सुकैलाई पनि प्रयोग गर्न दिँदा त्यसले कसैलाई व्यक्तिगत हानी नोक्सानी पुऱ्याउने नदेखिने ।
- कसूरको प्रकृति, त्यसको गम्भिरता र त्यसको विभिन्न चरणमा अवलम्बन गरिने कार्यविधि समेतलाई दृष्टिगत गरी कानून निर्माताले त्यस्तो अधिकार कसलाई सुम्पन उपयुक्त देख्दछ, त्यसै आधारमा अधिकार प्रदान गरिने हुँदा त्यसलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।
(प्रकरण नं.१८)
- धरौटी वा जमानत माग्ने जस्तो सुविधाको विषयलाई समेत प्रचलित कानूनको अधिनमा राखिएको अवस्थामा धरौट वा जमानत नदिएको कारणबाट थुनामा राख्नु पर्दा प्रचलित कानूनको पालना गर्नु नपर्ने गरी निरपेक्ष रूपमा त्यसको अर्थ लगाउनु न्यायोचित हुँदैन । त्यसमाथि पनि ऐनको दफा १६ ले अभियुक्तलाई थुनामा राख्ने गरी आयोगलाई प्रदान गरेको अधिकारको प्रयोगलाई समेत न्यायिक अनुमतिको विषय बनाएको स्थितिमा यथासम्भव व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता नखोसियोस् भनी धरौटी वा जमानत माग्ने वैकल्पिक उपायको अवलम्बनका क्रममा उत्पन्न भएको थुनाको अवस्थालाई भन्ने कडा र निरपेक्ष रूपमा रहेको भनी मान्न र संभन मिल्दैन । त्यस्तो थुनाको विषय स्वतः न्यायिक परीक्षणको विषय बन्ने ।
(प्रकरण नं.२०)
- व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरणको विषयलाई न्यायिक परीक्षण बिना प्रयोगमा ल्याउन नहुने कुरालाई अन्यथा सोच्नु र अन्यथा व्याख्या गर्नु हाम्रो संवैधानिक व्यवस्था, गर्दै आएको अभ्यास, व्यक्त गरेको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता र कानूनी राज्यको अवधारणा र त्यसको मूल्य मान्यता समेतको प्रतिकूल हुन जाने हुँदा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को

दफा १९(४) को प्रावधान अन्तर्गत धरौटी वा जमानत दिन नसकेको वा नदिएको कारणबाट थुनामा राख्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ (३) ले तोकेको समयाबधि (वाटाको म्याद वाहेक चौविस घण्टा) भित्र सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने र त्यस्तो अधिकारीको आदेश बमोजिम गर्नुपर्ने हुन्छ । यदि त्यसो नगर्ने हो भने त्यस्तो थुनाका सम्बन्धमा कहिल्यै पनि न्यायिक परीक्षण नहुने र अनन्तकाल सम्म थुनामा नै रहनु पर्ने अवस्थाको सिर्जना हुन जान्छ, जुन विधिकर्ताको मनसाय हुनै सक्दैन र त्यस्तो स्वेच्छाचारितालाई संविधानले प्रश्रय दिएको पनि छैन । यसरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) को प्रावधानलाई निरपेक्ष रूपमा नभै संविधान, उक्त ऐनका अन्य प्रावधान र प्रचलित नेपाल कानून समेतको सापेक्षतामा हेर्नु पर्ने र सो प्रावधान अन्तर्गत धरौटी वा जमानत नदिएको कारणबाट थुनामा राख्नु पर्दा संविधानको धारा २४(३) को प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. २३)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्तात्रय श्री बद्रीबहादुर कार्की, माधवकुमार वस्नेत र हरि फुर्याँल
विपक्षी तर्फबाट: विद्वान नायव-महान्यायधिवक्ता श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठक
अवलम्बित नजीर:

आदेश

न्या.खिलराज रेग्मी: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(१)(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर भै पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ:

१. मेरा पति भलकलाल श्रेष्ठ श्री कम्प्लेक्स प्रा.लि. पोखरा, कास्कीको प्रबन्ध निर्देशक हुनुहुन्छ । विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मेरा पति भलकलाल श्रेष्ठलाई पोखरा उप-महानगरपालिकाबाट कृषि व्यवस्थापनको लागि रकम उपलब्ध गराएको सम्झौता अनुसारको कार्य नगरी गैरकानुनी रूपमा रकम हिनामिना गरी व्यक्तिगत रूपमा गैरकानुनी तवरबाट लाभ लिई भ्रष्टाचार गरेको भन्ने अभियोगमा अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई हानी नोक्सानी पुऱ्याएको रु.१३,००,७५०।- र विगो बमोजिम जरीवाना समेत गरी जम्मा रु २५,००,०००।- धरौटी मागेको थियो ।

२. यसरी धरौटी मागेकोमा वहाँले धरौटी दिन नसक्ने बताएपछि, वहाँलाई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन,

२०४८ को दफा १९(४) बमोजिम थुनामा राखिएको भनी मिति २०६४।९।४ देखि विपक्षी आयोगकै प्रहरी महाशाखामा थुनामा राखिएको छ । वहाँलाई हालसम्म पनि कुनै पनि अदालतमा उपस्थित गराई थुनामा राख्नको लागि म्याद थप्ने समेत गरिएको छैन । नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २४(३) ले पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको समयबाट बाटाको म्यादबाहेक चौविस घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्नेछ र त्यस्तो अधिकारीबाट आदेश भएमा बाहेक पक्राउ भएको व्यक्तिलाई थुनामा राखिने छैन भनी मौलिक हकको प्रत्याभुति प्रदान गरेको छ भने यस अधिकारको अपवादको रूपमा केवल निवारक नजरबन्द र शत्रु राज्यको नागरिकको हकमा लागु हुने छैन भनी दुई किसिमका व्यक्तिलाई मात्र त्यो अधिकार नहुने व्यवस्था गरको छ । विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका अनुसन्धान अधिकृत नरेश गुरुडले दिएको मिति २०६४।९।४ को थुनुवा पुर्जामा थुनामा राख्ने कानूनी आधार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) लाई उल्लेख गरिएको छ । ऐनको त्यो व्यवस्था हेर्दा भ्रष्टाचारको आरोपमा कारवाई चलाएको व्यक्ति फरार भै वेपत्ता हुन सक्तछ भनी सम्झनु पर्ने कुनै मनासिव कारण भएमा वा विगो हानी नोक्सानी भएको देखिएमा आयोगले निजसँग प्रचलित कानून बमोजिम धरौटी वा जेथा जमानत माग्न र त्यस्तो धरौटी वा जमानत

नदिएमा निजलाई थुनामा राख्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ ।

३. नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १००(१) ले न्यायसम्बन्धी अधिकार अदालत तथा न्यायिक निकायबाट मात्र प्रयोग हुने निश्चित गरेको छ । विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग न्यायीक निकाय होइन । जसले न्यायिक अधिकार प्रयोग गर्न पाउँदैन त्यसले धरौटी माग्ने जस्तो न्यायिक कार्य गर्न समेत पाउँदैन । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनको दफा १९(४) बमोजिम अदालतको आदेश विना विपक्षीले संविधानको विपरीत हुने गरी अनन्तकालसम्म थुनामा राख्न सक्दैन र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनको त्यो दफा संविधानभन्दा माथिल्लो दर्जाको हुन र संविधानको व्यवस्था विपरीत हुने गरी कायम रहिरहन सक्दैन । यदि त्यसलाई कायमै रहन्छ भन्ने अर्थ गर्ने हो भने संविधानको धारा २४ (३) को व्यवस्था त्यही संविधानले प्रदान गरेको अधिकार बमोजिम गठित विधायिका संविधानभन्दा माथि हुन जान्छ । अतः अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४), नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा २४ (३) विपरीत भएको हुनाले धारा ३२ तथा १०७(१) बमोजिम त्यसलाई अमान्य घोषणा गरी वहाँको गिर्दो स्वास्थ्य र यति दिनदेखि खानासमेत नदिएको तथ्यलाई समेत मध्यनजर गरी तत्काल सोही उपधारा (२) बमोजिम बन्दीप्रक्षीकरणको आदेश समेत

जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन पत्र ।

४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु पर्ने हो ? भन्ने समेतका सम्बन्धमा विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई पेश गर्नु, साथै निवेदक तर्फका कानून व्यवसायीले निवेदक वन्दी मधुमेहको विरामी भएको हुँदा तुरुन्तै अस्पताल लैजानु पर्ने भनी वहस गर्नु भएको र पेश भएको स्वयं अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले गराएको निवेदकको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनमा pt. states he has not taken any food for last 3 days and he is hypertensive and diabetic pt. भनी उल्लेख भएको देखिँदा यस्तोमा निवेदकलाई तत्कालै अस्पताल जचाउने पठाउने व्यवस्था गर्न उपयुक्त देखिएकोले सो व्यवस्था गर्नु भनी विपक्षी आयोगको नाममा आदेश समेत जारी हुने भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०६४।१।९ मा भएको आदेश ।

५. स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५६ अनुसार निजी क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्दै जाने उद्देश्यले सार्वजनिक निजी साभेदारी कार्यक्रम अगाडि बढाउने सन्दर्भमा पोखरा उप-महानगरपालिकाले श्री कम्प्लेक्स प्रा.लि.लाई तरकारी तथा फलफूल बजार व्यवस्थापन कार्यका लागि १२ महिना भित्र भुक्तानी गर्ने गरी मिति २०५७।१२।२४ मा

दिएको रकम रु. ३ लाखको मिति २०५९।०१।०४ गते साँवा रु.१,५०,०००।- र व्याज ५६,११५।- मात्र भुक्तानी गरी सोही प्रा.लि.लाई प्रदान गरिएको रकम रु.१० लाख मध्ये हालसम्म सोको कुनै कार्य प्रगति प्रतिवेदन नबुझाएको र सो रकमबाट कुनै संरचना तयार नगरी रकम हिनामिना गरेकोले अनुसन्धान तहकीकात हुन भनी आयोग समक्ष उजुरी पर्न आएकोले श्री कम्प्लेक्स प्रा.लि.का प्रबन्ध निर्देशक भलकलाल श्रेष्ठलाई आयोगमा उपस्थित गराई कारवाही प्रारम्भ गरेको हो । पोखरा उप-महानगरपालिका एक सार्वजनिक संस्था हो भन्ने कुरामा विवाद छैन । त्यस्तो सार्वजनिक संस्था समक्ष गरेको कबुलियत सम्झौता पालना नगरी आफूलाई फाइदा पुग्ने तवरको कार्य श्री कम्प्लेक्स का प्रो. भलकलाल श्रेष्ठले गरेको भन्ने उजुरीका आधारमा आयोगले आफूलाई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ र भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ८(४) ले तोकेको कानूनी कर्तव्य बमोजिम क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी निज भलकलाल श्रेष्ठ उपर भ्रष्टाचार सम्बन्धमा तहकीकात प्रारम्भ गरेको कार्य कानूनसम्मत नै छ । आयोगले कानून बमोजिम अनुसन्धान तहकीकात गर्ने सिलसिलामा विगो हानी नोक्सानी भएको प्रष्ट रुपमा देखिन आएकोले श्री कम्प्लेक्सका प्रबन्ध निर्देशक भलकलाल श्रेष्ठसँग अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को

दफा १९(४) बमोजिम धरौटी वा जेथा जमानत माग गरेकोमा निजले माग भएको धरौटी वा जेथा जमानत दाखिला गर्न नसक्ने व्यहोरा लिखित रूपमा प्रकट गरेकाले ऐ. ऐनको ऐ. दफा बमोजिम थुनामा राखिएको हो । यसरी कानून बमोजिम थुनामा राखिएको अवस्थामा निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन सक्ने होइन । आयोगबाट कानून बमोजिम माग भएको धरौटी वा जेथा जनानत विपक्षीका पतिले दाखिला गर्न नसक्ने जनाए पश्चात् निजलाई थुनामा राख्नुपूर्व निजको शारीरिक जाँच गराउने समेतको कार्य आयोगबाट भएको छ । शारीरिक जाँचको सन्दर्भमा चिकित्सकले जाँचको लागि ल्याइएको व्यक्तिको भनाई अनुसार निजले तीन दिन देखि खाना नखाएको भनी लेखी दिएको आधारमा आयोग समेतले विपक्षीका पतिलाई खाना समेत नदिई यातमा दिई थुनामा राखेको भन्न मिल्ने होइन । विपक्षीका पतिले मिति २०६४।९।५ मा आफू समक्ष स्वहस्ताले स्वाभाविक रूपमा वयान दिनु भएबाट समेत निज उपर कुनै पनि किसिमको यातनाजन्य कार्य भए गरेको छैन भन्ने पुष्टि हुने हुँदा विपक्षीको निवेदन जिकिर निरर्थक छ । अतः विपक्षीको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र ऐ.का अनुसन्धान अधिकृत नरेश गुरुङको

तर्फबाट प्रस्तुत एकै मिलानको छुट्टा छुट्टै लिखित जवाफ ।

६. नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा आफ्ना पति फलकलाल श्रेष्ठलाई पोखरा उप-महानगरपालिकाबाट कृषि बजार व्यवस्थापनका लागि रकम लिई सम्भौता बमोजिमको कार्य नगरी गैरकानूनी रूपमा रकम हिनामिना गरी व्यक्तिगत लाभ लिई भ्रष्टाचार गरेको भन्ने अभियोगमा विपक्षी आयोगले अनुसन्धान गरी हानी नोक्सानी पुऱ्याएको रकम रु.१३,००,७५०।- र विगो बमोजिम जरिवाना समेत गरी जम्मा रु.२५,००,०००।- धरौटी मागेकोमा सो धरौटी दिन नसक्ने बताएपछि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) बमोजिम भनी मिति २०६४।९।४ देखि आयोगकै प्रहरी महाशाखामा थुनामा राखिएको छ । त्यसरी थुनामा राख्ने कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २४(३) प्रतिकूल रहेको हुँदा निजलाई तत्काल थुनामुक्त गरिपाउँ साथै संविधानको धारा २४(३) सँग बाभिने गरी कायम रहेको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनको दफा १९(४) लाई अमान्य र बदर घोषित गरिपाउँ भन्ने नै मुख्य जिकिर लिइएको छ, भने विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग समेतका तर्फबाट परेको लिखित जवाफमा पोखरा उप-महानगरपालिकासँग गरेको सम्भौता बमोजिमको कार्य सम्पन्न नगरी रकम हिनामिना गरेकोले श्री

कम्प्लेक्सका प्रबन्ध निर्देशकको हैसियतले भूलकलाल श्रेष्ठलाई आयोगमा उपस्थित गराई अनुसन्धान गरिएको, अनुसन्धानबाट हानी नोक्सानी भएको प्रष्ट देखिएकोले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) बमोजिम धरौट जमानत माग गरिएकोमा नदिएकोले सोही दफा बमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन सक्ने होइन भनिएको छ ।

७. यसै सन्दर्भमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री बद्रीबहादुर कार्कीले निवेदक सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्ति नभएकाले निवेदक उपरको छानविनको विषय आयोगको क्षेत्राधिकारभित्र पर्दैन, नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा २४(३) बमोजिमको परीक्षणमा नउत्रेको कुनै पनि थुना आदेशले मान्यता पाउन सक्दैन, विपक्षी आयोग अनुसन्धान गर्ने निकाय हो, त्यस्ता निकायले थुना जस्तो व्यक्तिको स्वतन्त्रता खोसिने किसिमको आदेश दिन मिल्दैन, त्यस्तो अधिकार न्यायिक निकायले मात्र प्रयोग गर्न पाउँछ, अनुसन्धान निकायलाई प्रदान गरिएको न्यायिक अधिकार कायम राखिनु हुँदैन, न्यायिक पुनरावलोकनद्वारा अदालतले त्यस्तो अधिकारलाई वदर घोषित गर्नुपर्छ, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) लाई संविधानको धारा २४(३) को थप अपवादको रूपमा उभ्याइएको हुँदा

त्यस्तो प्राबधान संविधानसम्मत हुनै सक्दैन, न्यायिक नियन्त्रण भित्र नरहने गरी प्रदान गरिएको दफा १९(४) को निरपेक्ष अधिकारलाई कायम रहन दिने हो भने त्यसको आडमा अनन्तकालसम्म व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कुण्ठित गराउने अवस्थाको सिर्जना हुन्छ । निवेदकले procedural fairness माग गरेको हो, विशेष उन्मुक्ति होइन, मौलिक अधिकारका विषयमा राज्यले स्वविवेक प्रयोग गर्न पाउँदैन, मौलिक अधिकार जहिलेसुकै पनि राज्यको स्वविवेकीय अधिकार भन्दा माथि हुन्छ भनी आफ्नो वहस जिकीर प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । निवेदक तर्फकै अर्का विद्वान अधिवक्ता श्री माधवकुमार बस्नेतले धरौटी माग गर्ने अधिकार न्यायिक अधिकार भएकाले अनुसन्धान गर्ने निकायले त्यस्तो अधिकारको प्रयोग गर्न पाउँदैन, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका लागि भनी संविधान विपरीतको कानून बनाउन मिल्दैन, वैयक्तिक स्वतन्त्रताको विषय कहिल्यैपनि राज्य संयन्त्रका अधिकारहरु भन्दा कमजोर हुँदैनन्, ती दुई विषयमा पहिलोले प्राथमिकता पाउँछ, पाउनुपर्छ, अनन्तकालसम्म न्यायिक निकाय समक्ष पेश गर्ने नपर्ने गरी कसैलाई थुनामा राख्ने अधिकार प्रदान गर्ने ऐनको व्यवस्था कायम रहन सक्दैन भनी र अर्का विद्वान अधिवक्ता श्री हरि फुयालले ऐनको दफा १६ ले प्रदान गरेका safeguards लाई समेत दफा १९(४) ले अंगिकार गरेको छैन, सो दफा संविधानको

धारा २४(३) का साथै ICCPR को धारा ९(३) सँग पनि बाभिएको छ, त्यसैले सो प्राबधानलाई संविधानको धारा १०७(१) बमोजिम अमान्य र बदर घोषित गरी त्यस्तो गैरकानूनी थुनाबाट निवेदकलाई तत्कालै मुक्त गरिनु पर्छ भनी बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नु भएको थियो भने त्यसै अनुसारको बहस नोट समेत पेश हुन आएको थियो । त्यस्तै विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान नायव-महान्याधिवक्ता श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले आयोगलाई अनुसन्धान मात्र होइन पुर्पक्ष गर्ने अधिकार पनि प्रदान गरिएको हुँदा त्यस्तो निकायलाई धरौट माग गर्ने अधिकार प्रदान गर्न नसकिने भन्न मिल्दैन, ऐनको दफा १६ मा थुनामा राखी अनुसन्धान तहकिकात गर्नुपर्ने अवस्थामा संविधानको धारा २४(३) को प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने गरी व्यवस्था गरिएको छ, तर धरौट माग गर्दा नदिएको कारणबाट थुनामा राखिएको अवस्थामा धारा २४(३) आकर्षित हुन सक्दैन । दफा १९(४) को व्यवस्था सुरक्षणसँग सम्बन्धित छ, त्यसले वैयक्तिक स्वतन्त्रता जोगाउने उद्देश्य राखेको छ, त्यस्तो प्राबधानलाई संविधानसँग बाभिएको भन्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज भागी छ, खारेज गरिपाउँ भनी आफ्नो बहस जिकिर प्रस्तुत गरी सोही व्यहोराको बहस नोट समेत पेश गर्नु भएको थियो ।

८. उपर्युक्तानुसारको निवेदन माग, लिखित जवाफ र विद्वान कानून

व्यवसायीहरुबाट प्रस्तुत भएका बहस बुँदा समेतलाई मध्यनजर राखी निर्णय तर्फ विचार गर्दा यस निवेदनमा मुलतः देहायका प्रश्नहरुमा केन्द्रीत भै विवेचना हुनुपर्ने देखिन्छ ।

१. निजी संस्थामा आबद्ध रहेका निवेदक भलकलाल श्रेष्ठलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को अभियोगमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले अनुसन्धान तहकिकात गर्न सक्ने हुन्छ वा हुदैन ?
२. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) बमोजिम धरौट वा जमानत माग गर्ने अधिकार आयोगलाई प्रदान गरिएको सन्दर्भमा त्यसरी धरौट वा जमानत माग गर्ने अधिकार भनेको न्यायिक निकायले मात्र प्रयोग गर्न पाउने अधिकार हो वा अनुसन्धान, तहकिकात र पुर्पक्ष गर्ने निकायलाई समेत त्यस्तो अधिकार प्रदान गर्न सकिन्छ ?
३. उल्लेखित दफा १९(४) बमोजिम माग गरिएको धरौट वा जमानत दिन नसक्ने व्यक्तिलाई थुनामा राख्ने व्यवस्थाको प्रयोग निरपेक्ष रुपमा गर्न मिल्ने हुन्छ वा न्यायिक निकायबाट त्यस्तो थुनाको वैधानिकता परीक्षण गराउनु पर्ने हुन्छ ? साथै उक्त दफा

संविधानको धारा २४(३) सँग बाभिएको छ वा छैन ?

४ निवेदन माग बमोजिम बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन पर्ने नपर्ने के हो ?

९. उल्लिखित प्रश्नहरूको विवेचना गर्नु अघि सम्बन्धित संवैधानिक एवं कानूनी व्यवस्थाको अध्ययन गरिनु सान्दर्भिक हुने देखिन्छ । निवेदकले नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २४(३) को उल्लेख गरेको पाइन्छ । उक्त धारा २४(३) मा भनिएको छ:

१०. पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको समयबाट बाटाको म्याद बाहेक चौबीस घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्नेछ र त्यस्तो अधिकारीबाट आदेश भएमा बाहेक पक्राउ भएका व्यक्तिलाई थुनामा राखिने छैन । तर उपधारा (३) मा लेखिएको कुरा ... नजरबन्द र शत्रुराज्यको नागरिकको हकमा लागु हुने छैन ।

११. त्यसैगरी निवेदनमा संविधान प्रतिकूल रहेको भन्ने दावीका साथ उल्लेख गरिएको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) को व्यवस्था यस्तो रहेको छ:

१२. भ्रष्टाचारको आरोपमा कारवाई चलाइएको व्यक्ति फरार भै वेपत्ता हुन सक्दछ भनी सम्झनु पर्ने कुनै मनासिव

कारण भएमा वा विगो हानी नोक्सानी भएको देखिएमा आयोगले निजसँग प्रचलित कानून बमोजिम धरौटी वा जमानत माग्न र त्यस्तो धरौटी वा जमानत नदिएमा निजलाई थुनामा राख्न सक्नेछ ।

१३. अब माथि निर्धारण गरिएका प्रश्नहरूको विवेचना तर्फ लागौ । प्रथमतः पहिलो प्रश्न, निजी संस्थामा आबद्ध रहेका निवेदक भलकलाल श्रेष्ठलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को अभियोगमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले अनुसन्धान तहकिकात गर्न सक्ने हुन्छ वा हुदैन ? भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा यी निवेदक भलकलाल श्रेष्ठको हैसियत, विवादित कार्यमा निजको संलग्नता र भ्रष्टाचार निवारण ऐनको क्षेत्र समेतका विषयमा अध्ययन गर्नुपर्ने देखिन्छ । निवेदक भलकलाल श्रेष्ठ श्री कम्प्लेक्स प्रा.लि. पोखराको प्रबन्ध निर्देशक रहेको भन्ने कुरामा विवाद देखिदैन । निवेदक संलग्न रहेको श्री कम्प्लेक्स प्रा. (लि.) नामक संस्था निजी कम्पनी हो भन्ने कुरा स्पष्ट नै छ । तर सो कम्पनीका तर्फबाट प्रबन्ध निर्देशक भलकलाल श्रेष्ठले पोखरा उप-महानगरपालिकासँग कृषि बजार व्यवस्थापनका लागि सम्झौता गरी सम्झौता बमोजिमको रकम बुझिलिएको भन्ने कुरालाई निवेदक स्वयंले नै स्विकार गरेको देखिन्छ । त्यसरी संझौता बमोजिम रकम बुझलिए पनि संझौता बमोजिम सम्पन्न गर्नुपर्ने कार्य

भने सम्पन्न नगरेको आधारमा रकम हिनामिना भएको भनी उजुरी परी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निजलाई आयोगमा उपस्थित गराई अनुसन्धान प्रक्रिया अघि बढाएको देखिन्छ । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ ले सार्वजनिक संस्थाको परिभाषाभित्र स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ बमोजिम गठित स्थानीय निकायलाई समेत समावेश गरेको छ भने सो ऐनको परिच्छेद-२ मा भ्रष्टाचारको कसूर र सजाय सम्बन्धी व्यवस्था गरी सो अन्तर्गतको दफा ८ मा गैरकानूनी लाभ वा हानि पुऱ्याउने बढनियतले काम गर्नेलाई सजाय शीर्षक अन्तर्गत उपदफा (४) मा राष्ट्र सेवक वाहेक अरु कुनै व्यक्तिले आफू वा अरु कुनै व्यक्तिलाई गैरकानूनी लाभ पुऱ्याउने बढनियतले नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्था समक्ष गरेको सपथ, कबुलियत, संभौता, ठेक्का, लाइसेन्स, परमिट, प्रतिज्ञापत्र वा डिलरशिपको शर्त पालना नगरेमा वा नेपाल सरकार वा त्यस्तो संस्थाले निर्धारित गरेको नियम वा कार्यविधी वा स्विकार गरेको शर्त उल्लङ्घन हुने गरी प्रचलित कानूनद्वारा निषेधित व्यवसाय गरेमा वा सरकारी वा त्यस्तो संस्थाको सुविधा वा अधिकारको दुरुपयोग गरेमा निजलाई कसूरको मात्रा अनुसार दुई वर्ष सम्म कैद वा विगो बमोजिम जरिवाना गरी विगो समेत जफत गरिनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी ऐनको दफा २८ ले अनुसन्धान अधिकारीलाई भ्रष्टाचार सम्बन्धी कसूरमा अनुसन्धान र

तहकिकात गर्दा भ्रष्टाचारको आरोप लागेको राष्ट्र सेवक, अन्य कुनै व्यक्ति वा सम्बद्ध तथ्यको जानकारी भएको भन्ने अनुसन्धान अधिकारीले सम्भेको व्यक्तिलाई उपस्थित गराई सोधपुछ गर्ने वा निजको वयान लिने समेतको अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने गरी अख्तियारी सुम्पिएको देखिन्छ । यसरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ ले स्थानीय निकायलाई समेत सार्वजनिक संस्थाको परिभाषाभित्र समावेश गरेको, आफूलाई गैरकानूनी लाभ पुऱ्याउने बढनियतले सार्वजनिक संस्था समक्ष गरेको संभौताको शर्त पालना नगरेको विषयलाई पनि भ्रष्टाचारको कसूर अन्तर्गत समेटिएको र त्यस्तो कसूरमा संलग्न भनी आरोप लागेको कुनै पनि व्यक्तिलाई उपस्थित गराई अनुसन्धान तहकिकातका सिलसिलामा सोधपुछ गर्न सक्ने समेतको अधिकार अनुसन्धान अधिकारीलाई प्रदान गरेको पाइन्छ । जसबाट निवेदक संलग्न रहेको श्री कम्प्लेक्स प्रा.लि.ले पोखरा उप-महानगरपालिकासँगको संभौता बमोजिमको शर्त पालना नगरी रकम हिनामिना गरेको भन्ने विषय पनि भ्रष्टाचार भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को क्षेत्रभित्र पर्ने कुरामा विवाद गर्ने अवस्था देखिँदैन । भ्रष्टाचारको सम्बन्धमा कसैको उजुरी वा कुनै स्रोतबाट आयोगलाई प्राप्त भएको जानकारीको आधारमा आयोगले यस ऐन बमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्न वा अन्य कारवाई चलाउन सक्नेछ भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को

दफा १३(१) ले आयोगको अधिकार किटान गरेको सन्दर्भमा आयोगले यी निवेदकका हकमा अनुसन्धान तहकिकात गर्न नसके भनी भन्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन । निजी कम्पनीसँगको संलग्नता भन्ने आधारमा मात्र निवेदक र निजको कम्पनीले त्यसबाट उन्मुक्ति पाउने अवस्था रहेन ।

१४. अब दोस्रो प्रश्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९ (४) बमोजिम धरौट वा जमानत माग गर्ने अधिकार आयोगलाई प्रदान गरिएको सन्दर्भमा त्यसरी धरौट वा जमानत माग गर्ने अधिकार भनेको न्यायिक निकायले मात्र प्रयोग गर्न पाउने अधिकार हो वा अनुसन्धान, तहकिकात र पुर्पक्ष गर्ने निकायलाई समेत त्यस्तो अधिकार प्रदान गर्न सकिन्छ ? भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्नु अघि धरौटी वा जमानत सम्बन्धी अवधारणा वारेमा बुझ्नु आवश्यक देखिन्छ । सामान्य रूपमा अर्थ गर्दा धरौटी भन्नाले सुरक्षण स्वरूप नगद जम्मा गर्ने र जमानत भन्नाले जेथा देखाउने भन्ने बुझिन्छ । यी दुवै शब्द एक अर्काका पर्यायवाची शब्दका रूपमा रहेका देखिन्छन् । शब्दकोषहरूमा जमानत (Bail समेत) शब्दको अर्थ यसरी गरिएको छ:

१. प्रतिभूति, कुनै व्यक्ति वा सम्पत्तिलाई व्यक्ति संस्था वा अड्डा अदालत आदिले चाहेका वखतमा उपस्थित वा हाजिर गराउन लिएको वा राखिएको

उत्तरदायित्व वा जिम्मा (नेपाली कानूनी शब्दकोष, शङ्करकुमार श्रेष्ठ, प्रथम संस्करण-२०४६) ।

२. मुद्दालागेको व्यक्ति वा चीजलाई अदालतले खोजेका वखत उपस्थित गराउँछु भनी व्यक्ति-जमानी भई वा धन-धरौटी राखी छुटाउने काम, धरौटी, जमानी, धितो (नेपाली शब्दसागर, बसन्त कुमार शर्मा नेपाल, प्रथम संस्करण-२०५७) ।

३. A security such as cash or a bond; esp., security required by a court for the release of a prisoner who must appear at a future time (*Black's Law Dictionary, Eighth Edition, First Reprint, 2004*).

१५. त्यसैगरी Bail को परिभाषा र त्यसको प्रयोजनलाई यसरी पनि उल्लेख गरिएको पाइन्छ:

Whenever someone is charged with a crime, there is inevitably some period of time between the actual arrest and the trial. Because of this, an accused person is often given the chance to be free during this period - but at the cost of promising money and/or property should they fail to appear at the trial. Why?

Because, otherwise, the important presumption of innocence would be violated in fact, if not in theory. Freedom also allows a person to better prepare for their defense at trial.

(http://atheism.about.com/library/glossary/poitical/bldef_bail.htm,
visited on- Feb 1, 2008)

१६. यी सबै अवधारणागत पक्षलाई केलाउँदा धरौटी वा जमानतको उद्देश्यको एक पाटो भनेको अनुसन्धान वा सुनुवाई प्रक्रियामा सम्बन्धित व्यक्तिको उपस्थितिको प्रत्याभुति र मुद्दा फैसला भए पश्चात् फैसला कार्यान्वयनमा सुनिश्चितता नै हो, जसबाट अनुसन्धानको दायरामा रहेको वा मुद्दा दायर हुँदाका बखत प्रतिवादी बनाइएको व्यक्ति फरार हुने र अनुसन्धान वा मुद्दाको कारवाई प्रभावित हुने संभावनाको अन्त्य हुन्छ । त्यसैगरी त्यसको अर्को पाटो पनि रहेको छ, जसले त्यसरी थुनामा बस्नु पर्ने अवस्थाको व्यक्तिलाई धरौट वा जमानतको माध्यमबाट यथासम्भव थुना बाहिर राखी निजको व्यक्तिगत स्वतन्त्रता बचाउने उद्देश्य अंगिकार गरेको देखिन्छ ।

१७. यस्तो धरौटी वा जमानत माग्ने अधिकार न्यायिक अधिकार हो वा अनुसन्धानको चरणमा पनि अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्तो अधिकारको प्रयोग गर्न पाउने हुन्छ, भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा, यस्तो

अधिकार कुन अवस्थामा कसले प्रयोग गर्ने भन्ने कुरा सम्बन्धित देशका कानूनले निर्धारण गर्ने विषय हो । गम्भिर किसिमका फौजदारी अभियोगमा सम्भावित कसूरदारहरूलाई समेत शंकाको घेराभित्र राखी अनुसन्धान प्रक्रियामा निजहरूलाई समेत उपस्थित गराई आवश्यक सोधपुछ गरिन्छ । त्यसरी निजहरूलाई उपस्थित गराई सोधपुछ गर्ने क्रममा निजहरू फरार हुने संभावना वा कसूरमा निजहरूको संलग्नताको संभावना देखिएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई थुनामा राखी कारवाही गरिन्छ । यो फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धान प्रक्रियाको सार्वभौम पद्धति नै हो । तर त्यसरी थुनामा राखी कारवाही गर्दा सम्बन्धित व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको पक्ष प्रभावित हुने हुँदा थुनाको विकल्पको खोजि गर्न थालिएको पाइन्छ । त्यस्तै विकल्प मध्येको एक विकल्प हो- धरौट वा जमानत सम्बन्धी अवधारणा । जसले अनुसन्धान प्रक्रियालाई र सम्बन्धित व्यक्ति स्वयंलाई पनि सहजता र सुविधा उपलब्ध गराउँछ, अनुसन्धान प्रक्रियामा निजको आवश्यक उपस्थिति सुनिश्चित गराउँछ, भने सम्बन्धित व्यक्ति पनि आफ्नो वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित हुनु पर्दैन । धरौट वा जमानतको विषय अनुसन्धानको दायराभित्र परेको व्यक्तिका लागि अष्टेरो पार्ने विषय नभै निजहरूलाई अनुसन्धान प्रक्रियामा नै थुनामा बस्नु पर्ने अवस्थाबाट उन्मुक्ति प्रदान गर्ने सुविधायुक्त विषय हो भन्ने कुरा स्थापित हुन पुगेको छ । त्यसैले धरौट वा जमानत माग्ने अधिकार न्यायिक निकायलाई

मात्र प्रदान गर्नु पर्छ, अनुसन्धान वा अभियोजन गर्ने निकायलाई त्यस्तो अधिकार प्रदान गरिनु हुँदैन भन्नु व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता, सुविधा र मानव अधिकारको दृष्टिले पनि उपयुक्त देखिँदैन ।

१८. यसका अतिरिक्त कुनै पनि कानूनी प्रावधानको प्रारम्भिक व्याख्या सकारात्मक रूपमा गर्नु पर्छ, त्यसले गरेको सकारात्मक प्रावधानमा अवरोध सिर्जना गरिए पछिको परिणामलाई आधार बनाएर प्रथम चरणमा आउने सकारात्मक परिणामलाई नै लाञ्छित गरिनु कुनै पनि दुष्टिकोणबाट उचित हुन सक्दैन । भ्रष्टाचार सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धानको क्रममा त्यस्तो आरोपमा कारवाई चलाएको व्यक्ति फरार भै बेपत्ता हुन सक्दछ भन्ने मनासिव कारण भएमा वा विगो हानी नोक्सानी भएको देखिएमा त्यस्तो व्यक्तिसँग धरौट वा जमानत माग्न सकिने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९ (४) को प्रावधानको आशय सम्बन्धित व्यक्तिलाई थुनामा नै राख्ने नभै यथासम्भव थुनामा नराख्ने भन्ने देखिन्छ । त्यस्तो सुविधायुक्त प्रावधान मुद्दाको अनुसन्धान, अभियोजन वा सुनुवाई मध्ये कुनै पनि चरणमा र अनुसन्धान अधिकारी, अभियोक्ता वा न्यायिक अधिकारी मध्ये जो सुकैलाई पनि प्रयोग गर्न दिँदा त्यसले कसैलाई व्यक्तिगत हानी नोक्सानी पुऱ्याउने देखिँदैन । कसूरको प्रकृति, त्यसको गम्भिरता र त्यसको विभिन्न चरणमा अवलम्बन गरिने

कार्यविधि समेतलाई दृष्टिगत गरी कानून निर्माताले त्यस्तो अधिकार कसलाई सुम्पनु उपयुक्त देख्दछ, त्यसै आधारमा अधिकार प्रदान गरिने हुँदा त्यसलाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिँदैन ।

१९. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन २०४८ को दफा १९(४) बमोजिम आयोगले धरौट वा जमानत माग गर्न सक्ने व्यवस्थालाई अन्यथा मान्न नमिल्ने भन्ने अधिल्लो प्रश्नको निष्कर्ष पछि अब उल्लेखित दफा १९(४) बमोजिम माग गरिएको धरौट वा जमानत दिन नसक्ने व्यक्तिलाई थुनामा राख्ने व्यवस्थाको प्रयोग निरपेक्ष रूपमा गर्न मिल्ने हुन्छ वा न्यायिक निकायबाट त्यस्तो थुनाको वैधानिकता परीक्षण गराउनु पर्ने हुन्छ ? भन्ने तेश्रो प्रश्नमा विवेचना गरिनु सान्दर्भिक देखिन्छ । माग गरिएको धरौटी वा जमानत नदिएमा थुनामा राख्न सकिने उल्लेखित दफा १९(४) को व्यवस्थालाई निरपेक्ष रूपमा भन्दा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को समग्र व्यवस्थाको सापेक्षतामा हेर्नु पर्ने हुन्छ । ऐनको दफा १६ ले अभियुक्तलाई थुनामा राख्ने सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । उक्त दफाको उपदफा (१) अनुसार आयोगले भ्रष्टाचारको आरोपमा कारवाई चलाएको कुनै व्यक्तिले कुनै प्रमाण लोप वा नाश गर्न सक्ने वा आयोगको कारवाईमा बाधा व्यवधान वा प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्ने पर्याप्त कारण विद्यमान भएमा आयोगले निजलाई प्रचलित

कानून बमोजिम थुनुवा पुर्जा दिई थुनामा राख्न सक्ने देखिन्छ भने ऐ. उपदफा (२) ले त्यसरी थुनामा राख्दा सम्बन्धित अदालत समक्ष उपस्थित गराई अदालतको अनुमति लिएर मात्र थुनामा राख्नु पर्ने र त्यसरी अदालतसँग अनुमति माग्दा थुनामा परेको व्यक्ति उपरको अभियोग, त्यसको आधार, निजलाई थुनामै राखी तहकिकात गर्नुपर्ने कारण र निजको वयान कागज भइसकेको भए वयान कागजको व्यहोरा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्ने गरी व्यवस्था गरेको छ । उल्लिखित प्रावधानले आयोगबाट राखिएको थुनाका सम्बन्धमा सम्बन्धित अदालतबाट न्यायिक परीक्षण गराउनै पर्ने र त्यस्तो परीक्षण विना थुनामा राख्नै नपाईने गरी थुनाको वैधानिकता जाँच्ने न्यायिक अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । त्यस्तो व्यवस्थाले एकातिर कसैलाई थुनामा राख्ने जस्तो गंभीर विषय न्यायिक परीक्षणको विषय बन्नु पर्ने र न्यायिक परीक्षण विना त्यसलाई प्रयोगमा ल्याउन नमिल्ने कुरा सुनिश्चित गरिदिएको छ भने अर्कोतर्फ थुना व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरित हुने अवस्था भएकाले कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता न्यायिक निकायको अनुमति विना खोस्न नपाइने गरी स्वेच्छाचारिताको अन्त गरेको छ ।

२०. ऐनको दफा १९(४) ले भ्रष्टाचारको आरोपमा कारवाई चलाएको व्यक्तिसँग धरौटी वा जमानत माग्नु र नदिएमा थुनामा राख्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । तर त्यसरी थुनामा राख्ने अवस्था उत्पन्न

भएमा त्यस्तो थुनाको लागी अदालतको अनुमति लिनु नपर्ने गरी उक्त दफामा कुनै किटानी व्यवस्था गरेको पाईदैन । परन्तु: त्यस्तो थुनाको लागी अदालतको अनुमति लिनुपर्ने नपर्ने सम्बन्धमा ऐनको सो व्यवस्था मौन नै रहेको हुँदा त्यस्तो थुना आयोगको निरपेक्ष अधिकार हो कि ? भन्ने प्रश्न र द्विविधा भने सँगसँगै उत्पन्न भएको छ । आयोगका तर्फबाट प्रस्तुत हुन आएको लिखित जवाफमा पनि त्यस्तो थुनाका सम्बन्धमा अदालतको अनुमति लिनु पर्ने भन्ने आशय देखिँदैन । यसले त्यस्तो द्विविधालाई भन्ने घनिभूत तुल्याएको छ । तर दफा १९(४) ले धरौटी वा जमानत माग्नु सक्ने व्यवस्थालाई नै प्रचलित कानूनको अधिनमा राखेको छ, अर्थात् त्यसरी धरौटी वा जमानत माग्दा प्रचलित कानून बमोजिम माग्नु पर्ने गरी व्यवस्था गरेको छ । धरौटी वा जमानत माग्ने जस्तो सुविधाको विषयलाई समेत प्रचलित कानूनको अधिनमा राखिएको अवस्थामा धरौटी वा जमानत नदिएको कारणबाट थुनामा राख्नु पर्दा प्रचलित कानूनको पालना गर्नु नपर्ने गरी निरपेक्ष रूपमा त्यसको अर्थ लगाउनु न्यायोचित हुँदैन । त्यसमाथि पनि ऐनको दफा १६ ले अभियुक्तलाई थुनामा राख्ने गरी आयोगलाई प्रदान गरेको अधिकारको प्रयोगलाई समेत न्यायिक अनुमतिको विषय बनाएको स्थितिमा यथासम्भव व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता नखोसियोस् भनी धरौटी वा जमानत माग्ने वैकल्पिक उपायको अवलम्बनका क्रममा

उत्पन्न भएको थुनाको अवस्थालाई भन्ने कडा र निरपेक्ष रूपमा रहेको भनी मान्न र संभन्धन मिल्दैन। त्यस्तो थुनाको विषय स्वतः न्यायिक परीक्षणको विषय बन्नु पर्छ।

२१. नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले नागरिक स्वतन्त्रता, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार, स्वतन्त्र न्यायपालिका तथा कानूनी राज्यको अवधारणा लगायतका विषयमा प्रस्तावनाबाटै प्रतिबद्धता जनाएको (preambular promises) अवस्था देखिन्छ। मौलिक हक अन्तर्गत धारा १२ को उपधारा (२) मा कानून बमोजिम वाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण हुने छैन भनी व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको महत्तालाई आत्मसात गरेको छ। धारा २४ मा न्याय सम्बन्धी हक अन्तर्गत उपधारा (३) मा पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको समयबाट बाटाको म्याद वाहेक चौबिस घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने र त्यस्तो अधिकारीबाट आदेश भएमा वाहेक पक्राउ भएका व्यक्तिलाई थुनामा नराखिने व्यवस्था गरिएको र त्यसको अपवादका रूपमा निवारक नजरबन्द र शत्रु राज्यको नागरिकको हकमा यो व्यवस्था लागु नहुने गरी अपवादात्मक व्यवस्था समेत गरिएको सन्दर्भमा यी निवेदकको हकमा उक्त अपवादात्मक व्यवस्था आकर्षित नहुने हुँदा त्यस तर्फ थप विवेचना गरिरहनु पर्ने देखिदैन। जहाँसम्म धारा २४ को उपधारा (३) को मूल प्रावधानको सन्दर्भ छ, त्यसले कुनै पनि

पक्राउ भएको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको समयबाट बाटाको म्याद वाहेक चौबिस घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपलब्ध गराउने पर्ने र त्यस्तो अधिकारीको आदेश विना थुनामा राख्ने नपाइने गरी निरपेक्ष रूपमा व्यवस्था गरेको छ। संविधान मूल कानून हो र संविधानसँग बाकिने कानून बाकिएको हदसम्म अमान्य हुनेछ भनी संविधानले नै व्यवस्था गरेको (धारा १) सन्दर्भमा मूल कानून अन्तर्गतका कुनै पनि कानूनमा रहेका रिक्तता वा अस्पष्टताको अन्त मूल कानूनकै आशय र उद्देश्य अनुरूप गरिनु पर्दछ।

२२. संविधानको यो प्रावधानले प्रत्येक खालको थुनाको न्यायिक परीक्षणको मात्र अपेक्षा गरेको छैन, अपितु सम्बन्धित निकायलाई त्यस्तो थुना न्यायोचित र कानूनसम्मत छ भन्ने प्रमाणित गर्न समेत निर्देशित गरेको छ। यसको मुख्य उद्देश्य थुनाको कानूनी आधारको पर्याप्तता जाँच गर्नु, सुनुवाई अघिको (Pre-trial) थुनाको आवश्यकता परीक्षण गर्नु र थुनामा पर्ने व्यक्तिको मौलिक अधिकार अर्थात् वैयक्तिक स्वतन्त्रता सुनिश्चितत गर्नु नै हो। यसले प्रशासनिक स्वेच्छाचारिताको अन्त गर्छ र न्यायिक मन र न्यायिक विवेकको प्रयोगद्वारा थुनाको वैधता परीक्षण गरी थुनालाई निरन्तरता दिने सम्बन्धमा उपयुक्त निष्कर्षमा पुऱ्याउँछ।

२३. यसै सन्दर्भमा नेपाल समेत पक्ष रहेको नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार

सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र (ICCPR) को धारा ९(३) ले पनि कुनै फौजदारी अभियोगमा पक्राउ गरिएको वा थुनिएको कुनै पनि व्यक्तिलाई न्यायाधीश वा कानूनद्वारा न्यायिक शक्ति प्रयोग गर्न पाउने अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष तुरुन्त ल्याइने छ तथा त्यस्तो व्यक्तिलाई न्यायोचित समयावधिभित्र सुनुवाई गरिपाउने वा छुटकारा पाउने अधिकार हुनेछ । सुनुवाईको अवसर पर्खिरहेका व्यक्तिलाई थुन्नु सामान्य नियम हुने छैन, तर निजको रिहाई भने न्यायिक कारवाहीको अन्य कुनै पनि चरणको सुनुवाईमा समुपस्थित हुने तथा अवस्था उत्पन्न भएमा फैसला कार्यान्वयन गर्नको लागि जमानत धरौटीको अधिनमा रहन सक्नेछ। भनी व्यवस्था गरेको छ । त्यतिमात्र होइन उक्त धारा ९(४) ले त पक्राउ वा थुनाबाट स्वतन्त्रता अपहरण गरिएको कुनै पनि व्यक्तिले कुनै अदालत समक्ष कारवाही थालनी गर्न पाउनेछ, ताकि सो अदालतले विलम्ब नगरी निजको थुनाको वैधताको सम्बन्धमा निर्णय गर्न तथा त्यस्तो थुना कानूनी नभएमा निजलाई रिहाई गर्न आदेश दिन सक्नेछ। भन्ने समेतको व्यवस्था गरेको छ । पक्ष राष्ट्रको हैसियतले यो प्रावधानको सम्मान मात्र होइन तदनुरूप व्यवहार समेत गर्नु नेपालको कर्तव्य नै हो । सन्धी ऐन, २०४७ को दफा ९ ले ICCPR जस्ता नेपालद्वारा अनुमोदित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धीहरूमा उल्लिखित प्रावधानको वाध्यकारी शक्ति स्थापित गरिदिएको सन्दर्भमा व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरणको विषयलाई न्यायिक परीक्षण बिना प्रयोगमा ल्याउन नहुने

कुरालाई अन्यथा सोच्नु र अन्यथा व्याख्या गर्नु हाम्रो संवैधानिक व्यवस्था, हामीले गर्दै आएको अभ्यास, हामीले व्यक्त गरेको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता र कानूनी राज्यको अवधारणा र त्यसको मूल्य मान्यता समेतको प्रतिकूल हुन जान्छ । तसर्थ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) को प्रावधान अन्तर्गत धरौटी वा जमानत दिन नसकेको वा नदिएको कारणबाट थुनामा राख्दा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २४ (३) ले तोकेको समयावधि (वाटाको म्याद वाहेक चौविस घण्टा) भित्र सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने र त्यस्तो अधिकारीको आदेश बमोजिम गर्नुपर्ने हुन्छ । यदि त्यसो नगर्ने हो भने त्यस्तो थुनाका सम्बन्धमा कहिल्यै पनि न्यायिक परीक्षण नहुने र अनन्तकाल सम्म थुनामा नै रहनु पर्ने अवस्थाको सिर्जना हुन जान्छ, जुन विधिकर्ताको मनसाय हुनै सक्दैन र त्यस्तो स्वेच्छाचारितालाई संविधानले प्रश्रय दिएको पनि छैन । यसरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) को प्रावधानलाई निरपेक्ष रूपमा नभै संविधान, उक्त ऐनका अन्य प्रावधान र प्रचलित नेपाल कानून समेतको सापेक्षतामा हेर्नु पर्ने र सो प्रावधान अन्तर्गत धरौटी वा जमानत नदिएको कारणबाट थुनामा राख्नु पर्दा संविधानको धारा २४(३) को प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने निष्कर्षमा पुगिएको र सो दफाले अदालतको अनुमति लिन नपर्ने कुराको किटान समेत नगरेको सन्दर्भमा सो दफा संविधानको धारा २४(३) प्रतिकूल रहेकोले अमान्य घोषित गरिपाउँ भन्ने निवेदन दावी र

निवेदक तर्फका कानून व्यवसायीहरूको बहस जिक्तिर स्वतः अर्थहीन हुन पुगेकोले सो सँग सहमत हुन सक्ने अवस्था देखिएन ।

२४. अब, निवेदन माग बमोजिम बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने नपर्ने के हो ? भन्ने अन्तिम प्रश्नमा विचार गर्दा, यी निवेदक भूलकलाल श्रेष्ठलाई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १९(४) बमोजिम धरौटी वा जमानत माग गर्दा नदिएकोले थुनामा राखिएको भन्ने कुरामा विवाद छैन । त्यसरी थुनामा राखिएको भएतापनि सो सम्बन्धमा सम्बन्धित अदालतको अनुमति लिइएको भन्ने कहिँ कतैबाट देखिँदैन । आयोगको लिखित जवाफमा र आयोगको तर्फबाट उपस्थित विद्वान नायव-महान्यायधिवक्ताको बहसमा समेत त्यस्तो थुनाका सम्बन्धमा अदालतको अनुमति लिनु आवश्यक नरहेको भन्ने जिक्तिर रहेको सन्दर्भमा यी निवेदकले आयोगबाट मागिएको धरौटी वा जमानत नबुझाएको कारणबाट निवेदकलाई थुनामा राखिएको, निज आयोगले चाहेको अवधिसम्म थुनामा नै बस्नु पर्ने र सो को वैधता परीक्षण पनि नहुने भन्ने अवस्था देखिएको छ । माथि गरिएको विश्लेषणबाट ऐनको दफा १९(४) को प्रयोग संविधानको धारा २४(३) को सापेक्षतामा गर्नुपर्ने र दफा १९(४) बमोजिम थुनामा राख्दा सम्बन्धित अदालतको अनिवार्य अनुमति लिनु पर्ने भन्ने यो इजलासको निष्कर्ष रहेको छ । परन्तु प्रस्तुत विवादमा यी निवेदकसँग माग गरिएको धरौटी वा जमानत निजले नदिएको भनी निजलाई थुनामा

राखिएको तर निजलाई अदालत समक्ष पेश पनि नगरिएको र निजको थुनाका सम्बन्धमा सम्बन्धित अदालतको अनुमति पनि प्राप्त नगरिएको अवस्था देखिन आएको छ । वस्तुतः निवेदकलाई मिति २०६४।९।४ देखि थुनामा राखिएकोमा आजका मितिसम्म पनि अदालत समक्ष पेश नगरिएको र अदालतको अनुमति विना थुनामा राखिएको अवस्था हुँदा संविधान र कानूनले अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने भनी निर्धारण गरेको कार्यविधिको अवलम्बन नै नगरी भए गरेको त्यस्तो कार्यलाई वैध मान्न सकिँदैन । तसर्थ यी निवेदकलाई थुनामा राखिएको कार्य संविधानको धारा २४(३) तथा प्रचलित कानून विपरीत देखिएको हुँदा बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिने ठहर्छ । यो आदेशको जानकारी विपक्षी आयोग तथा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय समेतलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या.शारदा श्रेष्ठ
न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा

इजलास अधिकृत: उमेश कोइराला

इतिसम्बत् २०६४ साल माघ ३ गते रोज ५
शुभम्

निर्णय नं.७९९३

ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री केदार
प्रसाद गिरी
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअली अन्सारी
सम्बत् २०६३ सालको मुद्दा नं. ०६३-CI-०२४४
फैसला मिति: २०६४।८।१३।५

मुद्दा: निषेधाज्ञा ।

पुनरावेदक÷lgjbs गुठी संस्थान, शाखा
कार्यालय महोत्तरी
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/विपक्षी जलेश्वर नगरपालिका
कार्यालय समेत

अघि निर्णय गर्ने:

मा.न्या. राघवलाल वैद्य, पु.वे.अ. जनकपुर

मा.न्या. श्री भोलाप्रसाद खरेल ,,

- आफ्नो सम्पत्तिमा विपक्षीबाट हस्तक्षेपको संभावना देखिएको भनी निषेधाज्ञाका लागि अदालत प्रवेश गर्ने पक्ष स्वयंले नै सो सम्पत्तिमा आफ्नो निर्विवाद हक कायम रहेको कुरा पुष्टि गर्नुपर्छ, निषेधाज्ञाको निवेदनबाट प्रमाणको मूल्यांकन गरी हक बेहकको प्रश्नको निरूपण नगरिने ।

(प्रकरण नं. ८)

- स्थापित भइरहेको हकको विषयमा कसैले हस्तक्षेप गर्ने वा हक कृण्ठित पार्ने आशंका विद्यमान भएमा त्यस्तो

कार्य रोक्यो यथास्थिति कायम गर्नेसम्म निषेधाज्ञाको उद्देश्य हो । हक बेहकको प्रश्नमा नै द्विविधा कायम रहेको अवस्थामा निषेधाज्ञाको अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुन नसक्ने ।

- प्रस्तुत मुद्दामा विवादित पोखरी समेतका जग्गाहरु गुठी संस्थानका नाउँमा दर्ता गराउनका लागि प्रारम्भ भएको कार्य हालसम्म पनि कारबाहीयुक्त अवस्थामा नै रहेको र ती पोखरी समेतका जग्गाहरु नगरपालिकाले भोग गर्दै आइरहेको भन्ने कुरालाई निवेदक स्वयंले नै स्वीकार गरिरहेको देखिँदा विवादित पोखरी समेतका जग्गाहरुमा निवेदकको निर्विवाद हक स्थापित भै सकेको भन्न मिल्ने नदेखिँदा निषेधाज्ञा मुद्दाबाट दुबै पक्षद्वारा प्रस्तुत प्रमाणको मूल्यांकन गरी निवेदकको स्वामित्व कायम हुने गरी निर्णय गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ९)

पुनरावेदक निवेदक तर्फबाट:

प्रत्यर्थी विपक्षी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

आदेश

न्या.ताहिरअलि अन्सारी: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ (१) (क) अनुसार यस अदालतमा दायर भई पेश हुन

आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छः

२. साविक १९८३ सालको जम्मावन्दी लगत बमोजिम द्वारिका मेहतरी सौ पूर्व भैरो गिरी सौ दक्षिण क्षेत्रफल ॥४ (०-१९-०) महादेवस्थान सौ पछिम पोखरी/egl pNny ePको पुरन्दरसर पोखरीका सन्दर्भमा २०२६ सालको सर्वे नापी हुँदा तत्कालीन जलेश्वर नगर पञ्चायत वडा नं.२ कित्ता नं.१३० को क्षेत्रफल ०-१९-७ र ऐ. कित्ता नं.१३१ मा सोही पोखरीको डिल क्षेत्रफल ०-८-१५ समेत उल्लेख भै धग्गाधनी महलमा नाम खाली रही सूचना प्रकाशित हुँदा दर्ताको लागी च.नं.३६३, मिति २०६०।६।२८ मा पत्राचार भै कार्यवाहीयुक्त अवस्थामा छ । गुठीको हकभोगको उक्त पुरन्दरसर पोखरी ठेक्का बन्दोवस्त गर्दै आए बमोजिम २०६१।२।१३ को सूचना बमोजिम टेण्डर प्राप्त गरी गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयमा पठाएकोमा त्यहाँको मिति २०६०।३।३१ को निर्णय बमोजिम शक्ति कुमार शाहलाई ठेक्का बन्दोवस्त दिएकोमा पुनः सोही पोखरी ठेक्का बन्दोवस्तको सूचना बिपक्षी नगरपालिकाले मिति २०६१।६।३ मा पठाएकोले उक्त पोखरी नगरपालिकाले ठेक्का लगाएमा यस कार्यालयबाट प्राप्त गरेको ठेकेदारलाई ठूलो असर पर्ने सम्भावना भएको हुँदा गुठीको हकभोगको उक्त पुरन्दरसर पोखरीमा ठेक्का लगाउने अथवा कुनै किसिमको हस्तक्षेप गर्ने गराउने कार्य नगर्नु नगराउनु भनी

बिपक्षीहरुको नाममा अन्तरिम आदेश समेत जारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन पत्र ।

३. यसमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी गर्नु नपर्ने हो ? आदेश जारी गर्न नपर्ने कुनै कारण भए आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधी मार्फत प्रमाण साथ लिखित जवाफ लिई उपस्थित हुन भनी बिपक्षीहरुका नाममा सूचना जारी गरी लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा म्याद नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु । अन्तरिम आदेशको माग सन्दर्भमा निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गरेको पुरन्दरसर पोखरी गुठी संस्थानको हकाधिकार अन्तर्गतको भएको कुरा पेश भएका प्रमाणबाट देखिएको र मिति २०६०।३।३१ मै ठेक्का बन्दोवस्त भइसकेको देखिँदा यस अदालतबाट अर्को आदेश नभएसम्मका लागी सो पोखरी सन्दर्भमा त्यस कार्यालयको मिति २०६१।६।३ को सूचना बमोजिम कुनै प्रकारको ठेक्का बन्दोवस्त गर्ने गराउने कार्य नगर्नु नगराउनु र पोखरीमा कुनै किसिमको हस्तक्षेप समेत नगर्नु नगराउनु भनी बिपक्षीहरुका नाममा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३३(क) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ, सो बमोजिम गर्नु गराउनु भनी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६१।६।१५ मा भएको आदेश ।

४. बिपक्षीको नाममा दावीको पोखरी जग्गा दर्ता छैन । त्यस्तो जग्गामा

गुठीको हक कुनै किसिमले लाग्ने छैन । दावी हकद्वैया विहिन अवस्थामा रहेकोले खारेज गरिपाउँ । दावीको पोखरी श्री ५ को सरकारको (तत्कालीन) नाममा दर्ता रहेको र श्री ५ को सरकारको स्थानीय निकाय भएकोले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन वमोजिम सो पोखरी भोग गर्ने अधिकार यस नगरपालिकालाई छ । १९८३ सालको श्रेस्तामा पनि असामी महलमा गुठी उल्लेख छैन । सदासर्वदा देखि नगरपालिकाले ठेक्का बन्दोबस्त गरी आए वमोजिम ठेक्का लगाउने सुचना प्रकाशित गरेको हो, अतः हकाधिकार विहिन निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको लिखित जवाफ ।

५. वस्तुतः गुठी संस्थान ऐन, २०३३ भन्दा अघि गुठी संस्थान ऐन, २०२१, २०२९ समेतका आधारमा संस्थानले आफ्नो हक पक्का नगरेको यस्तो पोखरीलाई संस्थानको वा यस मातहतको कुनै गुठी वा गुठी कार्यालयको बन्दोबस्ती अन्तर्गतको मान्न अदालतलाई कुनै ऐन कानूनले निर्देश गरेको देखिएन । यसरी एकातर्फ निवेदकको हकको श्रेस्ता प्रणाली अनुसारको हकद्वैया नै कतैबाट स्थापित हुन सकेको अवस्था नै देखिन आएको छैन भने अर्को तर्फ गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयले भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय सिंहदरवारलाई संबोधन गरी लेखेको च.नं.२२८४ को मिति स्पष्ट नखुलेको परन्तु महोत्तरी गुठी तहसिल कार्यालयमा द.नं. १४९ मा मिति २०५४।९।१९ मा दर्ता भएको पत्रको मिसिल सुलग्न छायाँप्रतिको पहिलो

प्याराग्राफको व्यहोरा तर जलेश्वर भित्र ४ वटा राम्रो आवादी पोखरी र बजारका लागि आएको तर हाल नापी नक्सा नभएको यस्ता जग्गा व्यक्ति विशेष संघ संस्था वा निकायका नाउँमा दर्ता नरहे तापनि साविक जलेश्वर नगर पञ्चायत हाल नगरपालिका पाला देखिनै उक्त निकायबाटै पोखरी बजार र बिटौरीको ठेक्का बन्दोबस्त तथा आयस्ता असुल गरी राखेको र गुठी संस्थानले नपाएको अवस्था छ भन्ने गुठी संस्थानको स्वीकारोक्तिबाट वस्तुतः उक्त पोखरीमा साविक देखि तत्कालिन नगर पञ्चायत, हाल नगरपालिकाले ठेक्का बन्दोबस्त तथा आयस्ता असुल गरी रहेको भन्ने स्थापित हुन आई भोगाधिकार नगरपालिकाले देखिन आई रहेको पाइयो । तसर्थ त्यस्तो साविक देखि नगरपालिकाले बन्दोबस्त गरी आएको त्यस्तो पोखरी वा पोखरी डिलमा लाग्ने हाट समेतको बन्दोबस्त निवेदकले गर्न पाउने निर्विवाद हक र भोगको अवस्था समेत देखिन नआई रहेको स्थितिमा भोग र निर्विवाद दर्ता, हकद्वैयाको अभावमा निवेदकको माग वमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने औचित्य र अवस्था विद्यमान रहन नआएको हुँदा मिति २०६१।६।१५ को अन्तरिम आदेश निष्कृत भै प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिदिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६३।२।२ को फैसला ।

६. विवादित पोखरी तथा हाट बजार क्षेत्र १९८३ साल पछि भर्खर नापी भएको, हालको नापी भन्दा पूर्वको प्रमाण

श्रेस्ता भनेको १९८३ सालको जमाबन्दी लगत श्रेस्ता मात्र रहेको र सो जमाबन्दी लगतबाट उक्त पोखरी तथा डिल गुठी संस्थानको हो भन्ने प्रमाणित भइरहेको र उक्त जमाबन्दी लगतका आधारमा हाल नापी दर्ता एवं हाल साविक हुने भएको हुँदा गुठी संस्थानले यस अधिका गुठी ऐनका आधारमा हक पक्का नगरेको भनी भन्न मिल्ने अवस्था हुँदैन । गुठी संस्थानले भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयलाई लेखेको भनिएको च.नं. २२८४ को पत्रको शिर व्यहोरामा जलेश्वर न.पा. भित्रको प्रायः पूरै जग्गा राजगुठी भित्रको गुठी मौजा देखिएको र उक्त मौजा भित्रको प्रति ऐलानी पोखरी जग्गाहरु गुठी संस्थानको तैनाथी हुने भनी प्रष्ट उल्लेख भएकोमा सो बाक्यांशलाई हेर्दै नहेरी सोही पत्रको पुछारको आंशिक व्यहोरा हेरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । तसर्थ निवेदन खारेज गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको त्रुटिपूर्ण आदेश उल्टी गरी निवेदन माग वमोजिम निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोरोका निवेदकको पुनरावेदनपत्र ।

७. नियम वमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा अन्तरिम आदेश सहित निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन दावी रहेकोमा दावीको पोखरी श्री ५ को सरकारको नाउँमा दर्ता रहेको र स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन वमोजिम नगरपालिकाले भोग गर्दै आएको हुँदा हकाधिकारविहिन निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने जिकीर सहित

लिखित जवाफ पेश हुन आएको देखिन्छ । पुनरावेदन अदालतबाट निर्विवाद हक भोगको अवस्था नरहेको भन्ने आधारमा निवेदन खारेज हुने ठहर्‍याए उपर प्रस्तुत पुनरावेदन परेको देखिँदा पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने भएको छ ।

८. निर्णय तर्फ विचार गर्दा २०२६ सालको सर्वे नापी हुँदा तत्कालीन जलेश्वर नगर पञ्चायत वडा नं.२ कित्ता नं.१३० को क्षेत्रफल ०-१९-७ र ऐ. कित्ता नं.१३१ मा सोही पोखरीको डिल क्षेत्रफल ०-८-१५ समेत उल्लेख भै धग्गाधनी महलमा नाम खाली भै सूचना प्रकाशित भएकोमा समयमै गुठीका नाउँमा दर्ता गरी दिने सम्बन्धमा नापी कार्यालय महोत्तरी २ नं. नापी टोली जलेश्वरलाई गुठी संस्थान, शाखा कार्यालय महोत्तरीद्वारा पत्राचार सम्म भै दर्ता सम्बन्धी कार्य कारबाहीयुक्त अवस्थामा रहेको तर दर्ता भई नसकेको अवस्था देखिन्छ । यसरी निवेदनसाथ पेश भएका लिखतहरु र निवेदन तथा पुनरावेदनपत्रमा लिइएको जिकीर समेतबाट विवादित पोखरी समेतको जग्गामा निवेदक गुठी संस्थानको निर्विवाद हक कायम भएको भन्ने कहिँकतैबाट पनि पुष्टी हुन सकेको पाईँदैन, बरु ती सम्पत्तिमा हक स्थापित गर्नका लागि प्रक्रियासम्म प्रारम्भ भएको देखिन्छ । विवादित पोखरी समेतका जग्गामा आफ्नो निर्विवाद हक रहेको भन्ने कुरालाई पुष्टी गर्नका लागि पेश गरिएको

गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयद्वारा भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयलाई लेखिएको पत्रले त विवादित पोखरी समेतका जग्गाहरु विपक्षी जलेश्वर नगरपालिकाले भोग गर्दै ठेक्का बन्दोबस्त तथा आयस्ता असुल गरिरहेको अवस्थालाई प्रष्टसँग उल्लेख गरिएबाट ती पोखरी समेतका जग्गामा गुठी संस्थानको भोग पनि कायम नरहेको पुष्टी हुन्छ । आफ्नो सम्पत्तिमा विपक्षीबाट हस्तक्षेपको संभावना देखिएको भनी निषेधाज्ञाका लागि अदालत प्रवेश गर्ने पक्ष स्वयंले नै सो सम्पत्तिमा आफ्नो निर्विवाद हक कायम रहेको कुरा पुष्टी गर्नुपर्छ, निषेधाज्ञाको निवेदनबाट प्रमाणको मूल्यांकन गरी हक बेहकको प्रश्नको निरूपण गरिँदैन ।

९. स्थापित भइरहेको हकको विषयमा कसैले हस्तक्षेप गर्ने वा हक कृण्ठित पार्ने आशंका विद्यमान भएमा त्यस्तो कार्य रोक्यो यथास्थिति कायम गर्ने सम्म निषेधाज्ञाको उद्देश्य हो । हक बेहकको प्रश्नमा नै द्विविधा कायम रहेको अवस्थामा निषेधाज्ञाको अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुन सक्दैन । तर प्रस्तुत मुद्दामा विवादित पोखरी समेतका जग्गाहरु गुठी संस्थानका नाउँमा दर्ता गराउनका लागि प्रारम्भ भएको कार्य हालसम्म पनि कारवाहीयुक्त अवस्थामा नै रहेको र ती पोखरी समेतका जग्गाहरु जलेश्वर नगरपालिकाले भोग गर्दै आइरहेको भन्ने कुरालाई निवेदक स्वयंले नै स्वीकार गरिरहेको देखिँदा विवादित पोखरी समेतका जग्गाहरुमा निवेदकको निर्विवाद हक स्थापित

भै सकेको भन्न मिल्ने देखिँदैन । साथै निषेधाज्ञा मुद्दाबाट दुवै पक्षद्वारा प्रस्तुत प्रमाणको मूल्यांकन गरी निवेदकको स्वामित्व कायम हुने गरी निर्णय गर्न पनि मिल्दैन ।

१०. तसर्थ माथि गरिएको विश्लेषण समेतका आधारमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसलालाई अन्यथा भनी प्रस्तुत पुनरावेदनबाट विपक्षी भिकाईरहनु पर्ने देखिएन । निवेदन खारेज गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६३।२।२ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक, निवेदकको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । यो फैसलाको जानकारी पुनरावेदकलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कटा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा मेरो सहमती छ ।

प्र.न्या.केदारप्रसाद गिरी

इतिसम्बत् २०६४ साल मंसिर १३ गते रोज ५ शुभम्

फैसला तयार गर्ने:

इजलास अधिकृत उमेश कोइराला

निर्णय नं.७९१४

ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद
गिरी

माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
सम्बत् २०६२ सालको दे.पु.नं. ८३४६
फैसला मिति: २०६४।९।६।६

मुद्दा: लेनदेन ।

पुनरावेदक: j fbl: कपिलवस्तु जिल्ला वाणगंगा
गा.वि.स.वडा नं.७ घर भै कपिलवस्तु
नगरपालिका वडा नं.५ वस्ने
प्रेमकुमारी घिमिरे

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी: कपिलवस्तु जिल्ला
वाणगंगा गा.वि.स.वडा नं.७ वस्ने
दिलबहादुर सेन

अघि फैसला गर्ने

मा.न्या. विनोदमोहन आचार्य

पुनरावेदन अदालत वुटवल:

मा.न्या. राजेन्द्रप्रसाद कोइराला

मा.न्या. रामप्रसाद खनाल

- सम्बन्धविच्छेद मुद्दाबाट विवादको निरूपण नहुँदासम्म निजहरु अलग रहे वसेको वा निजहरु अलग अलग अंशियार रहेको भन्न मिल्ने अवस्था नहुने ।
- वादी प्रतिवादी एकासगोलका अंशियार रहेको भन्ने तथ्य स्थापित भएको अवस्थामा निजहरु बीच ऋण लिनु दिनु भै सगोलको सम्पत्तिबाट घरघराना गरी असुल उपर गर्ने भन्ने प्रश्न नआउने ।

- एकासगोलमा रहे वसेको अवस्थामा सगोलकै सम्पत्तिबाट असुल उपर गर्ने गराउने विषय निहित रहेको लिखत हुनु र नहुनु वा सो लिखत वमोजिम असुल उपर हुनु र नहुनुमा कुनै तात्त्विक अन्तर नहुने हुँदा त्यस्तो लिखत वमोजिम साँवा व्याज भरी भराउको दावीको पनि कुनै औचित्य नदेखिने ।
- प्रस्तुत विवादमा विवादको लिखत हुँदाको मितिसम्म यी वादी प्रतिवादी बीचको पति पत्नीको सम्बन्ध यथावत् कायम रहेको तथ्य स्थापित भएको अवस्था हुँदा सगोलका पति पत्नीबीच भएको लेनदेन र सो असुल उपर नभएमा सगोलकै सम्पत्तिबाट असुल उपर गर्ने शर्त राखिएको लिखतको कुनै औचित्य नरहने भन्ने आधारमा वादी दावी पुग्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.३)

पुनरावेदक वादी तर्फबाट:

प्रत्यर्थी प्रतिवादी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

फैसला

प्र.न्या.केदारप्रसाद गिरी: न्याय
प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग)
अनुसार यस अदालतमा दायर भई पेश हुन

आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छः

बिपक्षीले मसँगवाट मिति २०५०।५।१७ मा घर खर्च गर्न भनी रु.३०,०००।- सो को व्याज समेत एकमुष्ट ऐ. कार्तिक मसान्तसम्ममा वुभाउनेछु भनी तमसुक गरी दिएकोले मिति २०६०।५।४ गते बिहान उक्त रुपैया साँवा व्याज माग्न भनी जाँदा तिम्रो रुपैया दिन्न जे गर्न सक्छौं गर भनी ठाडो जवाफ दिएकाले विगो रु.३०,०००।- र सोको ९ वर्ष ११ महिना २१ दिनको हुने व्याज रु.२९,९२५।०३ समेत गरी जम्मा साँवा व्याज रु.५९,९२५।०३ र १० वर्ष पुग्न ९ दिन बाँकी रहेको हुँदा सो अवधिसम्मको व्याज समेत बिपक्षीवाट दिलाई भराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको फिराद दावी ।

निज वादी मेरो श्रीमती हुँदैको अवस्थामा ताराप्रसाद भन्ने व्यक्तिसँग २०५० साल भाद्र महिनामा अर्को विवाह गरी गएकीले निजले उल्टै म उपर फौ.नं. २६ को सम्बन्धविच्छेद मुद्दा गरी अदालतमा गई सम्बन्धविच्छेद हुने गरी मिति २०५०।५।१८ मा बाँके जिल्ला अदालतवाट मिलापत्र भएको र वादीले काल्पनिक रुपमा गलत कागज खडा गरी अदालतलाई समेत गुमराहमा पारी भुट्टा मुद्दा दिएकाले भुट्टा वनावटी वादी दावीवाट अलग फुर्सद पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर ।

यी वादी मसँगवाट पोइल गइसकेको, निजले दायर गरेको सम्बन्धविच्छेद मुद्दामा

मिलापत्रको कागज गर्दा लेखक साक्षी समेतले कहाँ कहाँ सहीछाप गराए मलाई थाहा भएन । रुपैया लिएको होइन, छैन । मिति २०५०।५।१८ गते वादी पोइल गइसकेकी हुँदा निजसँग मैले कर्जा लिने कुरै भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी दिल वहादुर सेनले गरेको वयान ।

रुपैया लिई तमसुक भएको हो, प्रतिवादीले भुट्टा वयान गरेका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको वादी प्रेम कुमारी घिमिरेले गरेको वयान ।

वादीका साक्षी खगेश्वर अर्याल र प्रतिवादीका साक्षी श्यामबहादुर सेनले गरेको वकपत्र मिसिल संलग्न रहेको ।

प्रतिवादीले रुपैया नलिएको भने पनि लिखतको सहीछाप र वैधतालाई चुनौती दिन नसकेको, वादीका साक्षीले रुपैया लिनु दिनु गरी तमसुक भएको भनी वकपत्र गरी दिएका, वादी प्रतिवादीको श्रीमती भएपनि व्यवहारमा अलगगै वस्ने गरेकी भन्ने देखिन आएको र अलग वसेकी श्रीमतीवाट कुनै कर्जा नै लिदैन भनी अनुमान गर्न नमिल्ने हुँदा लिखत बमोजिमको साँवासम्म वादीले प्रतिवादीवाट भराई लिन पाउने ठहर्छ । लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध कायम रहेको अवस्थामा भएको लेनदेन व्यवहारको व्याज भराई दिन मनासिव नहुने हुँदा व्याजको हकमा वादी दावी पुग्न सक्दैन भन्ने समेत व्यहोराको कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको मिति २०६०।१२।२ को फैसला ।

लिखतका साक्षीलाई वुभिएको छैन । वादी पहिले मेरै श्रीमती भई पछि ताराप्रसादसँग लग्ने स्वास्नी भई बसेकी, निजसँग कर्जा लिने प्रश्नै हुँदैन । मिति २०५०।५।१८ मा वादीसँग मिलापत्र गर्दा विपक्षीले अर्को विवाह गरी १ छोरा समेतको जन्म भएको उल्लेख छ । त्यस्ती वादीसँग कर्जा लिएको भन्ने कुरा विश्वास लायक नै नभएको र वादीका साक्षीले सुनेको आधारमा वकपत्र गरेको समेतवाट वादीको दावी नपुग्ने फैसला गर्नुपर्नेमा लिखत वमोजिमको साँवासम्म भराई दिने ठहराएको शुरु फैसला उल्टी गरी न्याय पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी दिलवहादुर सेनको पुनरावेदन पत्र ।

लेनदेन भएको तथ्य स्वीकार गरीएको कानून वमोजिम व्याज पाउनु पर्ने स्थिती प्रष्ट देखिएको अवस्थामा कानून विपरीत हुने गरी अनुमानको आधारमा व्याज नपाउने ठहराएको हदसम्म शुरु फैसला वदर गरी फिराद दावी वमोजिम न्याय पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी प्रेम कुमारी घिमिरेको पुनरावेदनपत्र ।

सम्बन्धविच्छेद मुद्दा पर्दा पर्दैका अवस्थामा दुवै थर स्वतन्त्र अलग अलग अंशीयार हुन् भन्न सकिने अवस्था पनि छैन । यस अवस्थामा वादी प्रतिवादी बीच लेनदेन नभएको भनी प्रतिवादीले भनी राखेकै र सगोलको सम्पत्तिवाट घरघराना गरी असुल गर्ने भनी लेखिदिएको तमसुकको सगोलका व्यक्ति बीच कुनै अर्थ नरहने हुँदा विवादित मिति २०५०।५।१७ को लिखत अनुसार साँवा

व्याज भरी भराउ गर्न नमिल्नेमा दावी अनुसार साँवासम्म वादीले प्रतिवादीवाट भरी पाउने ठहराएको शुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको मिति २०६०।१।२२ को फैसला मिलेको नदेखिंदा उल्टी भई वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ । वादीको व्याज समेत भराई पाउँ भन्ने पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६२।२।२२ को फैसला ।

आफूले २०४७ सालमै अर्को विवाह गरी छोरा समेतको जायजन्म भएको पुष्टी भैरहेको र सो कारणवाट वादी प्रतिवादीबीच सम्बन्धविच्छेद भएपछि मिति २०५०।५।१७ मा भएको तमसुकमा वादी साहु र प्रतिवादी असामी भै रु.३०,०००।- लेनदेन भएको पुष्टी भैरहेको अवस्थामा सगोलका व्यक्तिबीच भएको लेनदेनको संज्ञा दिई वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ्याई भएको पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको हुँदा उल्टी गरी फिराद जिकीर वमोजिम गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

२. नियम वमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन सहितको सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादीले घर खर्च गर्न भनी रु.३०,०००।- लिएकोमा सोको साँवा व्याज माग्न जाँदा दिन्न भनी ठाडो जवाफ दिएकाले साँवा व्याज समेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने फिराद दावी रहेकोमा निज वादी मेरो श्रीमती हुँदैको अवस्थामा

अर्को विवाह गरी गएको र सम्बन्धविच्छेद मुद्दा गरी मिति २०५०।५।१८ मा बाँके जिल्ला अदालतबाट मिलापत्र भएको र हाल आएर लेनदेनमा दावी गरी दिएको भुट्टा मुद्दाबाट फुर्सद पाउँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर रहेको देखिन्छ। शुरु अदालतबाट लिखत बमोजिमको साँवासम्म वादीले प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहर्‍याई भएको फैसला उपर दुबै पक्षको पुनरावेदन परेकोमा सम्बन्धविच्छेद मुद्दा पर्दा पर्दैका अवस्थामा दुवै थर स्वतन्त्र अलग अलग अंशियार हुन् भन्न सकिने अवस्था नरहेको र त्यस्तो अवस्थामा सगोलको सम्पत्तिबाट घरघराना गरी असुल गर्ने भनी लेखिदिएको तमसुकको सगोलका व्यक्तिविच कुनै अर्थ नरहने भन्ने आधारमा शुरु फैसला उल्टी गरी भएको फैसला उपर वादीको पुनरावेदन परी प्रस्तुत मुद्दा यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको अवस्था हुँदा पुनरावेदन जिकीर समेतलाई दृष्टिगत गरी पुनरावेदन अदालत वुटवलबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ भन्ने सम्बन्धमा विचार गरी निर्णय दिनुपर्ने भएको छ।

३. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी वादी प्रेमकुमारी घिमिरे धनी र प्रतिवादी दिलबहादुर सेन ऋणी भै मिति २०५०।५।१७ मा घरखर्च गर्न समेत वापत भनी रु.३०,०००।- कर्जा लेनदेन भएको भन्ने व्यहोराको कपाली तमसुक फिरादसाथ पेश भएको छ भने सो लिखत बमोजिम आफूले कर्जा लिएको छैन भनी प्रतिवादीले लिखतको व्यहोरालाई अस्विकार गरेका छन्। विवादित

सो लिखतलाई हेर्दा चलन अनुसारको व्याज समेत गरी २०५० साल कार्तिक मसान्तसम्ममा एकमुष्ट बुझाउने, नबुझाए ऋणीका घर घराना चल अचल श्रीसम्पत्तिबाट कानून बमोजिम असुल उपर गरी लिनु भन्ने व्यहोरा समेत उल्लेख भएको पाइन्छ। तर यी वादी प्रतिवादी पति पत्नी नाताका व्यक्ति भएका र मिति २०५०।९।१७ सम्म उनीहरुबीचको सो सम्बन्ध कायमै रहेको भन्ने कुरा प्रतिउत्तर पत्रसाथ पेश हुन आएको यिनै वादी प्रतिवादी पक्ष विपक्ष भएको सम्बन्धविच्छेद मुद्दाको मिलापत्रको प्रतिलिपिबाट देखिएको छ। मिति २०५०।५।१८ मा बाँके जिल्ला अदालतबाट भएको सो मिलापत्रमा यी वादी प्रतिवादीबीचको सम्बन्धविच्छेद हुने गरी मिलापत्र भएको देखिन्छ। त्यसरी मिति २०५०।५।१८ मा कानूनी रूपमा मिलापत्र हुनु अधिसम्म निजहरुबीचको सम्बन्ध कायमै रहेको मान्नु पर्ने हुन्छ। सम्बन्धविच्छेद मुद्दाबाट सो विवादको निरुपण नहुँदासम्म निजहरु अलग रहे वसेको वा निजहरु अलग अलग अंशियार रहेको भन्न मिल्ने अवस्था हुँदैन। जब वादी प्रतिवादी एकासगोलका अंशियार रहेको भन्ने तथ्य स्थापित हुन्छ, तब निजहरुबीच ऋण लिनु दिनु भै सगोलको सम्पत्तिबाट घरघराना गरी असुल उपर गर्ने भन्ने प्रश्न नै आउँदैन। एकासगोलमा रहे वसेको अवस्थामा सगोलकै सम्पत्तिबाट असुलउपर गर्ने गराउने विषय निहीत रहेको लिखत हुनु र नहुनु वा सो लिखत बमोजिम

असुल उपर हुनु र नहुनुमा कुनै तात्विक अन्तर नहुने हुँदा त्यस्तो लिखत वमोजिम साँवा व्याज भरी भराउको दावीको पनि कुनै औचित्य देखिँदैन । प्रस्तुत विवादमा विवादको लिखत हुँदाको मितिसम्म यी वादी प्रतिवादीबीचको पति पत्नीको सम्बन्ध यथावत् कायम रहेको तथ्य स्थापित भएको अवस्था हुँदा सगोलका पति पत्नीबीच भएको लेनदेन र सो असुल उपर नभएमा सगोलकै सम्पत्तिबाट असुल उपर गर्ने शर्त राखिएको लिखतको कुनै औचित्य नरहने भन्ने आधारमा

वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत वुटवलको मिति २०६२।२।२२ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक/वादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.गौरी ढकाल

इति सम्बत् २०६४ साल फागुन १६ रोज ५
शुभम् ।

इजलास अधिकृत: उमेश कोइराला

निर्णय नं. ७९१५

ने.का.प. २०६५

निवेदनको कुनै कानूनी महत्व नरहने ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
का.मु.सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री
मीनबहादुर रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री शारदा श्रेष्ठ
संवत् २०५९ सालको दे.पु.नं.८४४४
फैसला मिति: २०६५।१।१६।२

(प्रकरण नं.८)

मुद्दा:- बैनावट्टाको शर्त वा करार वमोजिम गरिपाउँ ।

पुनरावेदक

प्रतिवादी: पाँचथर जिल्ला थर्पु गा.वि.स.वडा
नं. ३ वस्ने चन्द्रबहादुर मावो
विरुद्ध

प्रत्यर्थी

वादी: ऐ.ऐ.बस्ने लाखबहादुर मावो

शुरु निर्णय गर्ने:

जि.न्या.मेघनाथ भट्टराई

पुनरावेदन निर्णय गर्ने:

मा.मु.न्या.राजेन्द्र कुमार भण्डारी

मा.न्या.हरिप्रसाद घिमिरे

- बैनावट्टा बमोजिम लिखत पारित गराई दिने अधिकारक्षेत्र कुनै पनि कानूनले गाउँ विकास समितिको कार्यालयलाई नदिएकोले अनधिकृत निकायमा दिएको त्यस प्रकारको

- लिखतको भाखा भित्र बाँकी रकम बुझाउन गएको भन्ने कुनै प्रमाण दिन गुजार्न सकेको नदेखिदा बाँकी रकम बुझी जग्गा पारित गरी दिन अस्विकार गरेको भए लिखत वमोजिम बाँकी रकम थैली राखी लिखत पारित गराई पाउँ भनी अदालत प्रवेश गर्नु प्रथम कर्तव्य र दायित्व हुन आउने ।
- बैनावट्टाको लिखतको मूल प्रयोजन प्रथमतः सो लिखत वमोजिमको कार्य गर्नु गराउनुमा केन्द्रीत रहने ।
- लिखत पारित हुन नसक्ने अवस्था उत्पन्न भएमा मात्र बैनावट्टाको रकम फिर्ता माग गर्न पाउने दोश्रो विकल्प क्रियाशील हुने हुँदा बैनावट्टा लिखतको भाखाभित्र बाँकी रकम बुझाउन गएको थिएँ भनी दावी लिने पक्षले अदालत प्रवेश गर्दा सो रकम थैली राखी बैनावट्टाको शर्त र दायित्वको पक्षमा आफू प्रतिवद्ध रहेको देखाउन सक्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं.९)

- करार वमोजिम गराई पाउँ भनी एकीन र स्पष्टताका साथ करार ऐनको मात्र दावी लिई अदालत प्रवेश नगरी बैनावट्टाको शर्त वा करार वमोजिम गरिपाउँ भनी दोहोरो दावी लिई अदालत प्रवेश गरेको देखिएवाट

सो बैनावट्टाको लिखतलाई करारको रूपमा ग्रहण नगरेको देखिदा सो लिखतको कार्यान्वयनको लागि बाँकी रकम बुझाउन जानुपर्ने प्रत्यर्थी कै पहिलो दायित्व भएको र सो गरेको थिएँ भनी देखाउनु पर्नेमा अदालतमा प्रवेश गर्दा समेत उक्त रकम थैली राखी आउन नसकेवाट लिखतको शर्तको उलंघन पुनरावेदकवाट नभई प्रत्यर्थी वादी पक्षवाटै भएको मान्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं.१०)

पुनरावेदक प्रतिवादी तर्फवाट: विद्वान अधिवक्ता श्री भिम वन्जारा
प्रत्यर्थी वादी तर्फवाट: विद्वान अधिवक्ताद्वय शिवप्रसाद रिजाल र आइ वहादुर गुरुङ
अवलम्बित नजीर:ने.का.प. २०४९, अंक १, निर्णय नं.४४४७, पृष्ठ १

फैसला

का.मु.प्र.न्या.मीनवहादुर रायमाभी: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ अन्तर्गत पुनरावेदन अदालत इलामको मिति २०५९।३।२६को फैसला उपर प्रतिवादी चन्द्र वहादुर मावोको यस अदालतमा पुनरावेदन दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :-

बिपक्षीले मिति ०५७९।३० सम्ममा मैले बाँकी रुपैया बुझाउंदा निजका नाममा दर्ता रहेका मेदीवुड ७ (क) कि.नं.६८को क्षे.फ.रो.५-५-२-३ र ऐ.कि.नं. ६९ रो.८-१-३-० समेत जम्मा २ कित्त जग्गा शर्तनामा कागज वमोजिम मलाई राजिनामा पास गरी दिन इन्कार गर्दै अन्यत्र बेच विखन गर्ने उद्देश्य राखी मिति ०५७९।१६ को बैनावट्टा शर्त करारको उलंघन गर्न पुग्नु भएकोले उक्त शर्त कागजमा उल्लेखित शर्त वमोजिमको रु.१,५०,०००।-बिपक्षीवाट मलाई दिलाई भराई फिराद गर्दा लागेको सम्पूर्ण कोर्ट फि समेत बिपक्षीवाट दिलाई भराई पाउं भन्ने समेत व्यहोराको फिरादपत्र ।

बिपक्षी वादी र म प्रतिवादी बीच मिति ०५७९।१६ मा संबन्धिता कागज हुंदा कि.नं. ६८ र ६९ समेतका २ कित्ता जग्गा रु.१,२५,०००।-मोल कायम गरी ०५७९।३० गते भित्र म प्रतिवादीले राजिनामा पास गरी दिने शर्त राखी रु.७५,०००।- को बैनावट्टाको कागज गरेकोमा सो बैनावट्टाको कागज अनुसार बाँकी रकम बिपक्षीवाट लिई लिखतमा उल्लेखित कि.नं.६८,६९ को जग्गा राजिनामा पारित गर्नुपर्ने दायित्व मैले उल्लंघन गरेको भनी बिपक्षीले करार ऐन, २०५६ को दफा ८९ को साथै लेनदेन व्यवहारको ४० नं. ले दोब्बर रु.१,५०,०००।-को विगो तर्फ दावी लिनु भएको रहेछ । दुई मध्ये कुन ऐन अन्तर्गत दिलाई भराई लिन पाउने हो सो कानूनको उल्लेखै नगरी निर्दिष्ट

मागको अभावमा दायर भएको फिराद खारेज गरी भुट्टा वादी दावीवाट फार्सा गराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर पत्र ।

शर्तनामा वमोजिम रुपैयाँ बुझी पास नगरी प्रतिवादीले करार उलंघन गरेको भएमा मात्र वादीले शर्त पुरा गराई पाउँ भन्ने दावी लिन मिल्थ्यो भने अर्को तर्फ शर्त पुरा नगरेमा शर्त वमोजिम रुपैया अड्डामा दाखिल गरी जग्गा पारित गरिपाउँ भनी आउनु पर्नेमा सो नगरी डबल रुपैया दिलाई पाउ भनी वादीले दावी गरेको देखिंदा वादी स्वयंले शर्त पालना गरेको भन्ने तथ्य नदेखिएवाट डबल रुपैयाँ पाउ भन्ने फिराद दावी पुग्न सक्दैन भन्ने समेत शुरु पाँचथर जिल्ला अदालतवाट मिति ०५८।१०।२४ मा भएको फैसला ।

फिरादीले दावी लिएको मिति ०५७।९।१६ को बैनावट्टाको शर्तनामा कागजलाई प्रतिवादीले स्वीकार गरी प्रतिउत्तर फिराएको र विवादीत लिखत शर्तनामाको कागज भएको कुरा शुरु फैसलामा पनि स्वीकार गरिएको अवस्थामा पनि प्रतिवादीले वादीवाट बैनावपत लिएको रु.७५०००।- को शर्तनामा वमोजिम डबल रु.१,५०,०००।- भराई दिनु पर्नेमा सो नठहराएको शुरुको फैसला कानूनन् त्रुटीपूर्ण हुंदा वदर गरी फिराद माग दावी वमोजिम गरी इन्साफ पाउँ भन्ने समेत वादीको तर्फवाट पुनरावेदन अदालत समक्ष पर्न आएको पुनरावेदन ।

यसमा वादीवाट पेश भएको लिखतलाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेको अवस्थामा वादी दावी नपुग्ने गरी भएको

शुरुको फैसला फरक पर्ने देखिंदा छलफलमा प्रत्यर्थी भिकाउनु भनी पुनरावेदन अदालतवाट भएको आदेश ।

वादी र प्रतिवादी विच मिति ०५७।९।१६ मा भएको करारनामा कागजको अस्तित्वमा विवाद नभएका,प्रतिवादीले रु.७५,०००।-तत्काल बुझी लिएको र बाँकी ५०,०००।- वादीले ०५७।९।३० सम्म बुझाउन ल्याए कि.नं. ६८ र ६९ का जग्गाहरु पास गरिदिने शर्त उल्लेख भएको । गा.वि.स.मा निवेदन गरेवाट वादीले रकम बुझाउन पहल गरेको देखिएको । स्वयं प्रतिवादीले उपस्थित हुन नगई संभौता उल्लंघन भएको देखिंदा बैना रकमको डबल तिर्नु पर्ने शर्त वमोजिम रु. १,५०,०००।- वादीले प्रतिवादीवाट भरी पाउने ठहर्छ । वादी दावी नपुग्ने भनी शुरुवाट भएको फैसला उल्टी हुन्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत इलामको मिति २०५९।३।२६ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालतको उक्त फैसलामा चित्त बुझेन । पुनरावेदकको नाउ दत्ताको कि.नं. ६८ र ६९ को जग्गा रु.१,२५,०००।- मूल्य कायम गरी विपक्षीलाई विक्री गर्ने सहमती भई ०५७।९।३० भित्र बाँकी रकम दिई सक्ने गरी रु. ७५,०००।- लिनदिनु गरी ०५७।९।१६ मा बैनावट्टाको कागज सम्म भएको हो । विपक्षीले भाखा भित्र बाँकी रकम बुझाउन नल्याएपछि जग्गा पास गर्ने अवस्था हुँदैन । ०५७।९।३० को भाखा भएकोमा गा.वि.स.मा ०५७।१०।१२ मा गएको र लेनदेन व्यवहार सम्बन्धी विवाद हेर्ने अधिकार

गा.वि.स.कार्यालयलाई कानूनले प्रत्याभूत गरेको पनि छैन । जम्मा रु. १,२५,०००/- मूल्य वरावरको जग्गा खरिद विक्री गर्ने गरी रु.७५,०००/-वैनास्वरूप लिएकोमा विपक्षीले नै बाँकी रकम बुझाउन नआई पीरित हुन नसकेको तर्फ ध्यान नदिई प्रतिफल भन्दा बढी रु. १,५०,०००/- भराई दिने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मुलुकी ऐन अ.वं. १८४, १८५, प्रमाण ऐनको दफा ५४,लेनदेन व्यवहारको २,४० र करार ऐन २०५६को कानूनी व्यवस्था र सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त विपरित हुँदा वदर गरी शुरु फैसला सदर गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादीको यस अदालत समक्षको पुनरावेदनपत्र ।

मिति २०५७।१।१६ को वैना करारको भाखा शर्त अनुसार ०५७।१।३० भित्र वादीले बाँकी रकम प्रतिवादीलाई बुझाउन लगेको नदेखिएको तथा गा.वि.स.मा भाखा अवधि नाघेपछि ०५७।१।०७ मा मात्र निवेदन गरेवाट निजले शर्त पालन गरेको भन्न नमिल्ने हुनाले प्रतिवादीले करारको शर्त उलंघन गरेको आधारमा क्षतिपूर्ति समेतको रकम भराउने गरेको पुनरावेदन अदालत इलामको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.वं. २०२ नं. बमोजिम छलफलको निमित्त प्रत्यर्थी भिकाउनु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६२।१।२६ को आदेश ।

२. नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका

तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री भीम वन्जाराले पुनरावेदकले शर्त उलंघन गरेको होइन । वादीले लिखतको भाखा भित्र बाँकी रकम बुझाउन ल्याएको अवस्था छैन । बाँकी रकम थैली राखी साधिकार निकायमा जग्गा पास गरिपाउँ भनी गएको पनि होइन । अनाधिकृत निकाय गा.वि.स.मा पनि भाखा नाघी सकेपछि मात्र वादी गएको हो । जम्मा रु. १,२५,०००/- को जग्गा लिने दिने संझौता भएको छ । संझौता उलंघन भएको भनी प्रतिफल भन्दा बढी १,५०,०००/- भराई दिने ठहर भएको समेत पुनरावेदन फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा वदर गरिनु पर्दछ भन्ने समेत बहस गुर्नभयो ।

३. प्रत्यर्थी वादीका तर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ता द्वय श्री शिव प्रसाद रिजाल र श्री आईबहादुर गुरुङ्गले वादीले रकम बुझाउन जाँदा प्रतिवादीले नबुझेको हो । रकम बुझाई पाउँ भनी गा.वि.स.मा गएकोवाटै रकम बुझाउन प्रयत्न गरेको भन्ने स्पष्ट हुन्छ । प्रतिवादी गा.वि.स.ले बोलाउंदा समेत नगई बसेको अवस्था छ । यसबाट प्रतिवादीले वैना रकम पचाउन खोजेको स्पष्ट हुन्छ । करार ऐन, २०५६ को दफा ८२ बमोजिम करारको शर्त कुनै एक पक्षले उलंघन गरेमा दफा ८३ बमोजिम हानी नोक्सानी वापत क्षतिपूर्ति भराउने मिल्ने कानूनी व्यवस्था छ । लिखतमा नै यो यति क्षतिपूर्ति दिने भन्ने स्पष्ट उल्लेख भएकोले विवाद गरीरहनु पर्ने अवस्था छैन । लिखत

वमोजिमको क्षतिपूर्ति भराई दिने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर गरिनु पर्दछ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

४. दुवै पक्षका कानून व्यवसायीको वहस सुनी पुनरावेदन पत्र सहितको मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन ? र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुन गर्न सक्ने हो, होइन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

५. निर्णयतर्फ विचार गर्दा विपक्षीका नाउदर्ताको कि.नं. ६८ र ६९ को जग्गा रु.१,२५,०००/- मा पारित गरी लिने दिने सहमती भई रु.७५,०००/- वैना वापत बुझी ०५७९।३० सम्ममा बाँकी रकम लिई जग्गा पारित गरि दिने शर्त राखी ०५७९।१६ मा वैनावट्टाको लिखत भएको थियो । भाखाभित्र रकम बुझाउन जाँदा विपक्षीले बुझी नलिएको र गा.बि.स. कार्यालयमा निवेदन दिएकोमा विपक्षी हाजिर नभएकोले लिखतको शर्त वमोजिम वैना दिएको रकमको दोब्बर रु.१,५०,०००/- दिलाई भराई पाउँ भन्ने नै प्रत्यर्थी वादीको मुख्य फिराद माग दावी रहेको देखिन्छ । वैनावट्टाको भाखा भित्र रकम बुझाउन वादी नआएकोले जग्गा पारित गरि दिने अवस्था भएन । अतः फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत प्रतिउत्तर जिकिर भएको प्रस्तुत मुद्दामा शुरुले वादी दावी नपुग्ने ठहराएको फैसला उल्टी गरी वैना दिएको रु.७५,०००/-को दोब्बर रु. १,५०,०००/- वादीले प्रतिवादीवाट भराई पाउने ठहराएको

पुनरावेदन अदालतको फैसला उपर चित्त नबुझाई पुनरावेदक प्रतिवादीको प्रस्तुत पुनरावेदन परेको पाइयो । वादी आफै भाखाभित्र रकम बुझाउन नआएको, भाखा नाघेपछि अनधिकृत निकाय गा.बि.स. मा गएको अवस्था हुँदा हुँदै प्रतिफल भन्दा बढी रकम भराउने गरी भएको पुनरावेदन फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा वदर गरिपाउँ भन्ने समेत पुनरावेदन जिकिर भई यस अदालतवाट सोही आधार समेतमा प्रत्यर्थी भिकाउने आदेश भएको देखियो ।

६. पुनरावेदक प्रतिवादीको नाउदर्ताको कि.नं. ६८ र ६९ को जग्गा जम्मा मूल्य रु. १,२५,०००/-मा प्रत्यर्थी वादीले पारित गरि लिने सहमती जनाई मिति ०५७९।१६ मा वादी र प्रतिवादी विच वैनावट्टाको कागज भएको भन्ने तथ्यमा कुनै विवाद देखिएको छैन । सो लिखतमा उल्लेख भए वमोजिम रु.७५,०००/- वैनावापत पुनरावेदक प्रतिवादीले बुझी लिएको भन्ने तथ्य पनि निर्विवाद रूपमा स्थापित भईरहेको देखिन्छ । वैनावट्टाको लिखतमा उल्लेख भए वमोजिमको बाँकी ५०,०००/- ०५७९।३० सम्ममा बुझ्ने बुझाउने विषयमा दुवै पक्षबीच विवाद उत्पन्न भई लिखत पारित हुन सकेको देखिदैन ।

७. पुनरावेदक प्रतिवादीले वादी रकम बुझाउन नआएको भनी जिकिर लिएकोमा प्रत्यर्थी वादीले लिखतको भाखा भित्र पुनरावेदक प्रतिवादीलाई रकम बुझाउन गएको थिएँ भन्ने कुराको कुनै पनि प्रमाण

दिन गुजान सकेको पाइएन । मौखिक दावीका भरमा प्रत्यर्थी वादी लिखतको भाखाभित्र पुनरावेदकलाई बाँकी रकम बुझाउन गएका रहेछन् भनी अदालतले अनुमान गर्न मिल्दैन ।

८. अर्को तर्फ शुरु मिसिल संलग्न गाउँ विकास समितिको कार्यालय थर्पूको मिति ०५८।३।२७ को पत्र साथ प्राप्त भएको प्रत्यर्थीले दिएको भनेको निवेदन हेर्दा चन्द्रबहादुर मावोले ०५७।९।३० सम्म पूरा रुपैया बुझी लिखत पारित नगरी दिएकोले यस कार्यालयमा भिकाई आवश्यक कारवाही गरिपाउँ भन्ने सम्मको व्यहोरा परेको देखिन्छ । त्यसमा पनि सो निवेदन प्रत्यर्थीले बैनावट्टा वमोजिम बाँकी रकम बुझाउने भाखा भित्र परेको भन्ने पनि नदेखिई ०५७।९।०।८ मा परेको देखिन्छ भने निवेदन साथ प्रतिवादीलाई बुझाउन बाँकी रकमको थैली भुण्ड्याएको पनि देखिन आउँदैन । बैनावट्टा वमोजिम लिखत पारित गराई दिने अधिकार क्षेत्र कुनै पनि कानूनले गाउँ विकास समितिको कार्यालयलाई नदिएकोले अनधिकृत निकायमा वादीले दिएको त्यस प्रकारको निवेदनको कुनै कानूनी महत्व रहने पनि हुँदैन । उक्त निवेदनको पीठमा विपक्षी चन्द्रबहादुर मावो उपस्थित नभएकोले सम्बन्धित ठाउँमा कानूनी कारवाहीको लागि जान जानकारी दिने भनी ०५७।९।०।२३ मा गा.वि.स.वाट तोक आदेश भएपछि मिति ०५७।९।०।२५ मा प्रत्यर्थी वादी प्रस्तुत मुद्दाको फिराद लिई आएको देखियो ।

९. यस प्रकार प्रत्यर्थी वादीले लिखतको भाखा भित्र पुनरावेदक प्रतिवादीलाई बाँकी रकम बुझाउन गएको भन्ने कुनै प्रमाण दिन गुजार्न सकेको देखिँदैन । प्रतिवादीले बाँकी रकम बुझी जग्गा पारित गरि दिन अस्विकार गरेको भए लिखत वमोजिम पुनरावेदकलाई बुझाउन बाँकी रकम थैली राखी लिखत पारित गराई पाउँ भनी अदालत प्रवेश गर्नु वादीको प्रथम कर्तव्य र दायित्व हुन आउँछ । बैनावट्टाको लिखतको मूल प्रयोजन प्रथमतः सो लिखत वमोजिमको कार्य गर्नु गराउनुमा केन्द्रित रहन्छ । लिखत पारित हुन नसक्ने अवस्था उत्पन्न भएमा मात्र बैनावट्टाको रकम फिर्ता माग गर्न पाउने दोश्रो विकल्प कृयाशील हुन्छ । प्रतिवादीलाई बैनावट्टा लिखतको भाखाभित्र बाँकी रकम बुझाउन गएको थिएँ भनी दावी लिने पक्षले अदालत प्रवेश गर्दा सो रकम थैली राखी बैनावट्टाको शर्त र दायित्वको पक्षमा आफू प्रतिवद्ध रहेको देखाउन सक्नु पर्दछ । अन्यथा वादीको दावीमा विश्वास गर्न सकिने ठाउँ रहन्न । यस्तै प्रकृतिको विवादको विषय वस्तु अन्तरनिहित रहेको निवेदिका प्रतिवादी तिर्थ कुमारी राणा विरुद्ध रामशंकर श्रेष्ठको मू.स.गर्ने विनोद शंकर श्रेष्ठ विपक्षी वादी भएको संवत् २०४४ सालको दे.पु.ई.नं.९९ को करार वमोजिम लिखत पास गरिपाउँ भन्ने मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासवाट वादीले बैनावट्टा वमोजिम तिर्न बुझाउन बाँकी रहेको रकम थैली राखी नालेश गरेको

देखिएको भन्ने समेत आधारमा दावी वमोजिम लिखत पारित हुने ठहरी मिति २०४६।१।२२ मा निर्णय भई ने.का.प. २०४९ अंक १ पृष्ठ १ नि.नं. ४४४७ मा स्पष्ट रूपमा थैली धरौट राख्नु पर्ने प्रक्रियालाई अगाडि बढाएको अवस्था छ ।

१०. प्रत्यर्थी वादीको दावी हेर्दा परस्पर विरोधाभाषपूर्ण समेत देखिएको छ । वादीको दावी एका तर्फ करार ऐन, २०५६ मा आधारित देखिन्छ भने अर्को तर्फ मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको ४० नं. समेतलाई अंगालिएको देखिन्छ । यसबाट वादीले सो लिखतलाई एकातर्फ करारको संज्ञा दिन खोजेको देखिन्छ भने अर्को तर्फ लेनदेन व्यवहार अन्तर्गतको वैनावट्टाको लिखतको रूपमा लिएको पाइन्छ । करार ऐन, २०२३ वहाल रहेको कानूनी सन्दर्भमा प्रस्तुत मुद्दामा दावी लिइएकै जस्तो तत्वहरु अन्तरनिहित रहेको वैनावट्टाको कागजलाई करारनामाको संज्ञा दिई माथि उद्धृत तीर्थकुमारी राणाको मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट निर्णय भएको देखिन्छ ।

११. यद्यपि प्रस्तुत मुद्दाका वादी सो मुद्दामा जस्तो करार वमोजिम गराई पाउँ भनी एकीन र स्पष्टताका साथ करार ऐनको मात्र दावी लिई अदालत प्रवेश नगरी वैनावट्टाको शत वा करार वमोजिम गरिपाउँ भनी दोहोरो दावी लिई अदालत प्रवेश गरेको देखिएवाट वादी स्वयंले सो वैनावट्टाको लिखतलाई करारको रूपमा ग्रहण नगरेको देखियो । सो लिखतको कार्यान्वयनको लागि

पुनरावेदक प्रतिवादीलाई वाँकी रकम बुझाउन जानु पर्ने प्रत्यर्थी कै पहिलो दायित्व भएको र सो गरेको थिएँ भनी देखाउनु पर्नेमा अदालतमा प्रवेश गर्दा समेत उक्त रकम थैली राखी आउन नसकेवाट लिखतको शर्तको उलंघन पुनरावेदकबाट नभई प्रत्यर्थी वादी पक्षबाटै भएको मान्नु पर्ने देखिँदा यस अदालतबाट प्रत्यर्थी भ्रिकाउंदा ग्रहण गरिएको आधारसंग असहत हुनुपर्ने कुनै कारण देखिएन ।

१२. तसर्थ माथि प्रकरण प्रकरणमा उल्लिखित आधार कारण, कानूनी व्यवस्था र प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विश्लेषणात्मक परिप्रेक्ष्यमा प्रत्यर्थी वादी स्वयंले लिखत वमोजिमको शर्त पालना गरेको नदेखिएको, वैनावट्टाको लिखत अनुसार पुनरावेदक प्रतिवादीलाई बुझाउन वाँकी रकम फिराद साथ थैली राखी राजिनामा पारित गराई पाउं भनी स्पष्ट र एकिन दावी लिई अदालत प्रवेश गरेको पनि देखिन नआएको हुँदा दोब्बर रकम भराईपाउँ भन्ने वादी दावी नपुग्ने ठहराएको शुरुको फैसला सदर गर्नुपर्नेमा वैना वापत लिएको रु. ७५,०००।- को दोब्बर रु. १,५०,०००।- भराई दिने ठहराएको पुनरावेदन अदालत इलामको मिति २०५९।३।२६ को फैसला त्रुटीपूर्ण देखिँदा उल्टी भई शुरु पाँचथर जिल्ला अदालतको मिति ०५।१०।२४ को फैसला मनासिव ठहर्छ । अरुमा तपसिल वमोजिम गर्नु ।

तपसिल

पुनरावेदन अदालत इलामको फैसला उल्टी भई शुरु पाँचथर जिल्ला अदालतको फैसला मनासिव ठहरेकोले पुनरावेदन अदालतको फैसलाको तपसिल खण्ड १ बमोजिम विगो भराउने तर्फ राखेको लगत कायम नरहने हुँदा सो को जानकारी शुरु अदालतलाई गराउनु१

पुनरावेदन अदालतको तपसिल खण्ड २ बमोजिम प्रतिवादीवाट भराई पाउने ठहरेको कोर्ट फी रु.४९१११-पुनरावेदकले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा धरौट राखेको देखिँदा सो फिर्ता पाउँ भनी कानूनका म्याद भित्र दर्खास्त दिए पुनरावेदक प्रतिवादीलाई फिर्ता दिनु २

पुनरावेदक प्रतिवादीले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा राखेको थप कोर्ट फी रु. ६४०।५० प्रत्यर्थी वादीवाट भराई पाउँ भनी ऐनका म्याद भित्र दर्खास्त दिए केही दस्तुर नली भराई दिनु भनी शुरु अदालतमा लेखि पठाउनु ... ३

मिसिल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु४

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.शारदा श्रेष्ठ

इति सम्बत् २०६५ साल वैशाख १६ गते रोज २ शुभम्

इजलास अधिकृत:-नारायण सुवेदी

निर्णय नं. ७९१६

ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाभी
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.
संबत् २०६३ सालको रिट नं.१२६
आदेश मिति: २०६४।१२।१९।३

विषय: उत्प्रेषण ।

निवेदक: मोरङ जिल्ला विराटनगर
उपमहानगरपालिका वडा नं. १० घर
भै हाल जिल्ला सुनसरी धरान
नगरपालिकाका कानूनी सल्लाहकार
अधिवक्ता चेतबहादुर आले
विरुद्ध

विपक्षी: जिल्ला सुनसरी धरान नगरपालिका,
धरान सुनसरी समेत

- मौलिक हक हननको अतिरिक्त कसैको कानूनी हकमात्र हनन भएपनि अन्य उपचारको व्यवस्था छैन भने त्यस्तो कानूनी हक प्रचलन गराउन अदालतमा निवेदन लाग्न सक्ने ।

(प्रकरण नं.१९)

- सार्वजनिक सरोकारको विवाद समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नका साथै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत, यस अदालतले अन्य उपचारको व्यवस्था नभएकोमा

मौलिक हक वा कानूनी हक दुवै हक हननमा उपयुक्त आदेश जारी गरी हक प्रचलन गराउन सक्ने ।

(प्रकरण नं.२०)

- कुनै कानूनी हक नै नदेखिएको केवल आवश्यक परेको वखत मात्र काम लिन सक्ने गरी करारीय नियुक्ति भएको अवस्थामा यस अदालतले धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार अन्तर्गत हस्तक्षेप गर्न नसक्ने ।
- करारीय विवाद, वैयक्तिक कानून (Private Law) अन्तर्गतको विवाद भएकोले Public Law अन्तर्गतको यस अदालतको असाधारण अधिकार प्रयोग हुन नसक्ने हुँदा करारीय विवादमा निवेदकले Private Law अन्तर्गत उपचार खोज्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं.२१)

- हकदैया (Locus Standi) नै नभएको करारीय विवादमा धारा २३ अन्तर्गत विवाद उठाई धारा ८८(२) को असाधारण अधिकारक्षेत्रमा प्रवेश गरेको देखिदा हकदैया (Locus Standi) नभएको र करारीय हकमा धारा ८८(२) आकर्षित (Entertain) हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं.२२)

निवेदक तर्फबाट:

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री
वोर्णवहादुर कार्की

अवलम्बित नजीरः

आदेश

न्या. वलराम के.सी.:तत्कालिन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ तथा ८८(२) अनुसार पर्न आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः-

२. म निवेदकलाई धरान नगरपालिकाको मिति २०६२।१२।६ मा बसेको बोर्ड बैठकको निर्णय अनुसार नगरपालिकाको कानूनी सल्लाहकारको रूपमा मिति २०६२।१२।७ गते देखि लागू हुने गरी नियुक्त गरी सोही अनुसार कार्य गर्दै आएकोमा धरान नगरपालिकाको लेटर प्याडमा च.नं. १२०८६ प.स. ६ मिति २०६३।३।१ को पत्रद्वारा मलाई कानूनी सल्लाहकार नरहनु हुने भन्ने हुलाकको साधारण टिकटबाट मेरो घरमा पत्र पठाई मेरो सेवाको आवश्यकता नभएको भनी जानकारी पत्र मिति २०६२।३।३० मा प्राप्त गरेको हुँ। के कसको निर्णय, आदेशबाट मलाई हटाएको अवकास दिएको भनी सोध्दा “हाम्रो निर्णय हो” भनी भन्नु भएकोले म निवेदकको नियुक्ति स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ बमोजिम बोर्ड बैठकको निर्णय बमोजिम कानूनी सल्लाहकारमा नियुक्त गरेकोले अर्को बोर्डको बैठक निर्णय विना कुनै व्यक्ति विशेषको निर्णयबाट हटाउने भन्ने कानूनी व्यवस्था नभएको र विपक्षी नं. १ धरान नगरपालिकाका सचिवलाई त्यस्तो पत्र लेखे

हटाउने अधिकार नभएकोले तत्कालै विपक्षीहरूको नाममा न.पा. को नियुक्ति बमोजिम तोकेको काम गर्न दिन अन्तरिम आदेश जारी गरी विपक्षी न.पा. का सचिवले गरेको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी नगरपालिकाको बोर्ड बैठक नभए सम्मको लागि तोकिएको सेवामा बहाल गराई मौलिक हक सुरक्षित गरिपाऊँ भनी परमादेशको आदेश समेत जारी गरिपाऊँ भन्ने रिट निवेदन।

३. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? लिखित जवाफ लिई आफैँ वा आफ्नो प्रतिनिधीद्वारा उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीलाई सूचना पठाई दिनु। लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०६३।५।६ मा भएको आदेश।

४. विपक्षी निवेदकलाई कानूनी सल्लाहकारमा नियुक्त गर्ने नगरपालिका बोर्ड विघटित भई २०६३।१।२० मा मन्त्रपरिषद्को निर्णय अनुसार अर्को व्यवस्था नभए सम्मका लागि नगरपालिका प्रमुखले गर्ने काम सम्बन्धित नगरपालिकाको कार्यकारी अधिकृतले गर्ने भन्ने मिति २०६३।१।२१ को स्थानीय विकास मन्त्रालयको परिपत्र र नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को २०६३।२।२१ को निर्णय अनुसार नगरपालिकाका बोर्डबाट हुने सबै कार्य र निर्णय नगरपालिकाका कार्यकारी (

सचिव) मा निहित रहेको हुँदा निवेदकले उल्लेख गर्नु भएको सचिवलाई बोर्डको अधिकार नरहने भन्ने निवेदन दावी पुग्न नसक्ने हुँदा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीहरूको संयुक्त लिखित जवाफ व्यहोरा ।

५. नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री वोरुणबहादुर कार्कीले अधिकार सम्पन्न अधिकारीबाट निवेदकलाई धरान नगरपालिकाको कानूनी सल्लाहकारबाट हटाईएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनु पर्दछ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनी निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नु पर्ने वा नपर्ने सम्बन्धमा नै निर्णय गर्नु पर्ने देखियो ।

६. यसमा निवेदक धरान नगरपालिकाको बोर्डको मिति २०६२।१२।०६ को निर्णयानुसार कानूनी सल्लाहकारको रूपमा काम गर्न २०६२।१२।७ देखि लागु हुने गरी निवेदकलाई नियुक्ति गरिएको भन्ने मिसिल संलग्न धरान नगरपालिकाको मिति २०६२।१२।७ को पत्रवाट देखिन्छ । मिसिल संलग्न मिति २०६३।३।१३ को अर्को पत्रवाट निवेदक २०६३।३।१५ देखि धरान नगरपालिकाको कानूनी सल्लाहकार नरहेको भन्ने पत्रवाट निवेदकलाई जानकारी गराएको देखिन्छ । मिति २०६३।३।१५ को पत्रवाट निवेदकलाई धरान नगरपालिकाको कानूनी सल्लाहकारको पदवाट हटाएको कारण प्रस्तुत निवेदन पर्न आएको देखियो ।

७. अब सो सम्बन्धमा देहायको विषयमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

- (क) प्रस्तुत निर्णय नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ तथा ८८(२) अन्तर्गत परेको देखिएकोले धारा २३ र धारा ८८(२) बमोजिम निवेदकलाई उपचार प्राप्त हुन सक्छ वा सक्दैन र
- (ख) निवेदकको जुन प्रकारले नियुक्ति भएको छ त्यस्तो नियुक्तिमा धारा २३ र धारा ८८(२) बमोजिम उपचार प्रदान हुन सक्छ वा सक्दैन ?

८. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत निवेदन तत्कालीन संविधानको धारा २३ र धारा ८८(२) अन्तर्गत पर्न आएको देखियो । धारा २३ यस प्रकार छः- “यस भागद्वार प्रदत्त हकको प्रचलनको लागि धारा ८८ मा लेखिएको तरिका अनुसार कारवाही चलाउन पाउने हक सुरक्षित गरिएको छ ।”

९. धारा २३ को हक भनेको भाग ३ को धारा ११ देखि धारा २२ सम्मको हक हनन भएमा र त्यस्तो हनन भएको हक प्रचलन गराउने अन्य उपचारको व्यवस्था नभएमा यस अदालतको धारा ८८(२) बमोजिमको असाधारण अधिकार अन्तर्गतको हक प्रचलन गराउन पाउने व्यवस्था हो । धारा २३ अन्तर्गत निवेदन गर्न धारा ११ देखि धारा २२ सम्मको कुनै मौलिक हक हनन

भएको हुनै पर्छ । धारा ११ को समानताको हक, धारा १२ को स्वतन्त्रताको हक, धारा १३ को छापाखाना तथा पत्र पत्रिका सम्बन्धी हक, धारा १४ को फौजदारी न्यायको हक, धारा १५ को निवारक नजरबन्द विरुद्धको हक, धारा १६ को सूचना पाउने हक, धारा १७ को सम्पत्ति सम्बन्धी हक, धारा १८ को संस्कृति तथा शिक्षा सम्बन्धी हक, धारा १९ को धर्म सम्बन्धी हक, धारा २० को शोषण विरुद्धको हक, धारा २१ को देश निकाला विरुद्धको हक र धारा २२ को गोपनीयताको हकहरु मौलिक हक हुन् । ती हकहरु तत् तत् धाराको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश बमोजिम रोक लगाउन सकिने गरी बनेको कानून बमोजिम बाहेक ती हकहरुको प्रचलन गराउनमा रोक लाग्न सक्दैन ।

१०. धारा २३ भिन्न र वेग्लै मौलिक हक हो । धारा २३ को हक भनेको धारा ११ देखि धारा २२ सम्मका उल्लेखित हक हनन् भएमा त्यस्तो हनन भएको हक प्रचलन गराउने अर्को उपचारको Forum को व्यवस्था भएको रहेनछ भने त्यस्तो अवस्थामा ती हकहरु प्रचलनको लागि यस अदालतको धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार क्षेत्रमा निवेदन गर्न पाउने हक हो । धारा २३ को हक Right to move the Supreme Court को हक मात्र हो । हुनत अमेरिकाको संविधानको कुनै पनि धारामा हाम्रो धारा २३ जस्तो व्यवस्था गरिएको छैन अर्थात् अमेरिकाको संविधानमा स्वतन्त्रता लगायतका मौलिक हक

सम्बन्धी अन्य विभिन्न धारामा विभिन्न मौलिक हकको व्यवस्था गरिएको छ तर हाम्रो तत्कालिन संविधानको धारा २३ मा भएको Right to move the Supreme Court को व्यवस्था जस्तो Right to move the Supreme Court को छुट्टै हकको व्यवस्था भएको छैन । अमेरिकाको संविधानमा अधिकार भए पछि सो अधिकार हनन् भएमा उपचारको व्यवस्था स्वतः हुन्छ । शुन्य (Vacuum) मा अधिकार रहँदैन भन्ने मान्यता लिएको देखिन्छ । हाम्रो संविधानको धारा २३ र भारतको संविधानको धारा ३२ को व्यवस्था समान हो । भारतको संविधानमा पनि Right to move the Supreme Court लाई मौलिक हकमा राखिएको पाईन्छ ।

११. संविधानमा विभिन्न मौलिक हकको व्यवस्था गरी नागरिकहरुलाई विभिन्न मौलिक हक प्रदान गर्ने तर यदि ती मौलिकहक हनन् भएमा हनन् भएको हक प्रचलन गराउन अदालतमा निवेदन गर्न पाउने व्यवस्थालाई पनि मौलिक हककै रूपमा प्रदान नगर्ने हो भने धारा ११ देखि धारा २२ सम्मका हक निरर्थक हुन जान सक्छ भनेर नागरिकहरुको मौलिक हक प्रति संविधान निर्माता Over Jealous भएर धारा २३ को व्यवस्था गरेको देखिन्छ । धारा २३ को व्यवस्थाले गर्दा नै धारा ११ देखि धारा २२ सम्मका कुनै मौलिक हक हनन् भएमा यस अदालतको धारा ८८(२) को असाधारण

अधिकार क्षेत्रमा आउन Locus Standi प्रदान गर्दछ ।

१२. हाम्रो संविधानको धारा २३ को व्यवस्था र भारतको संविधानको धारा ३२ को व्यवस्था समान देखिन्छ । हामीले हाम्रो धारा २३ को बारेमा त्यती व्याख्या गरी नसकेको हुँदा Persuasive Authority को रूपमा भारतको सर्वोच्च अदालतले त्यहाँको संविधानको धारा ३२ को बारेमा गरेको व्याख्या यहाँ उल्लेख गर्न आवश्यक देखिन्छ । भारतको सर्वोच्च अदालतले Fertilizer Corporation Kamagar Vs. Union of India को मुद्दामा धारा ३२ को सम्बन्धमा "The Jurisdiction conferred on the supreme Court by article 32 is an important and integral Part of the basic structure of the constitution because it is meaningless to confer fundamental rights without providing an effective remedy for their enforcement If and when they are violated. The violation of fundamental right is the *sine qua non* of the exercise of the right conferred by article 32" भन्ने व्याख्या भएको छ ।

१३. धारा २३ को हक, धारा ११ देखि धारा २२ सम्मको हक हनन् भएमा हकद्वैया (Locus Standi) प्रदान गर्ने धारा हो भन्ने सम्बन्धमा यहाँ भारतको संविधानको निर्माण हुँदा (धारा ३२ मस्यौदामा धारा २५ थियो) संविधानसभामा छलफल हुँदा हाम्रो धारा २३ जस्तो त्यहाँको संविधानको धारा ३२

को सम्बन्धमा Dr. Ambedkar ले "If I was asked to name any particular article in this Constitution as the most important- an article without which this Constitution would be a nullity-I could not refer to any other article except this one. It is the very soul of the Constitution and the very heart of it and I am glad that the House has realized it's importance" भनेको कुरा Constitutional Assembly Debate, December 9, 1948, vol. VII, P.953 बाट देखिन्छ ।

१४. यसबाट पनि हाम्रो धारा २३ भनेको धारा ११ देखि धारा २२ सम्मका मौलिक हक हनन् भएमा यस अदालतको धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार क्षेत्रमा प्रवेश गर्ने हक भन्ने देखिन्छ ।

१५. हाम्रो तत्कालिन संविधानले धारा ११ देखि धारा २२ सम्मका विभिन्न हकहरु प्रदान गरेको छ । ती हकहरु मानव जीवनको लागि न्यूनतम हकहरु हुन् । ती हकहरु कानून बमोजिम बाहेक अपहरण हुन सक्दैन । कानून भन्नाले संवैधानिक प्रक्रिया पूरा गरी बनेको कानूनलाई जनाउँछ । धारा ११ देखि धारा २२ सम्मका हकहरुले मात्र मानव जीवन पूर्ण हुँदैन । धारा ११ देखि धारा २२ सम्म ज्यादै न्यूनतम र मौलिक (Basic and Fundamental) हक मात्र उल्लेख भएका छन् । अरु हकहरु त अदालतले सुनिश्चित (Enumerate) गर्दै जाने हो । धारा ८४ को व्यवस्था अनुसार न्यायका मान्य सिद्धान्त

समेतको आधारमा धारा ८८(२) बमोजिम पूर्ण न्याय प्रदान गर्न जुनसुकै आदेश गर्न सक्ने यस अदालतलाई प्रदान भएको असाधारण अधिकार प्रयोग गर्दा Doctrine of Unenumerated Human Right अन्तर्गत धारा १२ को मानव जीवनको स्वतन्त्रताको हकको सन्दर्भमा राज्य नीतिको निर्देशक सिद्धान्तलाई समेत ध्यानमा राखी यस अदालतले राज्यको कतिपय दायित्व, नीति वा सिद्धान्तलाई मौलिक हकको रूपमा पहिचान (Propound) गर्नुपर्ने हुन्छ। धारा ११ देखि धारा २२ सम्मको हक र Unenumerated हकलाई Enumerate गर्दै जाँदा Enumerate भएका हकहरु समेत हनन् भएमा यदी ती हनन् भएका हकहरु प्रचलन गराउन यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रमा निवेदन गर्न पाउने हकलाई पनि मौलिक हकको रूपमा नराखेमा हक प्रदान गर्ने तर हनन् भएको हक प्रचलन गराउने हकको अभावमा Locus Standi को प्रश्न उत्पन्न हुन सक्छ र त्यस्तो अवस्था उत्पन्न नहोस भनी संविधान निर्माताले धारा २३ को व्यवस्था गरेको देखिन्छ। धारा २३ अन्तर्गत मौलिक हक हननमा मात्र यस अदालतको धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार क्षेत्रमा प्रवेश गर्न सकिन्छ। नागरिकहरुलाई संविधानबाट मात्र हैन अन्य कानूनबाट समेत हक प्रदान हुन्छ। धारा २३ को Locus Standi केवल मौलिक हकको लागि मात्र हो। अन्य हकको लागि धारा २३ अन्तर्गत यस

अदालतको धारा ८८(२) को असाधारण अधिकारक्षेत्रमा प्रवेश गर्न सकिदैन। यो कुरा निवेदकले बुझ्नु पर्छ।

१६. हाम्रो संवैधानिक व्यवस्था अनुसार अन्य कानूनी हक प्रचलनको लागि यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रको धारा ८८(२) अन्तर्गत नै पनि Entertain हुन सक्छ। तत्कालिन संविधानको धारा ८८(२) यस प्रकार रहेको छ:- “यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भएपनि सो उपचार अप्रयाप्त वा प्रभावहिन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरुपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुंगो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ। सो प्रयोजनको लागि पूर्ण रूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले वन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छा लगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ।”

१७. धारा ८८(२) को व्यवस्था यस अदालतको असाधारण अधिकार हो। सो धारा Locus Standi दिने धारा पनि हो र उपचार दिने धारा पनि हो। सो धारा

अन्तर्गत अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको कुनै कानूनी हक प्रचलन गराउन वा सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि पनि निवेदन गर्न सक्ने हक प्रत्येक नागरिकलाई प्राप्त छ । त्यसैले धारा २३ को हक अन्तर्गत कसैले यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत प्रवेश गर्दछ भने उसले सबैभन्दा पहिले कुन मौलिक हक हनन् भएको हो, यस अदालतलाई देखाउन सक्नु पर्दछ ।

१८. यहाँ पुनश्च: भारतको सर्वोच्च अदालतको माथि उल्लेख भएको मुद्दामा संविधानको धारा ३२ मा भएको व्याख्या उल्लेख गर्न आवश्यक देखिन्छ । उक्त मुद्दामा "The violation of a fundamental right is the *sine qua non* of the exercise of the right conferred by article 32" भन्दै "The Jurisdiction conferred on Supreme Court by Article 32 can be exercised for the enforcement of the rights conferred by part III and for no other purpose." भन्ने व्याख्या गरेको देखिन्छ ।

१९. निवेदकले धारा २३ अन्तर्गत यस अदालतको धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत उपचार माग्न आएको देखियो । तर कुन चाही मौलिक हक हनन् भएको हो भनी निवेदनमा धारा ११ देखि धारा २२ सम्मको कुनै धारा पनि उल्लेख गर्न सकेको देखिदैन ।

२०. अब तत्कालिन संविधानको धारा ८८(२) को यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र सम्बन्धमा विवेचना गर्नुपर्ने देखियो । धारा ८८(२) भनेको यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र हो । धारा ८८(२) अन्तर्गत यस अदालतले पूर्ण न्याय प्रदान गर्न जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्छ । मौलिक हक हननको अतिरिक्त कसैको कानूनी हकमात्र हनन भए पनि अन्य उपचारको व्यवस्था छैन भने त्यस्तो कानूनी हक प्रचलन गराउन पनि यस अदालतमा निवेदन लाग्न सक्छ । सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नका साथै धारा ८८(२) अन्तर्गत, यस अदालतले, अन्य उपचारको व्यवस्था नभएकोमा मौलिक हक वा कानूनी हक दुवै हक हननमा उपयुक्त आदेश जारी गरी हक प्रचलन गराउँछ ।

२१. अब दोश्रो प्रश्नको सम्बन्धमा हेर्दा निवेदक धरान नगरपालिकाको कानूनी सल्लाहकारमा नियुक्त भएको भन्ने देखिन्छ । निवेदकलाई नियुक्ति गर्ने मिति २०६२/१२/१७ को पत्रबाट निवेदकलाई "आवश्यक परेको वखत कानूनी राय सुझाव पेश गर्न" नियुक्ति गरेको देखिन्छ । पत्र हेर्दा निवेदकको नियुक्ति स्थायी पदाधिकारमा स्थायी नियुक्ति भएको नभई आवश्यकता अनुसार सल्लाह लिने गरी करारीय प्रकृतिको नियुक्ति गरेको देखिन्छ । धरान नगरपालिकाको कानूनी सल्लाहकारको पदमा धरान नगरपालिकाले कर्मचारी सेवा शर्त सम्बन्धी कानूनको रित्त पुऱ्याई स्थायी

पदाधिकारमा स्थायी नियुक्ति भएको भनी निवेदकले दावी नै गर्न सकेको देखिदैन । धरान नगरपालिकाको कानूनी सल्लाहकारको पदमा निवेदकको स्थायी नियुक्ति भएको भए निवेदकलाई स्वेच्छाचारी ढंगले हटाएको भनी निवेदक यस अदालतमा धारा ८८(२) को अधिकार क्षेत्र प्रयोग गरी प्रवेश गर्न सक्दथे । तर निवेदकको कुनै कानूनी हक नै नदेखिएको केवल आवश्यक परेको बखत मात्र काम लिन सक्ने गरी करारीय नियुक्ति भएको अवस्थामा यस अदालतले धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार अन्तर्गत हस्तक्षेप गर्न सक्दैन । करारीय विवाद, वैयक्तिक कानून (Private Law) अन्तर्गतको विवाद भएकोले Public Law अन्तर्गतको यस अदालतको असाधारण अधिकार प्रयोग हुन सक्दैन । करारीय विवादमा निवेदकले Private Law अन्तर्गत उपचार खोज्नु पर्छ ।

२२. अतः हकदैया (Locus Standi) नभएको निवेदकले करारीय विवादमा

धारा २३ अन्तर्गत यस अदालतको धारा ८८(२) को असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत प्रवेश गरेको देखियो । निवेदकको हकदैया (Locus Standi) नभएको र करारीय हकमा धारा ८८(२) आकर्षित (Entertain) हुन नसक्ने हुँदा उत्प्रेषण लगायत परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने प्रस्तुत रिट खारेज हुने ठहर्छ । निर्णयको जानकारी निवेदकलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.मीनवहादुर रायमाभी

इति संबत् २०६४ साल चैत्र १९ गते रोज ३
शुभम

इजलास अधिकृत

शाखा अधिकृत वेदप्रसाद उप्रेती

निर्णय नं. ७९१७ ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनुपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
सम्बत २०५८ सालको दे.पु.नं. ७७४७
फैसला मिति: २०६४।७।१२।२

मुद्दा : लिखतदर्ता वदर ।

पुनरावेदक

प्रतिवादी: बारा जिल्ला कवहीगोठ गा.वि.स.
वडा नं. २ बस्ने गणेश पण्डित
कुम्हाल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी

वादी: बारा जिल्ला मभुरिया गा.वि.स.वडा
नं. ४ बस्ने वीरेन्द्र पण्डित कुम्हाल
समेत

शुरु फैसला गर्ने :-

मा.जि.न्या. विमल हुंगेल

पुनरावेदन फैसला गर्ने:-

मा.न्या.लोकेन्द्र मल्लिक

मा. न्या.हरि वहादुर वस्नेत

- लेनदेन व्यवहारको महल र दान वकसको महलमा भएका कानूनी व्यवस्थाहरु पृथक पृथक प्रावधानका लागि तर्जुमा गरिएका व्यवस्था हुँदा हदम्याद नै पृथक दान वकसको

महलमा उल्लेखित कृयाको हकमा पनि आकर्षित हुन्छ भन्ने हो भने दान वकसको ५ नं. मा उल्लेखित कानूनी व्यवस्थाको औचित्यता माथि प्रश्न उठ्न जाने ।

- प्रतिवादीहरु बीच एक आपसमा दिनु लिनु गरेको क्रिया लेनदेन व्यवहारको महल अनुरूपको नभई दान वकसकै महलको १ नं. अनुरूपको हो भन्ने तथ्यमा विवाद भएको अवस्था नहुँदा सोही महलमा उल्लेखित कुराहरुको हकमा लागु हुने गरी सोही महलमा नै उजुर गर्ने अवधि तोकिएकोमा सोलाई पन्छाई अर्कै प्रयोजनको लागि राखिएको महलको व्यवस्था आकर्षित हुन्छ भन्न कानूनतः नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.१३)

- दान वकसको महलको कानूनी व्यवस्था व्यवहार चलाउने प्रयोजनार्थ लक्षित भएको नपाइएको अवस्थामा अंशवण्डाको महलको १९ नं. को देहाय (१) को प्रावधान अनुरूप व्यवहार चलाउन विवादित जग्गा हालैको वकसपत्र गरी दिएको भनी अर्थ गर्न नमिली अंशवण्डाको महलको १९(१) प्रस्तुत विवादमा आकर्षित नहुने ।

(प्रकरण नं.१४)

पुनरावेदक प्रतिवादी तर्फबाट: विद्वान
अधिवक्ताद्वय श्री जानकी प्रसाद गिरी
र श्री अरुण कुमार ज्ञवाली
प्रत्यर्थी वादी तर्फबाट:
अवलम्बित नजीर:

फैसला

न्या.अनूपराज शर्मा: न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ९ (१) (ग) बमोजिम
दर्ता भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र
ठहर यस प्रकार छ।

२. विपक्षी ईनरदेवी पण्डितको म
फिरादी रमुनीदेवी पत्नी र हामी अन्य फिरादी
छोरा हौं। विपक्षी ईनर पण्डितले हामीलाई
खान लाउन नदिई कुटपिट गरी २०५० साल
मार्ग महिनामा घरबाट निकाला गरी दिएको
हुंदा माईती तथा मावलीमा बसी आएका हौं।
लोग्ने तथा बाबु ईनरदेव पण्डितले आफ्नो
नाउं दर्ताको जि. बारा गा.वि.स.कवहीगोठ
वडा नं. २ कि.नं. २८५ को ज.वि. ०-०-१०
बाट हाम्रो अंश हक हरण गर्न दक्षिण तर्फबाट
०-०-८ जग्गा हक छोडी मिति २०५५।५।३०
गते विपक्षी गणेश पण्डितलाई हालैको
वकसपत्र लिखत पास गरी दिएको र कि.का.
गराई कि.नं. ३१० को ०-०-८ जग्गा गणेश
पण्डितले आफ्नो नाउंमा दर्ता समेत गराई
लिएको कुरा गाउं घरमा सुनी २०५६।५।३२
गते प्रमाणित नक्कल लिई थाहा भएको हुंदा
फिराद पत्र गर्न आएका छौं। हामीहरुको अंश
लाग्ने जग्गा हामीहरु सगोलको अंशियार

हकवालालाई थाहा जानकारी नदिई हाम्रो
मन्जुरीको लिखत नगराई साक्षी सम्म नबसाई
गुपचुपै लिखत पास गरी गराई लिएको
ज.वि. ०-०-८ मध्ये ५ खण्डको ४ खण्ड
हाम्रो अंश हक जति ०-०-६-६॥ को लिखत र
दर्ता समेत बदर गरी हाम्रो नाउंमा सँयुक्त
दर्ता गराई पाउं भन्ने समेत व्यहोराको
फिराद पत्र।

३. प्र. ईनरदेव पण्डितले रिभ
वापत मलाई आफ्नो नाउं दर्ताको आफु खुस
गर्न पाउने जग्गा नै वकस गरी मिति
२०५५।५।३० मा मा.पो.का.बाराबाट हालैको
वकसपत्र लिखत पारित गरी दिएको हुंदा वादी
दावी बमोजिम उक्त लिखत दर्ता समेत बदर
हुनुपर्ने होईन। प्रतिवादी ईनरदेव पण्डित
घरको मुख्य व्यक्ति रहे भएको कुरा फिराद
लेखबाट प्रष्ट छ। घरका मुख्य व्यक्तिले
अचल सम्पत्तिमा आधी सम्पत्ति आफुखुस गर्न
पाउने कसैको मन्जुरी लिन नपर्ने कुरा
अंशवण्डाको १९(१) मा किटानी कानूनी
व्यवस्था रहे भएकोमा ईनरदेवले आफ्नो नाउं
दर्ताको कि.नं. २८५ को ज.वि. ०-०-१८
मध्ये आधी जग्गा भन्दा कम जग्गा नै मलाई
वकसपत्र गरी दिनु भएको तथा कि.नं. २८५
को जग्गा मध्ये ज.वि. ०-०-१० लगायत अरु
जग्गाहरु पनि ईनरदेवको नाउंमा दर्ता रहेको
हुंदा प्रस्तुत फिराद अंशवण्डाको १९(१) नं.
प्रतिकूल हुंदा खारेज भागी छ भन्ने समेत
व्यहोराको प्रतिवादी गणेश पण्डित कुम्हालको
प्रतिउत्तर पत्र।

४. यी वादीहरु मेरो पत्नी तथा छोराहरु हुन भन्ने कुरामा कुनै विवाद छैन । वादीहरु २०५० साल देखि म संग रिसाई माइति तथा मावलीमा गई बसेको हुंदा निजहरुको अंश लाग्ने सगोलको सम्पत्ति जग्गा फिराद दावी बमोजिम ०-०-१८ मध्ये ०-०-८ जग्गा हालैको वकसपत्र लिखत प्र. गणेश पण्डितलाई २०५५।५।३० गते पारित गरी दिएको हुं । सो जग्गा वादीहरुको समेत अंश हक लाग्ने जग्गा हो । वादीहरु मसंग रीस गरी माईती मावलीमा गई बसेको हुंनाले निजहरुलाई अंश दिने मेरो ईच्छा नभएकोले सोही क्रममा उक्त जग्गा वकस लिखत पास गरी दिएको हुं । अझै पनि वादीहरु म लोग्ने पितालाई छोडी अलग माईती मावलीमा नै बस्ने गरेकाले अरु पनि मेरा नामको जग्गा समेत मैले हिनामिना गर्नेनै छु उक्त लिखत दर्ता वदर नहुने गरी वादीको भुट्टा दावीवाट मलाई फुर्सद गरी पाऊं भन्ने समेत व्यहोरको प्रतिवादी ईनरदेव पण्डित कुम्हालको प्रतिउत्तर पत्र ।

५. सगोलको अंशियारले आफुखुस गर्न पाउने वाहेक अरुमा सगोलका उमेर पुगेका अरु अंशियारको मन्जुरी लिई व्यवहार गर्न पाउने र सो मन्जुरी नभएकोमा हक छाडेको मितिले १ वर्ष भित्रमा थाहा पाएको ३५ दिन भित्र आफ्नो अंश भाग वदर गराई लिन पाउने लेनदेनको १० नं. मा व्यवस्था भए अनुरूप यो फिराद आएको पाईन्छ । तर लिखत २०५५।५।३० मा भएको वादीहरुलाई सोही मितिमा प्रतिवादीले भोग

गर्दा थाहा पाएको फिराद लेखवाटै देखिन्छ र फिराद २०५६।७।१४ मा पर्न आएको अवस्था छ । यसरी वादीको फिराद हदम्याद भित्र दायर हुन आएको देखिन आएन । त्यसैले वादी दावी अ.व. १८० नं.ले खारेज हुने ठहर्छ भन्ने शुरु वारा जिल्ला अदालतवाट २०५६।११।१८ मा भएको फैसला ।

६. शुरु वारा जिल्ला अदालतवाट भएको फैसलामा मेरो चित्त बुझेन । वादी दावी बमोजिम २०५५।५।३० को लिखत मिति २०५६।५।३२ मा नक्कल लिई प्रस्तुत मुद्दा हदम्याद भित्र दायर गरेकोमा शुरु जिल्ला अदालतले लेनदेन व्यवहारको १० नं. बमोजिमको हदम्याद लगाई खारेज गरेको मिलेन । शुरु फैसला खारेज गरी वादी दावी बमोजिम न्याय पाऊं भन्ने व्यहोराको वादीको तर्फवाट पुनरावेदन अदालतमा दायर भएको पुनरावेदन पत्र ।

७. यसमा पुनरावेदक वादीहरुको समेत अंश हक लाग्ने जग्गा निजहरुको मन्जुरी नलिई प्रतिवादी ईनरदेव पण्डितले गणेश पण्डितलाई मिति २०५५।५।३० मा वकसपत्र गरी दिएको सम्वन्धमा दान वकसको ५ नं. ले निर्दिष्ट गरेको हदम्याद दुई वर्ष भित्रै मिति २०५६।७।१४ मा फिराद दायर गरेको देखिएको अवस्थामा लेनदेन व्यवहारको १० नं. को हदम्याद नाघी फिराद दायर गरेको भन्ने आधार लिइ वादी दावी खारेज गर्ने गरी बारा जिल्ला अदालतवाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भै फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको निमित्त अ.व. २०२ नं. बमोजिम

विपक्षी भिकाई आएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

८. प्रस्तुत विवादमा आकर्षित हुनै नसक्ने लेनदेन व्यवहारको १० नं. को हदम्यादको आधार लिई वादी दावी खारेज हुने गरेको शुरु वारा जिल्ला अदालतको मिति २०५६।११।१८ को फैसला उल्टी भै वादी दावी बमोजिम वादीहरूको अंश हक जति ५ खण्डको ४ खण्डको लिखत र दर्ता समेत बदर भै सो वादीहरूको नाउंमा दर्ता समेत हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०५८।१५।१२ को फैसला ।

९. अचल सम्पत्ति वेच विखन गर्दा वा कुनै किसिमले हक छाडी दिंदा लेनदेन व्यवहारको १० नं. आकर्षित नभई दानवकसको ५ नं. आकर्षित हुने भन्ने आधारमा लेनदेन व्यवहारको १० नं. अन्तर्गतको हदम्याद नाघेको नालिस तथा लिखतवाट ईन्साफ गर्न मिल्दैन । विपक्षी विरेन्द्र पण्डित १९ वर्ष, देवआली पण्डित १७ वर्ष र रकेश पण्डित ६ वर्ष भन्ने उमेर देखाई नालिस गरेकोमा २१ वर्ष उमेर नपुगेकाका व्यक्तिको लिखत गर्दा मन्जुरी लिन नपर्ने भन्ने अंशवण्डाको १९(१) मा र कानूनी व्यवस्था र नजिर छ । नजिर र कानून विपरीत गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला बदर गरी शुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम गरी पाऊं भन्ने प्रतिवादी यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

१०. यसमा विवादित कि.नं. २८५ को ज.वि. ०-०-१८ मध्ये ज.वि. ०-०-८ मात्र वकस गरेको देखियो र सो लिखत हुंदा रमुनी देवी वाहेक अन्य वादीहरु २१ वर्ष उमेर नपुगेको देखिएको अवस्थामा अंशवण्डाको १९ नं. को देहाय (१) को कानूनी व्यवस्था विपरीत ५ भागको ४ भाग लिखत बदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिएकोले अ.वं. २०२ नं. अनुसार प्रत्यर्थी वादीहरुलाई भिकाई आएपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको २०६२।१०।९ को आदेश ।

११. नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी आज यस ईजलास समक्ष पेश भएको प्रस्तुत मुद्दासंग सम्बन्धित सम्पूर्ण मिसिलहरु अध्ययन गरी पुनरावेदक तर्फवाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री जानकी प्रसाद गिरी र श्री अरुण कुमार ज्ञवालीले वादी मध्येकी रमुनी देवी उमेर पुगेकी र अरु उमेर नपुगेका हुंदा निजहरु समेतले वादीलाई छाडी माईती मावली गएपछि एकलो व्यक्ति प्रतिवादी ईनरदेव विरामी पर्दा हेरचाह, रेखदेख औषधोपचार ईत्यादी गरी व्यवहारमा खडकिएको समस्या समाधान गर्न सहयोग गरे वापत आधा भन्दा कमै जग्गा वकस गरि दिएको हो, वकसपत्रमा अंशवण्डाको १९(१) को प्रावधान पनि आकर्षित हुन्छ, आकर्षित नहुने भन्ने कुनै कानून पनि छैन, लिखतमा वकस भन्ने शब्द परे पनि औषधोपचार लगायतको व्यवहार चलाउन दिएको अवस्था

हुंदा लेनदेन व्यवहारको १० नं. को आधारमा फिराद खारेज गर्ने गरेको शुरुको इन्साफ मनासिव हुंदा उक्त फैसला उल्टी हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।

१२. इन्साफ तर्फ विचार गर्दा विपक्षी पति पिता ईनरदेव पण्डित कुम्हालले २०५० साल मार्ग महिना देखि खान लाउन नदिई घरबाट निकाला गरी हाम्रो समेत अंश हक लाग्ने जि.बारा कवहीगोठ गा.वि.स.वडा नं. २ कि.नं. २८५ को ०-०-१८ जग्गा बाट दक्षिण तर्फबाट ०-०-८ जग्गा हक छोडी २०५५।५।३० गते विपक्षी गणेश पण्डित कुम्हाललाई हालैको वकसपत्र लिखत पास गरी दिएकाले कि.का. गराई कायम भएको कि.नं. ३१० को ०-०-८ मध्ये ५ खण्डको ४ खण्डको ०-०-६-६॥ को लिखत र दर्ता समेत बदर गरी हाम्रो नाउंमा संयुक्त दर्ता गराई पाऊं भन्ने फिराद दावी देखिन्छ । पत्नी छोराहरु रिसाई माईती मावलीमा गई कुनै वास्ता नगरेकाले फिराद दावी बमोजिमको जग्गा गणेश पण्डित कुम्हाललाई हालैको वकसपत्र लिखत पारित गरी दिएको हो । माईती मावलीमा वसेकोलाई मन्जुरी लिई साक्षी राख्न उचित सम्झन, निजहरुलाई अंश दिने ईच्छा नभएकोले वकसपत्र लिखत पास गरि दिएको र अरु जग्गा समेत हिनामिना गर्ने नै छु भनी प्रतिवादी इनरदेवले प्रतितुत्तर फिराएको अवस्था हुंदा आफ्नै स्वास्नी छोराछोरी प्रति वैरभाव राखी जग्गा हालैको

वकसपत्र पास गरी दिएको भन्ने देखिन आयो । प्रतिवादी गणेश पण्डित कुम्हालले अंशवण्डाको १९(१) नं. बमोजिम घरको मुख्यले अचलमा आधी सम्पत्ति आफु खुस गर्न पाउने र विरेन्द्र, देयाली र राकेशको उमेर २१ वर्ष भन्दा कम हुंदा निजहरुको मन्जुरी लिई रहन नपर्ने भनी प्रतितुत्तर पत्रमा उल्लेख गरेकोमा शुरु अदालतले लेनदेन व्यवहारको १० नं. बमोजिम उजुर गर्ने म्याद नाघी फिराद परेको भन्ने अवस्थामा खारेज गरेको स्थिति छ भने पुनरावेदन अदालतले लेनदेन व्यवहारको १० नं. नभई दान वकसको ५ नं. आकर्षित हुने भनी वादी दावी पुग्ने ठहर गरेको अवस्था छ ।

१३. वादीहरु प्रतिवादी मध्येका ईनरदेवका पत्नी तथा छोराहरु भई निजका अंशियार नाताका भन्ने कुरामा कुनै विवाद छैन । अंशियारको नाताले दान वकसको ५ नं. को म्याद समाई फिराद गरेको देखिन्छ । उक्त नं. को कानूनी व्यवस्था हेर्दा “आफुले दान वकस पाएको कुरामा आफ्नो हक पुगको मितिले र दिन नहुने दान वकस दिएकोमा पाउनेको हक पुगी भोग चलन गरेको मितिले २ वर्ष भित्र नालेस नदिए लाग्न सक्दैन” भन्ने उल्लेख भएको पाईन्छ । विवादित जग्गा २०५५।५।३० मा पारित गरी दिएको भन्ने देखिएको र फिराद पत्र २०५६।७।१४ मा दर्ता भएको अवस्था हुंदा दान वकसको महलको हदम्याद भित्रै नालिस परेको पाईयो । पुनरावेदन पत्रमा दान वकसको ५ नं. प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित नभै लेनदेन व्यवहारको १०

नं. को हदम्याद आकर्षित हुने भन्ने समेतको जिकिर लिएको अवस्था छ । लेनदेन व्यवहारको महल र दान वकसको महलमा भएका कानूनी व्यवस्थाहरु पृथक पृथक प्रावधानका लागि तर्जुमा गरिएका व्यवस्था हुन् । लेनदेन व्यवहारको महलको १० नं. मा “अंश नभएका अशियारले सगोलको अचल सम्पत्ति बेचबिखन गर्दा वा कुनै किसिमले हक छाडी दिंदा ऐनले आफुखुसी गर्न पाउने अरुको मन्जुरी लिन नपर्नेमा बाहेक अरुमा एकाघरसंगका अशियार सबै साक्षी बसेको वा निजहरुले मन्जुरीको लिखत गरि दिएको भए मात्र पक्का ठहर्छ । साक्षी पनि नबसेको र मन्जुरीको लिखत पनि नभए मन्जुर नहुनुले रजिष्ट्रेशन भएको मितिले एक वर्ष सम्ममा थाहा पाएको ३५ दिन भित्र उजुर गन्यो र निजको मन्जुरी ठहरिएन भने निजको हक जति सो सम्पत्ति निजलाई फिर्ता गराई दिनु पर्छ...” भन्ने उल्लेख भई उक्त महल अन्तर्गत गरिएको अचल सम्पत्ति बेचबिखन वा हक छाडी दिंदाको अवस्थामा मन्जुर नहुने अशियारले उजुर गर्न पाउने अवधि तोकिएको भन्ने देखिन्छ । यही महल अन्तर्गतको उक्त हदम्याद नै पृथक दान वकसको महलमा उल्लेखित क्रियाको हकमा पनि आकर्षित हुन्छ भन्ने हो भने दान वकसको ५ नं. मा उल्लेखित कानूनी व्यवस्थाको औचित्यता माथि प्रश्न उठ्न जाने हुन्छ । प्रतिवादीहरु बीच एक आपसमा दिनु लिनु गरेको क्रिया लेनदेन व्यवहारको महल अनुरूपको नभई दान

वकसकै महलको १ नं. अनुरूपको हो भन्ने तथ्यमा विवाद भएको अवस्था नहुंदा सोही महलमा उल्लेखित कुराहरुको हकमा लागु हुने गरी सोही महलमा नै उजुर गर्ने अवधि तोकिएकोमा सोलाई पन्छाई अर्कै प्रयोजनको लागि राखिएको महलको व्यवस्था आकर्षित हुन्छ भन्न कानूनतः मिल्ने देखिएन ।

१४. पुनरावेदनमा मुलुकी ऐन अंशवण्डाको १९(१) को प्रसंग उठाईएको देखिन्छ । सो सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था हेर्दा, “पिता पूर्खाको पालाको चल अचल गैह्र सम्पत्तिको हकमा चलमा सबै र अचलमा आधि सम्म व्यवहार चलाउनलाई स्वास्नी छोरा, अविवाहित छोरी वा विधवा बुहारीको मन्जुरी नभए पनि आफुखुस गर्न पाउँछ । अचलमा आधी भन्दा बढी भने व्यवहार चलाउनै परे पनि एक्काईस वर्ष नाघेका स्वास्नी छोरा अविवाहित छोरी र विधवा बुहारीहरुको मन्जुरी लिएर मात्र खर्च गर्न हुन्छ । मन्जुरी नलिई गरेको सदर हुदैन” भन्ने उल्लेख भएको पाईन्छ । जस अनुसार विवादित जग्गा आधा भन्दा कमै भएको र ३ जना वादीहरु २१ वर्ष भन्दा कम उमेरका हुंदा घरको मुख्यले व्यवहार चलाएको भन्ने तर्फ इंगित गर्दै जिकिर लिएको अवस्था छ । अंशवण्डाको १९ को देहाय (१) को उल्लेखित प्रावधान व्यवहार चलाउन भन्ने तर्फ लक्षित भएको पाईन्छ । विवादित जग्गा हालै देखिको वकसपत्र गरि दिएको र त्यसमा पनि वादीहरुका पति पिताले वादीहरुलाई अंशै दिने

ईच्छा नभएको र अन्य आफ्नो नाउंका जग्गाहरु समेत हिनामिना गर्ने भनी प्रतिउत्तर फिराएको साथै दान वकसको महलको कानूनी व्यवस्था व्यवहार चलाउने प्रयोजनार्थ लक्षित भएको समेत नपाईएको अवस्थामा अंशवण्डाको महलको १९ नं. को देहाय (१) को प्रावधान अनुरूप व्यवहार चलाउन विवादित जग्गा हालैको वकसपत्र गरी दिएको भनी अर्थ गर्न नमिली अंशवण्डाको महलको १९(१) प्रस्तुत विवादमा आकर्षित हुने देखिएन । मुलुकी ऐन दान वसको १ नं. बमोजिम प्रतिवादी ईनरदेव पण्डित कुम्हालले विवादित जग्गा प्रतिवादी गणेश पण्डित कुम्हाललाई हालैको वकसपत्र पारित गरी दिंदा हक पुग्ने अंशियार वादीहरुको मन्जुरी लिनु पर्ने वा निजहरुलाई साक्षी राखेको हुनुपर्नेमा मन्जुरी नलिएको र साक्षी समेत नराखेको अवस्था हुंदा वादी दावी खारेज गर्ने गरेको वारा जिल्ला अदालतको २०५६।११।१८ को फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी ईनरदेवको हक लाग्ने बाहेक पारित वकसपत्र लिखतको जग्गाको ५ भागको ४ भाग जतिको लिखत र सो लिखतको आधारमा भएको दर्ता समेत बदर

गरी वादीहरुको नाउंमा दर्ता हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०५८।१।१२ को फैसला मिलेकै देखिंदा सदर हुन्छ । पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । पुनरावेदन अदालतको फैसलाको तपसिल खण्डमा उल्लेख भए बमोजिम वादीहरुलाई प्रतिवादीबाट भराई दिनु पर्ने कोर्ट फि रु. ३४५।- यस अदालतमा मिति २०५८।८।२० मा र.नं. ४९००० मा आमदानी बाँधिएको देखिंदा उक्त धरौटी कोर्ट फि पाऊं भनी वादीहरुको निवेदन परेमा नियमानुसार दिनु भनी लेखा शाखामा लेखी पठाउनु । दायरीको लगत काटी मिसिल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.रामप्रसाद श्रेष्ठ

इति सम्बत् २०६४ साल कार्तिक १२ गते
रोज २ शुभम्-----
फैसला तयार गर्ने: दीपक कुमार दाहाल

निर्णय नं. ७९१८ ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअली अन्सारी
सम्बत् २०६२ सालको दे.पु.नं.-----८८४७
फैसला मिति: २०६४।१२।१७

मुद्दा : हककायम नामसारी दर्ता ।

पुनरावेदक वादी: बाल कुमारी मगैया धोवी
को मु.स. गर्ने कृष्ण बहादुर धोवी
समेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी प्रतिवादी: नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद,
सचिवालय, सिंहदवार समेत

शुरु निर्णय गर्ने:

मा.न्या.तपबहादुर मगर, पु.वे.अ.पाटन

- अड्डा सम्बन्धी काम कुरामा सरकारी कर्मचारीले वदनियतसाथ वा लापरवाहीपूर्ण तरिकाले वा अन्य किसिमबाट कुनै काम गरेको कारण कसैलाई असर परेमा सो पक्षले त्यस्तो गर्ने सम्बन्धित सरकारी कर्मचारी वा अन्य कुनै व्यक्ति समेत भए त्यस्तो व्यक्ति समेतलाई प्रतिवादी बनाई सम्बन्धित पुनरावेदन अदालत समक्ष नालिस वा फिराद दिएमा मात्र सो विषयमा पुनरावेदन

अदालतको अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुने ।

(प्रकरण नं.५)

- नापीमा सार्वजनिक कायम भएको निर्णय बदर गराई हक कायम गराई पाउँ भन्ने विषयको फिराद दावी सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग र सरकारी कार्यालयलाई प्रतिवादी बनाई सोभै पुनरावेदन अदालतमा दायर हुन सक्ने नदेखिदा त्यस्तो फिरादपत्रबाट पुनरावेदन अदालतले तथ्य र प्रमाणको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरी ठहर इन्साफ गर्न नमिल्ने ।
- दायरै हुन नसक्ने फिराद दायर भएपनि त्यस्तो फिराददावीको औचित्यभित्र प्रवेश गरी इन्साफ गरिरहन नपर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

पुनरावेदक वादी तर्फबाट:विद्वान अधिवक्ता श्री
लिलेन्द्र कडेल

प्रत्यर्थी प्रतिवादी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

ने.का.प.२०५९, निर्णय नं.७९५३, पृष्ठ
७५४

फैसला

न्या.ताहिरअलि अन्सारी: पुनरावेदन
अदालत, पाटनको मिति २०६२।१।२८।३ को

फैसला उपर वादीको तर्फबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(क) बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन दर्ता भएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य एवं निर्णय यसप्रकार छ :-

का.जि.का.म.न.पा.वडा नं १७ ढल्को स्थित कि.न. ११२९ को क्षे.फ. १-१०-१-० मालपोतको कारवाहीमा कहिं कहिं १-१०-१-० र कहिं १-१०-२-० भनी उल्लेख भएको जग्गा साविकदेखि हाम्रो हक भोग प्रमाणको जग्गा हो । कि.नं ११२९ को जग्गा हाम्रो सम्पूर्ण हकभोग प्रमाण भएको जग्गा हो र नापीमा हामी सोभा निरक्षर व्यक्तिको दर्तासम्म छुट हुन गएको हो । उक्त जग्गा साविकमा हाम्रा बाजे थाक्से धोवी र मामा राजमान धोवीको नाउँमा नापी भई २००१ सालमा कि.नं.४३४ क्षे.प.॥२॥३ बाजेको नाउँमा र कि.नं.४३५ क्षेत्रफल १३१ मामाको नाउँमा पूर्जा प्राप्त भई २०३४ सालमा हा.नं ९७७, ९७६ भई रैकर परिणत भएको जग्गा हो । २०३४ सालमा नापी हुँदा कि.नं ११२९ क्षे.फ.१-१०-२-० कायम भई हकवाला हामी म मिन बहादुर धोवी र धन बहादुर धोवीको नाउँमा संयुक्त रूपमा नापी भई श्रेस्ता तयार भएको जग्गा हो । मामाको नाउँमा भएको जग्गा माइजु रत्नमाया धोवीबाट २०१३ सालमा शे.व. पाई बाजेको नाउँको र शे.व.बाट प्राप्त दुवै कित्ता जग्गा २०३४ सालको नापीमा एउटै कित्तामा नापी गराएको हो । २००० सालको नापीबाट पुर्जा प्राप्त भएको सो वेलाको जग्गाको नक्साको प्रकृति र अहिलेको नक्साको प्रकृति मिल्ने भई २०२३ सालमा कानूनतः रैकर

परिणत भएको, २०३४ सालमा नापी हुँदा हकवाला हामी फिरादीको नाउँमा नाप जाँच भै फिल्डबुक कायम भएको, मोठ श्रेस्ता लुजसिट कायम भएको जग्गा सार्वजनिक श्री ५ को सरकारको हक भोग स्वामित्वको हुन सक्ने होइन । तसर्थ हाम्रो हकभोग प्रमाणको जग्गा भएकोले र श्री ५ को सरकारको देखिने कुनै प्रमाण नभएको उक्त जग्गामा हाम्रो हक कायम गरी दर्ता नामसारी गरिपाउँ भन्ने समेतको फिराद पत्र ।

यस कार्यालयबाट मिति २०५३६२० मा उक्त कि.नं ११२९ को जग्गा दर्ता गर्न नमिल्ने ठहर्छ भनी पर्चा खडा भै उक्त मिसिल तामेलीमा राखिएकोमा सो उपर निवेदकहरुले पुनरावेदन अदालतमा निर्णय बदर जग्गा दर्ता मुद्दा दायर गरेको, उक्त निर्णय पर्चा बदर मुद्दामा प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी हक बेहकमा सम्बन्धीत अदालतमा जान सुनाई दिने भनी आदेश भए बमोजिम सुनाइएकोले हकबेहक सम्बन्धी मुद्दा यस कार्यालयको निर्णय अनुसार जिल्ला अदालतमा नगई पुनरावेदनमा गएको देखिँदा निजको फिराद माग दावी खारेज गरिपाउँ भन्ने समेतको मालपोत कार्यालय, डिल्लीवजार, काठमाडौंको प्रतिउत्तर पत्र ।

२००१ सालको नक्सामा उल्लेखित ४३४ र ४३५ कि.नं का जग्गामा स्पष्टसाथ पर्ती लेखिएको छ । यदि निवेदकको दावी अनुसार प्रमाण पूर्जा प्राप्त भएको भए उक्त नक्साको अन्य कित्तामा मकैवारी घरखेत जनाउँ जस्तै गरी पर्ति नजनाई अरु जनाउँनु पर्ने थियो । कुनै हक प्रमाण नै नभएको

सार्वजनिक जग्गामाथि वदनियतपूर्ण ढंगले विवाद खडा गरेकोले जग्गा सार्वजनिक कायम गरी वादी दावीबाट फुर्सद पाउँ भन्ने समेतको प्रत्यर्थी नापी विभागको प्रतिउत्तर पत्र ।

विवादित कि.न. ११२९ को जग्गा सभै नापी हुँदा सार्वजनिक चौर कायम भनी फिल्डबुकमा कैफियत महलमा लेखिएको देखिँदा सो नापी गोश्वाराको निर्णय पर्चा उपर निवेदकले समय मै कानूनी प्रतिवाद नगरेको र हक बेहकमा जिल्ला अदालतमा जानु पर्नेमा पुनरावेदन अदालतमा आएको वादीको फिराद खारेज भागी भएकोले खारेज गरिपाउँ भन्ने समेतको मालपोत विभागको प्रतिउत्तर पत्र ।

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ ले सार्वजनिक जग्गा कसैले दर्ता वा आवाद गर्न गराउन हुँदैन र कुनै व्यहोराले कसैको नाममा दर्ता गराएको भएपनि स्वतः बदरभागी हुने प्रष्ट उल्लेख छ । विपक्षीले दावी गरेको उक्त जग्गा सार्वजनिक चौरको रुपमा दर्ता श्रेस्ता कायम भै सकेको हुदा वादी दावी खारेज गरिपाउँ भन्ने समेतको भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको प्रतिउत्तर पत्र ।

कि.नं ११२९ को जग्गा वादीहरुले भोग चलन गरी आकाले वादीहरुकै हो, वादीहरुको हक कायम हुनु पर्ने हो भनी वादीका साक्षी सानु राजा धोवीले गरेको वकपत्र ।

कि.नं ११२९ को जग्गा के कसको हक भोगमा छ वा सार्वजनिक पर्ति के हो स्पष्ट देखिने गरी अ.व. १७१ नं. बमोजिम

नाप नक्सा गरी पेश गर्नु भन्ने समेतको पुनरावेदन अदालतको मिति २०६१।२।१५ को आदेश ।

२०३४ सालमा नापी भै मिति २०३७।७।२६ को निर्णयले सार्वजनिक चौर कायम भएको विवादित जग्गामा फकनाजोल मौजाको हा.नं. ९७७ को लगत देखाई दावी लिएको भएतापनि सो लगतको जग्गा यही विवादित जग्गा नै हो भन्ने कुनै प्रमाण पेश गर्न सकेको छैन । अदालतबाट भएको नाप नक्साबाट सो जग्गा हाल खाली रही घर समेत नभएको भन्ने देखिन्छ । विवादित जग्गाको नं.नं २ मा भएको टहरो पनि वादीको नभई अन्य नाम खुलाउन नसकिएको व्यक्तिको भन्ने उल्लेख छ । वादीले कि.नं ४३४ र ४३५ को जग्गा क्रमशः बाजे र मामाको नाममा रैकर परिणत भएको भने पनि सो जग्गा यही विवादको जग्गा हो भन्ने कतैबाट पुष्टी हुँदैन । नापीका बखत वादीले सबै व्यहोरा खुलाई नापनक्सा गराई प्रमाणपूर्जा लिन सकेको पनि छैन । तसर्थ वादीदावी पुग्न सक्तैन भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६२।८।३ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । नापीका बखत दर्ता छुट भएका जग्गाहरु नापजाँच ऐन, मालपोत ऐन र मालपोत नियमावली बमोजिम छुट दर्ता गराउने कुरा कानून विपरित हुन सक्तैन । मैले वर्षौदेखि भोग गरीआएको जग्गामा वादी

दावी नपुग्ने गरी भएको निर्णय मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ६ र ७ को विपरीत छ। मैले पेश गरेको साविक पकनाजोल मौजाको हा.नं ९७७ बाट यही विवादित जग्गा भिड्ने भनी विपक्षी मालपोत कार्यालयले नै पटक पटक वोलिसकेको अवस्था छ। यस्तो अवस्थामा पुनरावेदन अदालतले गरेको निर्णयमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) (ग) (ङ) , १३२ ३५ समेतको प्रत्यक्ष त्रुटी रहेको छ। हामीहरुको पैतृक जग्गा दर्ता बाँकी रहेकोमा पर्ति लेखिदैमा त्यसलाई नापीकै बखत बदर गराई रहनु पर्थ्यो भन्ने निर्णयाधार पनि आफैमा त्रुटीपूर्ण छ। तसर्थ सो त्रुटीपूर्ण फैसला बदर गरी फिराद दावी बमोजिम गरिपाऊँ भन्ने समेत वादीको तर्फबाट यस अदालतमा दर्ता भएको पुनरावेदन पत्र।

२. नियम बमोजिम पेशीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेश भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता लिलेन्द्र कंडेलले पुनरावेदन अदालत, पाटनले मेरो पक्षले पेश गरेको साविक लगतलाई मूल्याङ्कन नै गरेको छैन। विवादित जग्गा साविक पकनाजोल मौजाको हा.नं. ९७७ बाट भिड्ने जग्गामध्येको हो भनी जग्गाको सम्बन्धमा आधिकारिक निर्णय गर्ने मालपोत कार्यालयले समेत बोली सकेको छ। मिति २०४३।७।२९ को दर्ता सिफारिश समेतबाट यो तथ्य पुष्टी हुन्छ। यस्तो लगत भिडी हक देखिइरहेको जग्गामा हकदावी नपुग्ने भन्ने निर्णय त्रुटीपूर्ण हुँदा सो फैसला बदर गरी वादी दावी बमोजिम हक कायम

नामसारी समेत गरिपाऊँ भन्ने वहस प्रस्तुत गर्नु भयो।

३. पुनरावेदन सहितको मिसिल संलग्न प्रमाण कागजहरुको अध्ययन गरी विचार गर्दा पुनरावेदन अदालतले वादी दावी नपुग्ने गरी गरेको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ ? हेरी निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

४. निर्णय तर्फ विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा विवादित का.म.न.पा.वडा नं १७ को कि.नं ११२९ को १-१०-१-० जग्गा २०३४ सालको नापीमा दर्ता सम्म छुट भै मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) बमोजिम २०४१ सालमा छुट जग्गा दर्ताको लागि मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिई कारवाही चलाएकोमा मिति २०४३।७।२६ को निर्णयले ०-४-२-३ मात्र दर्ता सिफारिश गरी दिएको, बाँकी जग्गाको सम्बन्धमा कारवाही चलाउँदा मिति २०५३।६।२० मा ३ नं नापी गोश्वाराले फिल्डबुकको कैफियत महलमा सार्वजनिक कायम गरेको र मालपोत कार्यालयले मिति २०५६।८।१४ मा हक बेहकमा सुनाएकोमा उक्त सार्वजनिक कायम गरेको निर्णय बदर गरिपाऊँ भनी पुनरावेदन अदालतमा वादीले फिराद दिएको देखिन्छ। यी वादीले आफ्नो फिरादपत्रमा मालपोत कार्यालय, डिल्लीवजार लगायतका सरकारी कार्यालयहरुलाई विपक्षी बनाई प्रस्तुत फिराद दायर गरेको देखिन्छ।

५. अदालती वन्दोवस्तको २९ नं को देहाय ८ मा -"अड्डा सम्बन्धी काम कुरामा सरकारी कर्मचारी उपर वा त्यस्तो कर्मचारीका साथ अन्य व्यक्तिहरु समेत उपर

नालिस दिनु पर्दा माथि दफा दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएपनि त्यस्तो मुद्दा वादीरहेको वा सो काम भए गरेको इलाकाको पुनरावेदन अदालतमा दिनुपर्छ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । कानूनको यस व्यवस्था अनुसार अड्डा सम्बन्धी काम कुरामा सरकारी कर्मचारीले वदनियतसाथ वा लापरवाहीपूर्ण तरिकाले वा अन्य किसिमबाट कुनै काम गरेको कारण कसैलाई असर परेमा सो पक्षले त्यस्तो गर्ने सम्बन्धित सरकारी कर्मचारी वा अन्य कुनै व्यक्ति समेत भए त्यस्तो व्यक्ति समेतलाई प्रतिवादी बनाई सम्बन्धित पुनरावेदन अदालत समक्ष नालिस वा फिराद दिएमा मात्र सो विषयमा पुनरावेदन अदालतको अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुने देखिन आउँछ । प्रस्तुत मुद्दामा कर्मचारीको कार्यबाट असर परेको भन्ने र कर्मचारी उपर नालिश दिएको नभई नापीका बखत विवादित जग्गाको फिल्डबुकको कैफियत महलमा सार्वजनिक जनिएको र मिति २०५३।६।२० को नापी निर्णयले सार्वजनिक कायम भएको उक्त जग्गामा हक कायम गराई ल्याउनु भनी प्रचलित कानूनले व्यवस्था गरे बमोजिम सम्बन्धित मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारले मिति २०५६।८।१४ मा अदालत समेत तोकिएको निर्णय सुनाउनुको देखिन्छ । सोही निर्णय अनुसार यी पुनरावेदक वादीहरु मालपोत कार्यालयको र नापीको निर्णय बदर गराई माग्न सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा नगर्ने

प्रस्तुत फिराद लिई सोभै पुनरावेदन अदालतमा प्रवेश गरेको देखिन्छ ।

६. माथि उल्लेखित अ.व.२९ को देहाय ८ को कानूनी व्यवस्था अनुसार अड्डा सम्बन्धी काम कुरामा कार्यालयलाई प्रतिवादी बनाई फिराद दायर गर्न सक्ने देखिदैन । यस्तै विवाद समावेश भएको पुनरावेदक वादी सम्भादेवी केवटीन समेत र प्रत्यर्थी प्रतिवादी सचिव, भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय भएको हक कामय दर्ता बदर मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट बृहत व्याख्या भै कानूनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादित भैसकेको छ (ने.का.प. २०५९ नि.न. ७१५३ पृष्ठ ७५४) । उक्त नजीर समेतबाट नापीमा सार्वजनिक कायम भएको निर्णय बदर गराई हक कायम गराई पाउँ भन्ने विषयको फिराद दावी सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग र सरकारी कार्यालयलाई प्रतिवादी बनाई सोभै पुनरावेदन अदालतमा दायर हुन सक्ने देखिन आएन । त्यस्तो फिरादपत्रबाट पुनरावेदन अदालतले तथ्य र प्रमाणको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरी ठहर इन्साफ गर्न मिल्दैन । दायरै हुन नसक्नेमा दायर भए पनि त्यस्तो फिराददावीको औचित्यभित्र प्रवेश गरी इन्साफ गरी रहन नपर्ने हुँदा सो फिराद दावी नै खारेज गर्नु पर्दछ ।

७. तसर्थ प्रस्तुत फिराद दावी पनि सोही आधारमा खारेज गर्नुपर्नेमा खारेज नगरी सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन समेत गरी वादी दावी पुन नसक्ने ठहर गरेको

पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाको परिणाम वादीको हकमा समान भएको र खारेजी फैसला एवम् दावी नपुग्ने ठहरेको फैसलामा तात्त्विक भिन्नता नभएकोले यसमा प्रत्यर्थी भिकाई रहनु परेन । वादी दावी खारेज हुने ठहर्छ । वादीहरुको पुनरावेदन जीकिर पुग्न सक्तैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल बुभाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.रामप्रसाद श्रेष्ठ

इति सम्बत २०६४ साल चैत्र १७ गते रोज १
शुभम्.....
इजलास अधिकृत : विदुर कोइराला

निर्णय नं. ७९१९ ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
सम्बत् २०५९ सालको दे.पु.नं. ९२९९
०६० सालको दे.पु.नं. ९३४०
फैसला मिति: २०६५।१।१६।२

मुद्दा: निर्णय वदर हक कायम ।

पुनरावेदक प्रतिवादी: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन
संस्थान लमजुङ्ग क्याम्पस लमजुङ्गका
क्याम्पस प्रमुख तेजवहादुर नेपाली
विरुद्ध

विपक्षी वादी नेपाल सरकार, भूमिसुधार तथा
व्यवस्था मन्त्रालय
एवं

पुनरावेदक प्रतिवादी: लमजुङ्ग जिल्ला कुन्छा
गा.वि.स.वडा नं १ घर भई कास्की
लेखनाथ न.पा. ८ वस्ने स्व. भलक
नारायण श्रेष्ठको मु.स. गर्ने इश्वरी
देवी श्रेष्ठ

विरुद्ध

विपक्षी वादी नेपाल सरकार, भूमिसुधार तथा
व्यवस्था मन्त्रालय

शुरु फैसला::

उमेशराज पौड्याल

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.न्या.ताहिरअलि अन्सारी

मा.न्या.गिरीशचन्द्र लाल

- सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २२ अनुसार मुद्दा दायर हुने एउटा प्रक्रिया हो । तर सो बाहेक अन्य प्रक्रियाबाट मुद्दा दायर नै हुन नसक्ने देखिदैन र त्यसरी फिराद गर्नलाई कुनै कानूनले रोक लगाएको वा वर्जित गरेको अवस्था नहुँदा सरकारले व्यक्ति सरह नालेस गर्न नपाउने भन्न पनि नमिल्ने ।
- सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको प्रक्रियाबाट मुद्दाको उठान भएको छैन र सरकारी वा सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी र दायित्व भएको विभागीय मन्त्रालयबाट सिधै फिराद दायर भएको अवस्थामा सार्वजनिक रूपमा प्रयोग भएको गौचर जग्गाको संरक्षण गर्ने विषयलाई लिएर सरकार कै तर्फबाट परेको फिरादलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।
- मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ ले सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता वा आवाद गराउन नहुने र त्यसो गरेमा स्वतः वदर हुने व्यवस्था गरेको अवस्थामा त्यसरी व्यक्ति विशेषका नाममा भएको दर्ता स्वतः बदर हुने विषयका सम्बन्धमा हदम्याद लाग्न सक्ने अवस्था नहुने ।

- सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गालाई व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गर्ने प्रक्रिया समेतलाई बदर गर्नको लागि प्रस्तुत फिराद परेको हुँदा मालपोत ऐनको दफा २४ यस मुद्दामा आकर्षित हुने ।

(प्रकरण नं.१७)

- सार्वजनिक प्रकृतिका संरचना समेत रहे भएको उक्त जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको नै देखिन आएकाले नापी हुँदाका वखत गौचर जनिई नापी हुँदा प्रतिवादीहरुले कुनै उजुर वाजुर गर्न नसकेको, आफ्नो साविक दर्ताले पक्रन्छ भनी भोग वसोवास गर्न नसकेको र सार्वजनिक रुपमा प्रयोग भई आएको त्यस्तो जग्गालाई प्रतिवादीहरुले दुषित तवरले हक कायम गराएकै आधारमा निजहरुको हो भन्नु कानूनसंगत र न्यायसंगत हुन नसक्ने ।

(प्रकरण न.१८)

पुनरावेदक तर्फबाट: उपस्थित विद्वान अधिवक्ता टंक प्रसाद दुलाल
विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री ठोकप्रसाद सिवाकोटी, विद्वान अधिवक्ता नारायण प्रसाद खनाल
उपस्थित विद्वान
अवलम्बित नजीर:

फैसला

न्या.खिलराज रेग्मी: पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०५८।१।११ को फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ अनुसार प्रतिवादी तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :-

२. तनहु जिल्ला साविक ज्यामरुक वयापानी गा.वि.स.वडा नं ६ (ट) कि.नं २४२ को क्षे.फ. ५७-३-१-१ रोपनी जग्गा ०३० सालमा सर्भे नापी हुँदा गौचरन कायम भै अनादिकालदेखि स्थानीय समुदायको गाई बस्तु चराउने तथा मनोरन्जन खेलकुद एवं सभा सम्मेलन गर्ने सार्वजनिक स्थलको रुपमा प्रयोग हुँदै आएको छ । सोही जग्गाको एक छेउमा निर्मित देवालय चौतारो र पहिले देखिनै स्थापित सरकारी प्राथमिक विद्यालयको अवस्थितिले गर्दा उक्त जग्गा धार्मिक सामाजिक र सार्वजनिक दृष्टिकोणले समेत महत्वपूर्ण हुनाको साथै स्थानीय सार्वजनिक जीवनको अभिन्न अंग बन्न गएको छ । यसरी कानूनी एवं व्यवहारिक रुपबाट सार्वजनिक स्थलको रुपमा स्थापित भै सोही अनुरूप हाल सम्म सार्वजनिक प्रयोगमा आई रहेको विशुद्ध गौचरन जग्गामा विपक्षीहरुले आपसमा मिलेमतो गरि सार्वजनिक जग्गा खाने नियतले परस्पर जग्गा खिचोला हक कायम मुद्दा दिई आपसि सल्लाहा मुताविक वनावटी सबुद प्रमाण जुटाएर अदालतलाई भ्रममा पारि सोही आधारमा विपक्षी मध्येका भलक नारायण श्रेष्ठका नाउँमा ४७-११-१-२ रोपनी र अर्का

विपक्षी लमजुङ क्याम्पसका नाउँमा ९-७-३-२ रोपनी जग्गाको हक कायम हुने ठहरि अदालतबाट मिति ०५३१०१९४ मा भएको एक लगाउका अलग अलग निर्णयहरुबाट सार्वजनिक गौचरन जग्गाको अस्तित्व समाप्त हुन जाने अवस्था भै त्यस्ता जग्गाको संरक्षण गर्ने नेपाल सरकारको हक हितमा गंभिर आघात पर्न गएकोले यस मन्त्रालयको तर्फबाट उक्त निर्णयहरुको नक्कल सारि लिएका मितिले ३५ दिन भित्र मु. ऐन अ.व. ८६ नं बमोजिम सरकारका तर्फबाट यो फिरादपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । मुलुकी ऐन अ.व. १० नं र मालपोत ऐन, ०३४ को दफा २ को खण्ड ख (३) दफा २४ जग्गा नाप जाँच ऐन, ०१९ को दफा २ को खण्ड (च) एवं मुलुकी ऐन जग्गा आवाद गर्नेको ४ र ६ नं समेतका आधारमा सबुद प्रमाण बुझी सम्मानीत अदालतबाट उक्त जग्गा विपक्षीहरुको हक कायम हुने गरि मिति ०५३१०१९४ मा भएको फैसलाहरु वदर गरि सार्वजनिक जग्गा उपरको नेपाल सरकारको हक यथावत कायम गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको वादी नेपाल सरकार भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको तर्फबाट कानून अधिकृत हरिश्चन्द्र हुंगानाको फिराद पत्र ।

३. प्रमाणको मूल्यांकन गरी सम्मानीत तनहु जिल्ला अदालतले कानून बमोजिम मिति ०५३१०१९४ मा मैले वादी दावी गरे अनुसारको साविक ज्यामरुक वयापानी गा.पं.वडा नं ६ (ट) को कि.नं.

२४२ को क्षे.फ. ५७-३-१-१ रोपनी जग्गा मध्ये क्षे.फ. ४७-११-१-२ रोपनी जग्गा मेरो नाउँमा दर्ता हुने गरि फैसला भएको उक्त फैसलालाई चित्त बुझाई पुनरावेदनको म्याद भुक्तान भएपछि फैसला बमोजिम जग्गा दर्ता गरि ज.ध.प्र.पु.पाउँ भनी मैले मिति ०५३१२१२५ मा सम्बन्धीत मालपोत कार्यालय तनहु अर्थात नेपाल सरकार भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय तनहु मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिएको थिए । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, ०४९ को दफा २२ को कुनै पनि उपदफाको कार्यविधि पुरा नगरी आफु संग भएको मुद्दा दिने अ.व. ८६ नं को हकद्वैया समेत मेटाई घुमाउरो बाटो समाई मा.पो.का. को कार्यरत अधिकृतले मुद्दा नदिई मन्त्रालयबाट नक्कल सारी थाहा पाएको ३५ दिन भित्र मुद्दा दिएको छ । नेपाल सरकार मालपोत विभाग ववरमहल काठमाडौंको मिति ०५४।४।३१ को फैसला वदर हक कायम गरिपाऊँ भन्ने निवेदन जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय तनहुको मिति ०५४।५।१० को पत्रसाथ प्राप्त भएकोमा सम्बन्धित कारणीवाला उपस्थित नभै जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय तनहुको चलानीको आधारमा फिरादपत्र दर्ता गर्न नमिले भनि अदालतबाट मिति ०५४।५।१२ मा दरपीठ गरि फिर्ता पठाएको हो । तनहु जिल्ला अदालतले मालपोत कार्यालय तनहुलाई मिति ०५३१०१९४ को फैसला बमोजिम उक्त जग्गा दर्ता गरि दिने भन्ने आदेश दिएको र मैले

पनि मिति ०५३१२१२५ मा सम्मानित तनहु जिल्ला अदालतको फैसला समेत संलग्न राखी फैसला बमोजिम मेरो जग्गा मेरो नाउँमा दर्ता गरि धरगाधनी प्रमाण पुर्जा पाउँ भनि मालपोत कार्यालय तनहुँमा दिएको निवेदनबाट नेपाल सरकारले मुद्दा फैसला भएको मिति थाहा पाई सकेपछि अर्को हदम्याद खोज्नु कानूनी बिलम्ब बाहेक अरु केही हैन । सार्वजनिक जग्गा आपसमा मिलेमतो गरी खाने नियत गरेको छैन । मेरो तिरो भरोको जग्गालाई म नापीको वखत बाहिर हुँदा फिल्डवुकको कैफियत महलमा गौचरन लेखि दिएका हुन् । उक्त जग्गा विशुद्ध रुपमा मेरो हक भोगको हुँदा सम्मानित तनहु जिल्ला अदालतले मिति ०५३१०११४ गते गरेको फैसला सदर गरी विपक्षीको माग दावीबाट अलग फुर्सद गराई पाउँ भन्ने समेत फलक नारायण श्रेष्ठको प्रतिउत्तरपत्र ।

४. मुलुकी ऐन अ.व. १० नं. र मालपोत ऐन, ०३४ को दफा २ (ख), ३, दफा २४, जग्गा नाप जाँच ऐन, ०१९ को दफा २ खण्ड (च) मु. ऐन जग्गा आवाद गर्नेको ४ र ६ नं प्रस्तुत विषयमा आकृष्ट हुन सक्दैन । एउटा प्रयोजनका लागि निर्मित ऐनको प्रयोग अर्का विषयमा हुन सक्दैन । नापी देखिनै दर्ताको कारवाही चलिरहेको दाता ऋषिराम र भक्तराजले सो जग्गा कुन्छा क्याम्पसका नाउँमा दर्ता गरी दिएमा हाम्रो मन्जुरी छ भन्ने व्यहोराको निवेदन कुन्छा गा.पं.मा दिनु भएको गा.पं. कार्यालयका प्रतिनिधि लमजुड मालबाट खटिएका प्रतिनिधिको डोर मुकाममा

समेत उक्त जग्गा तेरो मेरो सन्धी सर्पन पानी घाट गौचरन वन जंगल समेत केही पढैन क्याम्पसका नाउँमा दर्ता गरि दिनु भनी २६ जना मानिसहरुको एकै व्यहोराको सर्जमिन मुचुल्कावाट उक्त जग्गा सार्वजनिक नभै क्याम्पसकै हो भन्ने निर्विवाद पुष्टि भएको छ । उक्त कि.नं २४२ को जग्गा क्याम्पसको हो वा सार्वजनिक भनि विवाद पर्दा स्थानीय जनताहरु भेला भै छलफल गर्दा दाता ऋषिराम र भक्तराजबाट क्याम्पसलाई उपलब्ध गराइएको पूर्व ढालखोला पश्चिम कि.नं. २३९ सन्तमान कि.नं २४० छविराज मिश्र समेतको साध भनिएको सो नभै पश्चिम रुद्रराज र गैरीको चौतारो मुलबाटो उत्तर चन्द्रमणी गौली समेतको बान्तो परखाल मुल बाटो दक्षिण सिन्दुरे आपको रुख भित्रको क्षे.फ. ९-७-३-२ जग्गा उत्तरतर्फ क्याम्पसलाई र वाँकी जग्गा सार्वजनिक कायम गरि निर्णय भएकोबाट समेत उक्त जग्गा क्याम्पसको नभई सार्वजनिक भन्ने प्रश्न उठ्नै सक्दैन । तसर्थ उल्लेखित कि.नं २४२ को उत्तर तर्फको क्षे.फ. ९-७-३-२ को जग्गा प्रतिवादी मध्येका कृषि तथा पशु वि.अ.स. सुन्दरवजारका नाउँमा हक कायम गरि सम्मानीत अदालतबाट भएको फैसला कायमै राखी विपक्षीको अनावश्यक दुःख हैरानीबाट अलग फुर्सद गराई पाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी त्रि.वि. कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थान लमजुड क्याम्पसको प्रतिउत्तरपत्र ।

५. अदालतका आदेशानुसार हर्क कुमारीको वा जयराम सेढाईले वयान गर्दा विवादित जग्गामा हर्क कुमारी गौली बाहेक अरु कसैको हक लाग्दैन । उक्त विवादित जग्गा हर्क कुमारी गौलीकै जग्गा हो भनि वयान गरेका ।

६. प्रस्तुत फिराद अ.वं. ८६ नं को हदम्यादै नाघी दायर हुन आएको देखिंदा प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य भित्र प्रवेश गरी इन्साफ गरिरहन पर्ने अवस्था देखिएन । प्रस्तुत मुद्दा अ.वं १८० नं बमोजिम खारेज हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको शुरु तनहु जिल्ला अदालतको फैसला ।

७. विवादित जग्गामा विपक्षीहरूले लामो समय सम्म सार्वजनिक जग्गाको अस्तित्वलाई स्विकार गरि हालैमात्र आएर दावी गर्नुको पछाडी निजहरूले उक्त जग्गा षडयन्त्रपूर्वक खान खोजेको देखिएकोमा हदम्यादको प्राविधिक कारण देखाई वादी दावी खारेज हुने ठहर्‍याएको शुरु तनहु जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटीपूर्ण भएकोले वदर गरि कि.नं २४२ को सार्वजनिक गौचरन जग्गालाई सोही रूपमा संरक्षण र सम्बर्द्धन गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको पुनरावेदन पत्र ।

८. सर्भे नापीका समयमा कि.नं २४२ को क्षे.फ. ५७-३-१-१ मा गौचरन भनी जनिएको जग्गा आफ्नो नाउँमा दर्ता नहुदै जग्गाको हक वेहकमा नालिस गरि गराई तनहु जिल्ला अदालतबाट जग्गाको हक

वेहकमा भएको फैसला फरक पर्ने देखिंदा अ.वं. २०२ नं बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाई नियमानुसार गरि पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत पोखराको आदेश ।

९. मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ मा कुनै हदम्यादको व्यवस्था नभएकोले प्रस्तुत फिराद दावीलाई हदम्याद विहिन भन्न मिलेन । नापीको क्षेत्रीय कितावमा विवादित जग्गा गौचरन भनी जनिएको, भै आएको नक्सावाट कालिका मन्दिर, भिमसेन मन्दिर रहेको देखिंदा विवादको जग्गा आवादी नभएको तथा सोही जग्गाबाट गएको मोटरबाटो समेतले उक्त जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको नै देखिएको हुंदा फिराद दावी अनुसार तनहु जिल्ला अदालतका मिति ०५३१०१९४ का फैसलाहरु वदर हुने र दावीको जग्गा सार्वजनिक कायम हुने ठहर्छ । सो ठहर्नाले तनहु जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी हुन्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति ०५८१९१९१ को फैसला ।

१०. २०३० सालमा लमजुङ निवासी ऋषिराम गौली र भक्तराज श्रेष्ठले आफ्नो ७ नं फाँटवारीमा उल्लेखित कि.नं २४२ को जग्गा दिएका हुन् । सो कि.नं.को जग्गा मध्ये ९-७-३-२ जग्गा क्याम्पसको नाममा दर्ता गर्न सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा लेखी पठाएको र २०३२ साल देखिनै भोग चलन गर्दै आएको छ । जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ को दफा ६ (५) (क) बमोजिम समेत उक्त जग्गा क्याम्पसका

नाममा दर्ता हुन पर्नेमा सो तर्फ विचारै नगरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टी होस् भन्ने समेत व्यहोराको लमजुङ्ग क्याम्पसको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

११. प्रस्तुत विवादमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ प्रयोग हुनै सक्दैन । तनहु जिल्ला अदालतबाट भएको ०५३१०११४ को फैसला अन्तिम भई रहेको हुँदा सोलाई बदर गर्न अ.वं. ८६ नं नै प्रयोग हुनुपर्ने हो । तर प्रस्तुत मुद्दामा सो ऐन समेत प्रयोग हुन सक्ने अवस्था छैन । उक्त फैसला सहितको मिसिल मालपोत विभागमा पेश हुँदा सो फैसला विरुद्ध सरकारको तर्फबाट जिल्ला अदालतमा फिराद दायर गर्ने भनी ०५४।४।३० मा निर्णय भएको छ । सो मितिले ३५ दिन भित्र फिराद दायर हुनुपर्नेमा ०५४।१०।४ मा मात्र फिराद परेको हुँदा हदम्याद विहिन छ । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको प्रक्रिया पुरा नभई फिराद परेको छ । विवादित जग्गा मेरो बाबु बाजेका नाममा दर्ता श्रेस्ता रहेको जग्गा हो । नापीको समयमा विदेश रहेको कारणले दर्ता गराउन नसक्दा हक जाने होइन । तसर्थ पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उल्टी गरी इन्साफ पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी भलकनारायणको मु.स. गर्ने इश्वरी देवी श्रेष्ठको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

१२. एक पटक मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ अनुसार दर्ताको

कारवाही चली फैसला भै त्यो फैसला अन्तिम भएर रहेको अवस्थामा मालपोत कार्यालय पनि श्री ५ को सरकारको कार्यालय भएकोले श्री ५ को सरकारलाई त्यसै बखत (सुनाएको बखत) थाहा भै सकेको अवस्थामा फिराद हदम्याद भित्रको पनि नदेखिएको र फिराद दायरको प्रक्रिया हेर्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २२ मा भएको व्यवस्था अनुसारको कार्यविधि पुरा गरी कानूनी निकायले फिराद दायर गरेको अवस्था समेत नदेखिँदा पुनरावेदन अदालत पोखराको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको २०२ नं बमोजिम प्रत्यर्थीलाई भिकाई पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६२।५।२६ को आदेश ।

१३. नियमानुसार पेश भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी भलकनारायणका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता टंक प्रसाद दुलालले मेरो पक्षले आफ्नो हकको जग्गा दर्ता गरी पाउन निवेदन दिँदा मालपोत कार्यालयले हक कायम गरी ल्याउन सुनाएको आधारमा फिराद दायर भएपछि तनहु जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको हो । यसरी मालपोत कार्यालयले सुनाएकै बखत सरकारलाई थाहा भएको अवस्था हुँदा समेत फिराद अ.वं. ८६ नं को हदम्याद नघाई दायर भएको छ । प्रस्तुत मुद्दाको फिराद सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २२ को प्रक्रिया अनुसार दायर भएको छैन । मन्त्रालयको शाखा

अधिकृतले यस्तो मुद्दा दायर गर्न मिल्ने होइन । विवादित जग्गा मेरो पक्षको दर्ता श्रेस्ताको जग्गा हो र नक्साबाट समेत श्रेस्ता अनुसारको चार किल्ला भिडेको अवस्था हुँदा पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ उल्टी होस् भन्ने समेत व्यहोराको र पुनरावेदक लमजुङ्ग क्याम्पसका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता नारायण प्रसाद खनालले विवादित जग्गा ०३० सालमा ऋषिराज गौली समेतबाट क्याम्पसलाई प्राप्त भएको हो । विपक्षीले त्यसरी क्याम्पसलाई जग्गा प्राप्त भएको होइन भन्न सकेको अवस्था छैन । सोही समय देखि क्याम्पसले जग्गा भोग चलन गरी आएको हुँदा पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ भन्ने समेत व्यहोराको वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

१४. विपक्षी भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता ठोक प्रसाद सिवाकोटीले विवादित जग्गा ०३० सालमा नापी हुँदा गौचरण जनीई सार्वजनिक रुपमा रहेको जग्गा हो । भई आएको नक्साले देखाएको स्वरूपबाटै यो जग्गा सार्वजनिक हो भन्ने देखिन्छ । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ ले सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिका नाममा दर्ता गर्न नहुने र गरेमा स्वतः वदर हुने व्यवस्था गरेको छ । गौचरणको रुपमा रहेको जग्गालाई सोही रुपमा कायम राख्न कारवाही गर्नु भूमी सुधार मन्त्रालयको कर्तव्य हुँदा सक्षम निकायबाट नै फिराद दायर भएको छ

र हदम्याद विहिन समेत छैन । तसर्थ पुनरावेदन अदालतको फैसलामा कुनै पनि कानूनी त्रुटी नभएकाले सोही फैसला सदर होस् भन्ने समेत व्यहोराको वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

१५. पेश भएको मिसिल कागज अध्ययन गरी दुवै पक्षका विद्वान कानून व्यवसायीहरूको वहस जिकीरलाई दृष्टिगत गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

१६. निर्णय तर्फ विचार गर्दा साािवक ज्यामरुक वयापानी गा.वि.स.वडा नं ६ (ट) कि.नं २४२ को जग्गा सभै नापीमा गौचरण जनिएको सार्वजनिक स्थलको रुपमा प्रयोग हुँदै आएको जग्गामा प्रतिवादीहरूले मिलोमतो गरी खाने नियतबाट अदालतलाई भ्रममा पारी आफ्नो हक कायम गराउने गरी अदालतबाट फैसला गराएकाले ती फैसलाहरू वदर गरी सार्वजनिक जग्गा यथावत कायम गरि पाउन नेपाल सरकार भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको तर्फबाट फिराद दायर भएको रहेछ । प्रतिवादीहरूले उक्त फिराद सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको प्रक्रिया पुरा नगरी तथा हदम्याद नघाई दायर भएको र विवादित जग्गा आफुहरूकै हक भोगको भएकाले फिराद खारेज होस् भनी प्रतिउत्तर जिकिर लिएको पाईयो । शुरु जिल्ला अदालतले फिरादपत्र खारेज गर्ने गरेको फैसला पुनरावेदन अदालतले उल्टी गरी

विवादित जग्गा सार्वजनिक कायम हुने ठहराए उपर प्रतिवादीहरुका तर्फबाट यस अदालतमा छुट्टाछुट्टै पुनरावेदन परी आएको देखिन आयो ।

१७. सर्व प्रथम, प्रस्तुत मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २२ को प्रक्रिया अनुसार नआएको र हदम्याद नघाई दायर भएको भनी पुनरावेदनपत्रमा र पुनरावेदक तर्फका कानून व्यवसायीले लिएको जिकिर सम्बन्धमा विचार गर्दा, सार्वजनिक रुपमा प्रयोग भई रहेको गौचर जग्गा खाने नियतले वनावटी प्रमाण जुटाई प्रतिवादीहरुले अदालतबाट हक कायम गराएका हुँदा ती फैसलाहरु समेत बदर गर्नको लागि भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय कै तर्फबाट फिराद दायर भई यो मुद्दाको उठान भएको पाईन्छ । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २२ अनुसार उजुरी वा दरखास्त परी सो उपर अनुसन्धान जाँचवृक्त वा नाप नक्सा गरी मुद्दा चलाउने निर्णय भएर प्रस्तुत मुद्दा दायर भएको अवस्था होइन । सो ऐनको उक्त प्रक्रिया अनुसार मुद्दा दायर हुने एउटा प्रक्रिया हो । तर सो बाहेक अन्य प्रक्रियाबाट मुद्दा दायर हुन नसक्ने देखिदैन र त्यसरी फिराद गर्नलाई कुनै कानूनले रोक लगाएको वा वर्जित गरेको अवस्था पाईदैन । सरकारले व्यक्ति सरह नालेस गर्न नपाउने भन्न पनि मिलेन । यहाँ उल्लेखित सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको प्रक्रियाबाट मुद्दाको उठान भएको छैन र सरकारी वा सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी र दायित्व भएको विभागिय मन्त्रालयबाट सिधै फिराद

दायर भएको अवस्था छ । यसरी सार्वजनिक रुपमा प्रयोग भएको गौचर जग्गाको संरक्षण गर्ने विषयलाई लिएर सरकार कै तर्फबाट परेको फिरादलाई अन्यथा भन्न मिलेन । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ ले सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता वा आवाद गराउन नहुने र त्यसो गरेमा स्वतः बदर हुने व्यवस्था गरेको पाईन्छ । त्यसरी व्यक्ति विशेषका नाममा भएको दर्ता स्वतः बदर हुने विषयका सम्बन्धमा हदम्याद लाग्न सक्ने अवस्था हुँदैन र प्रस्तुत मुद्दामा हदम्यादको संदर्भ गौण हुन पुगेको अवस्था हुँदा त्यस तर्फ अरु विचार गरी रहन परेन । तसर्थ हदम्यादको रोहबाट प्रस्तुत मुद्दा खारेज हुनुपर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकिर संग सहमत हुने अवस्था रहेन । सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गालाई व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गर्ने प्रक्रिया समेतलाई बदर गर्नको लागि प्रस्तुत फिराद परेको हुँदा उक्त मालपोत ऐनको दफा २४ यस मुद्दामा आकर्षित हुने होइन भन्ने पुनरावेदन जिकिर समेत मनासिव देखिएन ।

१८. अब विवादित कि.नं. २४२ को जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको हो होइन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा सो जग्गा २०३० सालमा सभै नापी हुँदा फिल्डवुकमा गौचरण भनि जनिएको पाईन्छ । जग्गा (नापजाँच) ऐन, २०१९ को दफा २ (च) ले सार्वजनिक रुपमा उपभोग गर्न पाउने बाटो, कुवा, गाईवस्तु निकाल्ने निकास, गौचर, पाटी, पौवा, देवल, मठमन्दिर, सार्वजनिक मनोरञ्जन गर्ने तथा

खेलकुद गर्ने ठाउँ समेतलाई सार्वजनिक जग्गाको रूपमा परिभाषित गरेको छ । यस मुद्दा सँग लगाउ भै चलेको दे.पु.नं ३६० को फैसला वदर मुद्दामा मिति ०५६।६।१ मा भई आएको नक्सा हेर्दा विवादित कि.नं २४२ को जग्गा भित्र न.नं ११ को कालिका मन्दिर, न.नं. १५ को भिमसेन मन्दिर, न.नं. ३ को चौतारो, न.नं ८,९,१० को स्कुल भवन समेत रहे भएको र सो जग्गाको बीच भागबाट मोटरबाटो गएको देखिन्छ । साथै नक्साबाट सो जग्गा आवादी नभएको भन्ने समेत खुल्न आउछ । यसरी सार्वजनिक प्रकृतिका संरचना समेत रहे भएको उक्त जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको नै देखिन आएको छ । नापी हुँदाका वखत गौचर जनिई नापी हुँदा प्रतिवादीहरूले कुनै उजुर वाजुर गर्न नसकेको, आफ्नो साविक दर्ताले पक्रन्छ, भनी भोग वसोवास गर्न नसकेको र सार्वजनिक रूपमा प्रयोग भई आएको त्यस्तो सार्वजनिक जग्गालाई प्रतिवादीहरूले दुषित तवरले हक कायम गराएकै आधारमा निजहरूको हो भन्नु कानूनसंगत र न्याय संगत हुन सक्दैन ।

१९. अतः माथि विवेचना गरिएका आधार र प्रमाणबाट शुरु फैसला उल्टी गरी वादी दावी बमोजिम तनहु जिल्ला अदालतबाट मिति ०५३।१०।१४ मा भएको फिराद दावीको दे.नं ३७७/२२३ र दे.नं ३९२/३३८ का फैसलाहरू वदर हुने र दावीको जग्गा सार्वजनिक कायम हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति ०५८।९।११ को फैसला मिलेकै देखिदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.गौरी ढकाल

इति सम्वत् २०६५ साल वैशाख १६ गते रोज
२ शुभम-----
ईजलास अधिकृत: टीकाराम आचार्य

निर्णय नं. ७९२०

ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रकुमार भण्डारी
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
संवत् २०५९ सालको दे.पु.नं.- ९३२३
फैसला मिति: २०६४।९।४।४

मुद्दा:- अंश चलन ।

पुनरावेदक प्रतिवादी: का. जि. का. म. न. पा.
वडा नं. १५ डल्लु वस्ने वुद्धरत्न
खड्गी समेत

विरुद्ध

प्रत्यथी वादी: ऐ. ऐ. वस्ने भनि लेखेको धर्म
खड्गी

शुरु फैसला गर्ने:-

मा.न्या. दिपककुमार कार्की
पुनरावेदन फैसला गर्ने
मा.न्या. वैद्यनाथ उपाध्याय,
मा.न्या. गोविन्द कुमार श्रेष्ठ

- अंशियारको सम्बन्धमा नातामा बिवाद नभए पछि वादीले अंश पाउनु पर्ने कुरालाई कानून वमोजिम प्राप्त जन्मसिद्ध हक अधिकारको रुपमा लिनु पर्ने ।
- कुनै पनि व्यक्तिले कानून प्रतिकूल अंशियारबिहिन हुनुपर्ने वा पटक पटक अंश पाइरहने भन्ने स्थिति स्वीकार्य नहुने ।

- अंशमा दावी गर्ने पक्षले आफू अंशियार भएको नाता सम्बन्धमा र अंश नपाएको कुरा स्थापित गर्नु पर्दछ भने अंश पाइसकेको भनी प्रतिवाद गर्ने पक्षले सगोलको सम्पत्तिबाट कुनै सम्पत्ति वादीले पाएको भए वादीले के कुन मितिमा के कुन सम्पत्ति के कुन रुपबाट प्राप्त गरेको हो, सो सम्पत्ति वादीको हकभोग स्वामित्वमा आएको वा निजले बिक्री व्यवहार दान दातव्य वा अरु कारणबाट हाल निजको जिम्मामा नरहेको वा हक स्वामित्व समाप्त भएको भनी पुष्ट्याई गर्नुपर्ने ।

- अंशबण्डा भएको लिखत प्रमाण व्यवहार भोग समेतबाट देखिने हुनु पर्छ, प्रतिवादीको नाममा धेरै कित्ता जग्गा छ, तर वादीको नाममा एक कित्ता पनि दर्ता नामसारी नभएको परिप्रेक्ष्यमा अंशबण्डा भैसकेको ठहराउन न्यायोचित नहुने ।

(प्रकरण नं. २५)

पुनरावेदक प्रतिवादी तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ
अधिवक्ता वसन्तराम भण्डारी

प्रत्यर्थी वादीका तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताहरु
कोमल प्रकाश घिमिरे, द्वारिकामान
जोशी र भ्रमण श्रेष्ठ

अवलम्बित नजीर: ने.का.प.२०५०, निर्णय
नं.४७४२, पृष्ठ २६९

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ:पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५८।१०।८ को फैसला उपर प्रतिवादीको तर्फबाट परेको मुद्दा दोहोऱ्याई पाऊँ भन्ने निवेदनमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) अनुसार यस अदालतबाट निस्सा प्रदान भै पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :-

२. स्व. माने खड्गीको दुई भाई छोराहरुमा जेठो म फिरादीका पीता वेखालाल खड्गी र कान्छो विपक्षी प्रतिवादीहरुको पति पिता वेखारत्न खड्गी हुन् । मेरो पिताको २००६ सालमा मृत्यु भएको, विपक्षीका पिता पतिको २०४५ सालमा मृत्यु भयो । मेरो बाबुको म एक मात्र सन्तान हुँ । बाबुको मृत्यु भएको २ वर्ष पछि आमाले मलाई मेरो बाबुको घरमा छाडी अन्य व्यक्तिसंग विवाह गरि जानुभयो । मेरो बाल्यकाल कान्छा बाबु वेखारत्न खड्गीकै रेखदेखमा वित्यो । विपक्षीहरुले मलाई घरमा बस्न नदिएकोले डेरा गरी बसेको छु । मेरो बाबुको अंश भाग मलाई दिनु पर्‍यो भन्दा तलाई हामीले अंश दिनुपर्ने होइन भनी विपक्षीहरुले अन्याय गरे । वण्डा गर्नुपर्ने सम्पूर्ण चल अचल विपक्षीहरुकै जिम्मा छ । मेरा बाबु र विपक्षीहरुको बाबु बीच हाल सम्म वण्डा भएको छैन र मेरा जिम्मा कुनै सम्पत्ती छैन । मेरो अंशहकमा असर पर्ने गरी विपक्षीहरुले कुनै प्रमाण पेश गरेमा अ.व.७८ नं. वमोजिम वयान गर्ने हक

सुरक्षित गरी मेरी आमा सानीनानी खड्गीलाई अ. वं.१३९ नं. वमोजिम वुक्तिपाउँ । कान्छा बाबुको मृत्यु पछि मैले अंश पाउने सम्पत्ति विपक्षीहरुले आ-आफ्नो नाममा नामसारी गरेका छन् त्यसबाट मेरो अंश लाग्ने स्वतः सिद्ध छ । अतः विपक्षीहरुबाट अंश गर्नुपर्ने सम्पत्तिको फाँटवारी लिइ जेठो मेरो बाबु स्व. वेखालाल खड्गी र कान्छो विपक्षीहरुको पिता पती वेखारत्न खड्गी २ भाईका २ अंशियार कायम गरि स्व. वेखालाल खड्गीको अंश खाने म एकमात्र भएकोले १ भाग दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको फिरादपत्र ।

३. हामीहरुका ससुरा वाजे जिवित रहेकै अवस्था २००० सालको वडा दशैमा हामीहरुका जेठाजु जेठा बाबु वेखालाल र हामिहरुका पति पिता वेखारत्न छुट्टी भिन्दा भिन्दै हुँदा चल सम्पत्ति हात हातमै वुभेको अचल सम्पत्ति कुनै नभएको हुँदा तत्काल कुनै अचल सम्पत्ति वण्डा गर्नुपर्ने स्थिति नै थिएन । वेखालाल खड्गीको मृत्यु पश्चात विपक्षी हामी संगै बसेको भन्ने भुट्टा हो । विपक्षीले हामी हरुका पति पिता जीवितै छदै अंश माग गरेको एवं उहाँको परलोक पश्चात हामीसंग अंशमाग गरेको छैनन् । हामीहरुले अंश दिनुपर्ने समेत होइन । निजलाई हामीले चिने जानेको पनि छैन । निज अंशियारा हो भन्ने प्रमाण पुऱ्याउन सकेको छैन । अतः हामीहरुका पिता पति २००० सालमै छुट्टी भिन्न भै आ-आफ्नो खति उपति गरी आएकोमा पचास वर्ष पछि हामीहरूसंग अंश

माग दावी गरेको विपक्षीको फिराद अ.वं.८२ नं. समेतको आधारमा खारेज गरी दावीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीहरुको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र ।

४. वादी प्रतिवादी बीच हालसम्म अंशवण्डा भएको छैन । धर्मखड्गीको नाममा कुनै सम्पत्ति छैन । यिनीहरु भाई भाईका छोराहरु हुन् । भाई भाई बीच अंशवण्डा हुनुपर्ने हो भन्ने समेत व्यहोराको वादीका साक्षी कृष्णमाया गिरीको वकपत्र ।

५. वादी प्रतिवादी २००० सालतिर भिन्नै वसेका थिए र सो समयमा आ-आफ्नो सम्पत्ति लिएर छुट्टै वसेका हुन यी वादीले प्रतिवादीबाट अंश पाउने हैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी एस. पि. श्रेष्ठको वकपत्र ।

६. यसमा फिरादपत्रको प्रकरण (५) मा उल्लेख भएकी सान्नानी खड्गीलाई फिरादपत्रको प्रकरण १ मा उल्लेखित वतनमा म्याद जारी गरि अ.वं.१३९ नं. वमोजिम वुभी पेश गर्नु भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश ।

७. वादी र प्रतिवादी बीच नातामा मुख मिलेकै देखिएको र २००० सालमा नै वादीका पीता र प्रतिवादीहरुका पति पिता बीच अंश भइसकेको भन्ने जिकिर लिएकोमा सो कुराको प्रमाण प्रतिवादीहरुबाट पेश हुन नसकेबाट यी प्रतिवादीहरु एकासगोलका अंशीयार भई वादीले अंश पाउने नै देखिदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी

वादी प्रतिवादीबाट अंशको तायदाती फाँटवारी लिइ,नपुग कोर्ट फी वादीबाट लिई परस्परमा सुनाई जग्गाको दर्ता समेत वुभी पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश ।

८. प्रतिवादीले १९९९।४।४ मा भिन्न भै वण्डापत्र भएको र रसिद थान ४ समेत अ.वं.७७ (५) वमोजिम प्रमाण लगाई पाउँ भनी फोटोकपीहरु राखी ०५।७।१९२ मा निवेदन दिएको र उक्त लिखतहरु प्रमाणमा लिइनु पर्ने वहस दावी समेत हुँदा फाँटवारी लिन आदेश भैसकेको भएतापनि प्रतिउत्तरमा २००० सालको वडा दशै देखि भिन्न भएको जिकिर रहेको र माइती पट्टीका इष्टमित्रका घरमा लिखत रहेको फेला परेको देखाएको हुँदा उल्लेखित कागजातहरु अ.वं.७७ (५) वमोजिम प्रमाणमा लिइ प्रतिवादीबाट सक्कलै लिखत दाखेल गराई अ.वं.७८ नं. वमोजिम वादीलाई देखाई सुनाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश ।

९. मिति १९९९।४।४ को वण्डापत्र, नं. ६४५ को पोत रसीद, नं. ६४४ को रसीदथान २, नं. ६४५ हाल नं. २७२७ उल्लेख भएको थान १ समेत ५ थान सक्कल लिखतहरु पढी वाची सुनाउदा सुने हेरे देखे वयान गर्न पक्षसंग सोधपुछ गरी वयान गर्ने हुँदा समय पाउँ भन्ने वादी वारेश को वयान भै पुनः वयान गर्दा घरसारको वण्डा लिखत, सम्पूर्ण रसिद सबै जालसाजी कित्तै हुन भन्ने समेत अ.वं.७८ नं. वमोजिम वादीले गरेको वयान ।

१०. उक्त लिखतहरु सबै सद्दे साँचा हुन । सद्दे लिखतलाई किर्ते जालसाजी भन्ने वादीलाई नै सजाँय गरिपाऊँ भन्ने समेतको प्र.वा.ले.अ.वं.७८ नं.वमोजिम गरेको वयान ।

११. वादीले अंश पाइसकेको भन्न कुन कुन सम्पत्ति पाएको हो प्रतिवादीले देखाउन सकेको छैन । व्यवहार प्रमाणबाट वण्डा भैसकेको मान्न जग्गा छुट्टा छुट्टै दर्ता भएको , भोग विक्रि व्यवहार छुट्टा छुट्टै हुनुपर्छ सो भएको छ भन्ने पनि प्रतिवादीले भन्न सकेको पाइएन । यस्तो अवस्थामा वादीले अंश पाइसकेको भन्न कानूनसंगत देखिएन । वादीले प्रतिवादीबाट अंश पाउने नै देखिन्छ । फिराद परेको अघिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी तायदातीमा उल्लेखित जग्गा समेत वण्डा लाग्ने देखिन आयो । ०५७५।१२ को लिखतहरु प्रमाण लाग्ने अवस्थाको नदेखिदा किर्ते जालसाजी हो, होइन हेर्नु पर्ने देखिएन । घर जग्गा समेतको तायदातीमा उल्लेख सम्पूर्ण सम्पत्ति बाट २ भागको १ भाग अंश वादीले पाउने ठहर्छ भन्ने समेतको शुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०५७।७।१६ को फैसला ।

१२. मिति १९९९।४।४ मा वण्डा भएको र वण्डा पारीत गर्नुपर्ने कानूनी प्रचलन नहुँदा वण्डापत्र पारीत सम्म हुन नसकेको हो । उक्त वण्डापत्र जिवित छउन्जयाल अंश नपाउने विपक्षीलाई अंशदिने ठहर्न्याएको फैसला वदर भागी छ । यी वादीका पिता र

हाम्रा पितासंग लेनदेन कारोवार भएको प्रमाण सुरक्षित छ । एका सगोलमा भएको भए लेनदेन कारोवार गर्नुपर्ने थिएन । ५३ वर्ष सम्म अंश दावी नगरी विपक्षी कहाँ के गरी वसेका थिए खुल्दैन । १९९९ सालको वण्डाको लिखत तत्काल प्राप्त नहुँदा प्रमाण लगाई पाउँ भनि दिएकोमा प्रमाणमा नलगाई फैसला भएको छ । अत अंश पाइसकेको विपक्षीलाई अंश दिलाउने गरी भएको शुरु फैसला वदर गरी न्याय पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटन मा दायर भएको पुनरावेदन पत्र ।

१३. यसमा मिसिल संलग्न मा.पो.का. कलंकीबाट प्राप्त लगतबाट वादीका पीता र प्रतिवादीका पति पिताको नाममा छुट्टा छुट्टै लगत देखिएकोले शुरुको फैसला नमिली फरक पर्ने हुँदा छलफलको लागी अ.वं.२०२ नं.तथा पु.वे.अ. नियमावली २०४८ वमोजिम विपक्षी भिकाई आए वा अवधि नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति ०५८।५।१५ को विपक्षी भिकाउने आदेश ।

१४. विपक्षीहरुको पुनरावेदनपत्र गैरकानूनी अन्यायीक एवं संस्थापित कानूनी सिद्धान्तहरुको विखिलाप भएको हुँदा विपक्षीहरुको पुनरावेदनपत्र खारेज गरिपाऊँ भनी वादीले उपस्थित हुन आएको निवेदन पत्र ।

१५. यसमा मिति १९९९।४।४ मा भएको भनेको घरसारको वण्डापत्रमा

उल्लेखित जग्गा मध्ये सो लिखत भिडी कुन कुन कित्ता कायम भई कसका नाउँमा नापी दर्ता भै कुन कुन कित्ता कायम भएका छन् अ.वं.१३३ नं. वमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीबाट कागज गरी खुलाउन लगाई नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति ०५.०१.१९८८ को आदेश ।

१६. १९९१।४।४ मा भएको वण्डापत्र वमोजिम हाम्रा पिता वेखारत्न कसाइले दाता गणेशमान श्रेष्ठसंग १९९६।६।६ र.नं.६२३ को ल.नं.४३३ पोता लगतबाट क्षे.फ.०-६-० किनी लिएकोमा सोबाट अंशवण्डा भै पछि जग्गा नाप जाँच हुँदा का.न.पा.वडा नं.३ को कायमी कि.नं.३३ सो कि.नं.३३ कित्ताबाट भै कि.नं.५९० कायम छ वण्डा लाग्ने होइन । ल.नं.१७२९ पोता लगत नं.२९४ उल्लेख भएको जग्गा का.न.पा.वडा नं.साविक ३ कि.नं.५ मा नाप जाँच भै क्षे.०-७-० कायम भै हाम्रा पिता वेखारत्न खड्गीका नाममा मोहीयानी नामसारी भै आएको र जग्गा धनीले दर्ता प्रमाणित गरी सकेको देखिदैन भन्ने समेत व्यहोराको अ. वं. १३३ नं. वमोजिम प्रतिवादीको कागज ।

१७. छुट्टी भिन्न भैसकेको, दर्ता फुटी अंशियारा सबैको भागमा नरम गरम मिलाई दर्ता भएको, तिरो भाग भएको समेतका प्रमाणको अभावमा वादी प्रतिवादी बीच अंशवण्डा भैसकेको छ भन्न नमिल्ने हुँदा शुरु जिल्ला अदालतले दावी वमोजिम २ भागको १ भाग अंश वादीले पाउने गरेको

फैसला मिलेकै हुँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला ।

१८. १९९१।४।४ को घरसारको वण्डापत्र तथा विपक्षीका पिता तथा हामीहरुका पिता समेतका नाममा छुट्टाछुट्टै दर्ता रहेको पोता रसिद एवं रैकर परीणतको रसिद समेतका प्रमाणहरु साथै राखी निवेदन गरेकोमा उक्त प्रमाणलाई प्रमाणमा लिने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट ०५।७।२३ मा आदेश भएको थियो । सो वण्डा वमोजिम आफ्नो आफ्नो भाग भोगको आफ्नो आफ्नो नाममा दाखेल खारेज दर्ता भएको प्रमाण विपक्षीको वावु वेखालाल खड्गीको नाममा सुख्खाबाट खेत पोता नं.६६४ को पोत दर्ता विद्यमानता र त्यसैलाई हा.नं.१७२८ मा निजको नाममा रैकर परिणत दर्ता भएकोले पुष्टी गरेको छ । वेखारत्नको नाममा दर्ता भएको जग्गा समेत हाम्रा पिताले जेठा वावु र काकाको भाग २००२।४।८।२ को घरसारको लिखतलाई ऐ. ९ गते पारीत गरी निजहरुको भागहरु जति छोडपत्र गरिदिएको प्रमाण पुनरावेदन अदालतमा निवेदन साथ पेश गरेका छौं । विपक्षीका पिता र हाम्रा पिताको समेत छुट्टा छुट्टै पोत दर्ता एवं रैकर परिणत दर्ता समेत भएकोबाट अंशवण्डाको ३० नं. वमोजिम वण्डा भएको स्थापित भएको छ । जिल्ला अदालतमा पेश गरेको घरसारको १९९९ सालको वण्डापत्र र पुनरावेदन अदालतमा २००२।४।९ को छोडपत्रको कुनै प्रमाण नलगाई फैसला भएको छ । कस्ले

पाएको अंश हाल नापीमा कस्को नाममा दर्ता भयो वा एकाको अंश भागको जग्गा सम्पत्ति अर्काकोमा गयो वा गएन भनि हेरिने होइन । अंशवण्डाको ३० नं. को परीप्रेक्ष्यमा ठहर निर्णय हुनुपर्ने अवस्था छ । सर्वोच्च अदालतबाट दानालाल मण्डल धानुक समेत विरुद्ध सियालाल मण्डल धानुक भएको अंश मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त विपरीत फैसला भएको हुँदा न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा १२(१)(क) (ख) अन्तर्गत मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा परेको निवेदन ।

१९. यसमा संवत् १९९९ सालको घरसारको लिखत र २००२ साल श्रावण ९ गतेको पारीत लिखतबाट यी पक्ष विपक्षहरू बीच घरसार मै वण्डा भई वेग्ला वेग्लै दर्ता भएको देखिएको र त्यसरी आ-आफ्नो खति उपति आफैले व्यहोर्ने हिसावले छुट्टिइ वसेको देखिनेमा शुरुले अंशवण्डा हुने ठहर्‍याएको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति ०५८।१०।८ को फैसलामा अंशवण्डाको ३० नं. को त्रुटी विद्यमान देखिदा न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने मिति २०५९।२।२१ को यस अदालतको मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा आदेश ।

२०. नियम बमोजिम मुद्दा पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित

विद्वान बरिष्ठ अधिवक्ता श्री बसन्तराम भण्डारीले २००२ सालको पारित छोडपत्रको लिखत र १९९९ सालको घरसारको वण्डापत्र समेतका व्यवहार प्रमाणबाट वादीले अंश पाइसकेको अवस्थामा पुनः अंश पाउने ठहर गरेको शुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको नहुँदा बदर हुनु पर्छ भनी बहस गर्नु भयो । प्रत्यर्थी वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री कोमल प्रकाश घिमिरे, श्री द्वारिकामान जोशी र श्री भ्रमण श्रेष्ठले वादीको जिम्मामा अंश वापतको कुनै पनि सम्पत्ति प्राप्त भएको अवस्था छैन । वादीको आमाले २०१५ सालमा वादीलाई प्रतिवादीको जिम्मा लगाएको अवस्थामा सो भन्दा अगावै भएका भनेका कागजबाट अंश पाएको भन्न सकिने अवस्था छैन । वादी दावी बमोजिम अंश पाउने ठहर गरेको शुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला कानून अनुरूप कै हुँदा सदर हुनु पर्छ भनी बहस गर्नु भयो ।

२१. उपर्युक्त विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिरलाई दृष्टिगत गरी मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, पाटनले गरेको फैसला मिलेको छ वा छैन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२२. निर्णय तर्फ विचार गर्दा वण्डा गर्नुपर्ने सम्पूर्ण सम्पत्ति विपक्षीको जिम्मामा रहेको र हाल सम्म अंशवण्डा

नभएकोले अंशबण्डा गरिपाउँ भन्ने फिराद दावी र वादीका पिता बेखालाल र हामीहरुका पति पिता बेखारत्नका बीचमा २००० सालमा नै छुट्टि भिन्न भै सकेको हुँदा फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा वादी दावी वमोजिम २ भागको एक भाग अंश वादीले पाउने ठहर गरेको शुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला उपर प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको देखिन्छ ।

२३. प्रस्तुत मुद्दामा मूल पूर्खा माने खड्गीका छोराहरु बेखालाल, बेखामान र बेखारत्न भएको र बेखालाल तर्फका छोरा वादी धर्म खड्गी र बेखारत्न तर्फका पत्नी प्रतिवादी नानीमाया, छोराहरु बुद्ध र न्हुच्छे भएकोमा कुनै विवाद देखिएन । वादी प्रतिवादीहरु बीच नाता सम्बन्धमा कुनै विवाद पनि रहेको पाइएन । अव वादी प्रतिवादीहरु बीच अंशबण्डा भए नभएको तर्फ विचार गर्दा वादीले अंशबण्डा नभएको भनी दावी गरेको र प्रतिवादी तर्फबाट १९९८ सालमा घरसारमा बण्डा भएको, २००० साल देखि छुट्टि भिन्न भै बसेको र २००२ सालको पारित लिखतबाट बण्डा भैसकेको भनी प्रतिवाद गरेको र यस अदालतबाट पनि सोही आधारमा मुद्दा दोहोऱ्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरेको अवस्था मिसिलबाट देखिन्छ ।

२४. प्रतिवादी बुद्ध खड्गीले पुनरावेदन अदालतमा पेश गरेको निवेदनमा संलग्न राखेको २०१५ साल आषाढ ३१ गते वादीकी आमा साननानी खड्गीनीले गरेको

कागजको प्रतिलिपि हेर्दा वादीका बाबु बेखालालको मृत्यु पछि निज आमा अन्यत्र विवाह गरी गएको र नावालक यी वादीलाई प्रतिवादीहरुका बाबु बेखारत्नलाई जिम्मा लगाएको अवस्था देखिन्छ । प्रतिवादीहरुले जिकिर लिएको मिति २००२ सालको पारित बण्डा पत्रबाट वादीले अंश पाएको भनेको जग्गा कि.नं.५९० मा प्रतिवादी मध्येकै नानीमायाका नाममा दर्ता कायम भएको अवस्था देखिन्छ । यसबाट पुनरावेदकले जिकिर लिएको पारित बण्डापत्र कार्यान्वित नभएको भन्ने स्थिति देखिन आउँछ ।

२५. अंशियारको सम्बन्धमा नातामा विवाद नभए पछि वादीले अंश पाउनु पर्ने कुरालाई कानून वमोजिम प्राप्त जन्मसिद्ध हक अधिकारको रुपमा लिनु पर्ने हुन्छ । कानून प्रतिकूल कुनै पनि व्यक्तिले अंशियारबिहिन हुनुपर्ने वा पटक पटक अंश पाइरहने भन्ने स्थिति स्वीकार्य हुँदैन । अंशमा दावी गर्ने पक्षले आफू अंशियार भएको नाता सम्बन्धमा र अंश नपाएको कुरा स्थापित गर्नु पर्दछ भने अंश पाइसकेको भनी प्रतिवाद गर्ने पक्षले सगोलको सम्पत्तिबाट कुनै सम्पत्ति वादीले पाएको भए वादीले के कुन मितिमा के कुन सम्पत्ति के कुन रुपबाट प्राप्त गरेको हो, सो सम्पत्ति वादीको हकभोग स्वामित्वमा आएको वा निजले बिक्री व्यवहार दान दातव्य वा अरु कारणबाट हाल निजको जिम्मामा नरहेको वा हक स्वामित्व समाप्त भएको भनी पुष्ट्याई गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तै विवाद समावेश भएको अंश मुद्दामा यस अदालतबाट

अंशबण्डा भएको लिखत प्रमाण व्यवहार भोग समेतबाट देखिने हुनुपर्छ, प्रतिवादीको नाममा धेरै कित्ता जग्गा छ, तर वादीको नाममा एक कित्ता पनि दर्ता नामसारी नभएको परिप्रेक्ष्यमा अंशबण्डा भैसकेको ठहराउन न्यायोचित नहुने (ने.का.प.२०५० नि.नं.४७४२ पृष्ठ २६९) भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ। उक्त कानूनी सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दामा पनि आकर्षित हुने अवस्था देखिन्छ।

२६. प्रस्तुत मुद्दाका वादीलाई निजकी आमाले मिति २०१५।३।३१ मा प्रतिवादीका बाबुलाई नावालक अवस्थामा लिखत गरी जिम्मा लगाएको, प्रतिवादीले जिकिर गरेको मिति २००२ सालको पारित वण्डापत्रबाट वादीका बाबुले प्राप्त गरेको भनेको सम्पत्ति प्रतिवादी नानीमैयाका नाममा दर्ता कायम भएको देखिएको, वादीले प्राप्त गरेको अंश भागको सम्पत्ति वादीका नाममा दर्ता कायम भएको र वादी पक्षले त्यस्तो सम्पत्ति भोग बिक्री व्यवहार गरेको भनी प्रतिवादीले आफ्नो जिकिर पुष्टि गर्न नसकेको समेतका आधारमा हेर्दा यी वादीले अंश पाइसकेको भनी मान्न मिलेन। उपरोक्त कारणहरूले १९९९ सालको घरसारको लिखत

२.२००२ सालको पारित लिखतको आधारमा अंशबण्डा भईसकेको भनी मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्दा लिइएको आधारसंग सहमत हुन सकिने अवस्था भएन।

२७. तसर्थ माथि विवेचित सबूद प्रमाण र कानूनी सिद्धान्त समेतका आधारमा वादीले दावी वमोजिम २ भागको १ भाग अंश पाउने ठहर गरेको शुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०५८।१०।८ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। फैसलाको जनाउ दुबै पक्षलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.राजेन्द्रकुमार भण्डारी

इति सम्बत २०६४ साल पौष ४ गते रोज ४
शुभमः-----
शाखा अधिकृतः- श्याम भट्टराई

निर्णय नं. ७९२१

ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, सयुक्त इजलास
माननयि न्यायाधीश श्री शारदा श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअलि अंसारी
सम्बत् २०६२ साल को दे.पु.नं ९४१५
फैसला मिति: २०६४।१२।५।४

मुद्दा:-अंश ।

पुनरावेदिका वादी: का.जि.का.म.न.पा वडा.नं
४ धुम्बराही वस्ने डा. पुष्करराज
पाण्डेकी श्रीमती सविना पाण्डे
विरुद्ध
प्रत्यर्थी प्रतिवादी ऐ.ऐ. वस्ने कृष्णराज पाण्डे
समेत

शुरु फैसला गर्ने:

मा.न्या. गिरिशकुमार शर्मा

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.न्या. राजेन्द्रप्रसाद कोइराला

मा.न्या. रण वहादुर वम

- नेपालमा सम्बन्धविच्छेदको उजुरी दायर गर्ने प्रकृया र त्यस पछि अवलम्बन गरिने कार्यविधि समेत अमेरिकी अदालतले आफ्नो क्षेत्राधिकारमा कारवाही गर्दा अपनाएको वा त्यहाँको कानून अनुसार अपनाउनु पर्ने बाध्यता रहेको समेत नपाइदा यस सम्बन्धमा

नेपालको कानून र अमेरिकी राज्य ओक्लाहामाको कानूनी व्यवस्था पूर्णरूपले फरक रहेको अवस्थामा नेपालमा रहेको नेपाली नागरिक उपर ओक्लाहामामा सम्बन्धविच्छेद मुद्दा दायर गरी नेपालको कानूनले निर्दिष्ट गरेको आधारहरु भन्दा भिन्न आधारमा सम्बन्धविच्छेद हुने ठहरी ओक्लाहामामा भएको फैसला नेपालमा स्वतः मान्यता प्राप्त गर्न सक्दछ र कार्यान्वयन योग्य छ भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.१२)

- वादीले अमेरिकी अदालतमा आफ्नो प्रतिनिधित्व गराएको देखिएतापनि निजले सम्बन्धविच्छेद गर्न स्वीकार नगरी प्रतिनिधित्व मात्र गराए वाटै जे निर्णय हुन्छ त्यो मान्छु भनी यी वादीले प्रतिवद्धता देखाएको वा **Legally surrender** गरेको भनी सम्झन नमिल्ने ।
- सम्बन्धविच्छेद लगायत विहावारी सम्बन्धी मुद्दा नेपाल कानूनले फौजदारी मुद्दाको श्रेणी भित्र राखेको छ (अ.व. ९नं.) साथै त्यसको लागि ऐनले नै अवस्था र प्रकृया निर्धारण गरेको अवस्थामा त्यसको विपरीत वा त्यसको अनुशरण नगरी भएको कुनै पनि निर्णय मान्नु वा त्यसको नेपालमा कार्यान्वयन गर्नु नेपाल कानूनको र सार्वजनिक नीति (Public

policy) को स्पष्ट उल्लंघन हुन जाने ।

(प्रकरण नं.१३)

- ओक्लाहामाको अदालतको निर्णयको आधारमा नेपाल कानून बमोजिम व्यक्तिगत घटनाको रूपमा जन्म मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दर्ता गर्ने) ऐन, २०३३ द्वारा निर्धारित प्रकृया बमोजिम सम्बन्धविच्छेद दर्ता पनि नभएको र ओक्लाहामाको अदालतले गरेको भनिएको सम्बन्ध विच्छेदको निर्णय प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा अस्तित्वहीन (Nonexistent) भएकोले वादी र प्रतिवादी बीचको सम्बन्धविच्छेद हुँदै नभइ यी दुई बीच कायमै रहेको हुँदा प्रस्तुत अंश मुद्दाको प्रयोजनका लागि समेत वैवाहिक सम्बन्ध कायमै रहने ।

(प्रकरण नं.१५)

पुनरावेदक वादी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री शम्भु थापा, इश्वरीप्रसाद भट्टराई प्रत्यर्थी प्रतिवादी तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री राधेश्याम अधिकारी, विद्वान अधिवक्ताहरु श्री पवनकुमार ओझा, अम्बरप्रसाद पन्त, प्रकाश राउत र भरत खरेल
अवलम्बित नजीर:ने.का.प.२०२९, निर्णय नं.७०८, पृष्ठ ३६६

फैसला

न्या.ताहिरअलि अन्सारी: न्याय

प्रशासन ऐन,२०४८को दफा ९ बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त विवरण र तथ्य यस प्रकार छ ।

प्रतिवादी मध्येका डा.पुष्कराज पाण्डेसंग कुलरीत परम्परा अनुसार मिति २०५३।८।२८मा म फिरादीको विवाह काठमाडौंमा सम्पन्न भइ हाम्रो वैवाहिक जीवन प्रारम्भ भएको थियो । तत् पश्चात विपक्षी पतिको समेत सल्लाह साथ लागि म पनि न्यूयोर्क फर्कि डेरामा पति पत्नीको हैसियतले जीवन निर्वाह गर्न थाल्यौं । म फिरादीको सहयोग र सहमती समेतबाट संयुक्तराज्य अमेरिकाको ओक्लाहामा भन्ने ठाउँको गलअलपट इण्डियन हेल्थ फेमिली हस्पिटलमा पतिले चिकित्सकको नोकरी पाए पछि न्यूयोर्कबाट उक्त नयां ठाउँमा गइ वस्न थाल्यौं । पतिले सान्फ्रासिस्को भन्ने शहरमा एम. डि. को जांच दिन जान्छु भनेकाले एकलै वस्न सुरक्षित हुन्न भनि मलाई फकाइ निज पतिले वासिङगटन डि.सी.मा कार्यरत मेरो दाजु कहां निज पति नफर्किउन्जेलका लागि पठाई दिनु भयो । दुइ हप्तामा जांच सकी तिमिलेलाई बोलाउंछु भनि गएका विपक्षी पतिले ओक्लाहामा फर्केर आई सकेपछि पनि बोलाउनु भएन । विवाह भएको १ वर्ष पनि नपुग्दै हेला गरी शिक्षित प्रतिष्ठित विपक्षीहरुले मलाई विदेशमा लगी एकलै छाडी लालनपालन गर्नु त परै जावस खोज खबर समेत नगरी भोक

भोकै छाड्ने, वेसहारा पार्ने वदनियतपूर्ण एवं अमानवीय व्यवहार गरी त्यागेको र त्यहां वस्नै नसकी विवशतापूर्ण परिस्थितिमा नेपाल फर्कि पतिको घरमा वस्न जादा वस्न सम्म पनि नदिएवाट वाध्य भै लोग्ने स्वास्नीको महलको ४ नं बमोजिम हाल मलाई थाहा भए अनुसारको अंशियारहरु विपक्षी ससुरा, सासु, जेठाजु सागर राज पाण्डे, पति डा.पुष्करराज पाण्डे समेतका ४ व्यक्तिहरुको चार अंशवाट विपक्षी पतिको १ भाग अंश छुट्याई सो वाट मलाई आधा भाग अंश छुट्याई अदालतवाट नै चलन समेत चलाई पाउं भन्ने समेत व्यहोराको वादी सविना पाण्डेको फिराद पत्र ।

मैले विपक्षीको पालन पोषण हेर विचार नगरेको र मेरो माता पिता समेतको मिलोमतोवाट विपक्षीलाई घर परिवारवाट निकाला गरेको भन्ने फिरादपत्र व्यहोरा विलकुल गलत एवं भ्रुठा हो । मैले विपक्षीलाई खान लाउन नदिइ वेसहारा छाडेको होइन । विपक्षी स्वयंले दाजु कहा जान्छु भनी अगष्ट १४, १९९७ मा गै ए अगष्ट २७ मा फकिर्ने गरी फिर्ता टिकट समेत मैले खरीद गरी पठाएको हो र पटक पटक मैले फोन गरी कुरा भएकोले नवोलाएको भन्नु र आफैले टिकट किनी फर्की आए भन्नु सरासर गलत हो । विपक्षीको दावी अनुसार मैले वा मेरो माता पिता समेतको मिलोमतोमा विपक्षीहरुलाई खान लाउन नदिइ निकाला नगरेको र विपक्षी आफू खुसी गएकोले र लोग्ने स्वास्नीको ४ नं. लाग्ने अवस्था समेत नभएकोले फिराद खारेज

भागी छ म र विपक्षी आपसमा नमिल्ने भएकोले सम्बन्धविच्छेद गरी पाउन ओक्लाहामा राज्यको पोन्टोटेक काउन्टी जिल्ला अदालतमा यो मुद्दा पर्नु अगाडि नै मैले सम्बन्धविच्छेद निवेदन दिएकोमा विपक्षीको जिकिर समेत पेश भै मुद्दा विचाराधीन भएको समेत सादर अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी पुष्करराज पाण्डेको प्रतिउत्तर पत्र ।

हामी कसैले पनि विपक्षीलाई खान लाउन नदिई घरवाट निकाला गरेको होइन छैन । हाम्रो काठमाडौंको घरमा विपक्षी जादा वस्दा पस्न नदिएको भन्ने कुरा समेत भ्रुठा हो । विपक्षीले फिरादको प्रकरण ३ मा विपक्षी हाम्रो काठमाडौं घरमा वस्न जांदा हामी अमेरिकामा वसेका र हामीले घरमा वस्न नदिनु भनि नोकरलाई भनेको समेत भनी लेखेको सम्पूर्ण कुरा कपोल कल्पित हो । लोग्ने स्वास्नीको ४ नं.को अवस्था विद्यमान नभएको हुदा फिराद खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी अम्बिका देवी पाण्डेको समेत प्रतिउत्तर पत्र ।

विपक्षीवाट पेश भएको पत्राचारहरु प्रस्तुत मुद्दामा प्रमाण लाग्ने होइन । साथै पत्राचार गोप्य नै रहने भएकाले सार्वजनिक गर्न मिल्दैन भन्ने समेत व्यहोराको वादीको वारेशले गरेको ७८ नं. बमोजिम गरेको वयान ।

वादीले दावी बमोजिम अंश पाउनु पर्ने अवस्था हो भन्ने समेत व्यहोराको वादीका साक्षी रिता के सी को वकपत्र ।

अंश पाउनु पर्छ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको साक्षी विनय रेग्मीको वकपत्र ।

वादीको दावी भुट्टा हो अमेरिकामा नै सम्बन्धमा विच्छेद भै सकेकोले अंश पाउनु पर्ने होइन भन्ने प्रतिवादीका साक्षी भुवेश्वरीको वकपत्र ।

सविना पाण्डेले पेश गरेको भनिएको कागजको फोटो कपी मिसिल सामेल भएको सक्कल कागज नभएकोले सक्कल कागज पेश भएका वखत नामाकरण गर्नेछु । फैसलाको हकमा विदेशी अदालतबाट भएको भनिएको फैसलामा यकीन गर्न कठिनाई परेको हुंदा छुटयाउन सकिदैन भन्ने समेत व्यहोराको वादीको वारेशको वयान ।

Affidavit मा सविना पाण्डेले मेरो सामुन्नेमा सही गरेको ठिक सांचो हो भन्ने समेत व्यहोराको अधिवक्ता तिलक शम्शेरको वयान ।

वादी र प्रतिवादी पुष्करराज पाण्डे विच अमेरिकाको ओकलाहामा राज्यको पोन्टाटेक काउन्टीको जिल्ला अदालतबाट डि ९८-१३ मा सम्बन्धविच्छेद हुने ठहरी अन्तिम फैसला भएको देखिन्छ । तसर्थ सम्बन्धविच्छेद भै सकेकी स्वास्नीले लोगनेवाट अंश पाउने कानूनी व्यवस्थाको अभावमा प्रतिवादीहरुवाट अंश दिलाई पाउं भनि वादीले गरेको फिराद दावी मनासिव मान्न सकिने अवस्था नहुंदा फिराद दावी पुग्न नसक्ने ठहरयाई भएको

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५८।११।२१ को फैसला ।

शुरु जिल्ला अदालतले वादी दावी नपुग्ने ठहर गरेको फैसलामा चित्त बुझेन सो फैसला वदर गरी वादी दावी बमोजिम गरिपाऊं भन्ने वादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा नेपाली नागरिकहरुका बीच नेपालमा भएको वैवाहिक सम्बन्धमा विच्छेद मुलुकी ऐन लोगने स्वास्नीको महलमा व्यवस्था गरिएको प्रावधान अर्न्तगत मात्र हुन सक्ने भन्ने भएको अवस्थामा विदेशी मुलुकमा प्रचलन भएको ऐन कानून अर्न्तगत विदेशी मुलुकमा भएको सम्बन्धविच्छेदको फैसला लाई आधार मानी वादी दावी बमोजिम अंशमा दावी नपुग्ने ठहर्‍याएको शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिदा प्रत्यर्थीहरुलाई छलफलका लागि अ.वं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाइ आएपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेश ।

प्रतिवादी पुष्करराज पांडे र यी वादी सविना पांडे बीच अमेरिकाको ओकलाहामा राज्यको जिल्ला अदालतबाट सम्बन्धविच्छेद हुने गरी सम्बन्धविच्छेद भैसकेकोले यी वादी प्रतिवादीहरुको अंशियार मान्न नमिल्ने हुंदा वादी दावी नपुग्ने ठहरयाई शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०५८।११।२१ मा भएको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन

अदालत पाटनको मिति २०६०।१०।६ को फैसला ।

विवाह दर्ता ऐन, २०२८ को कानूनी व्यवस्था र व्यक्तिगत घटना दर्ता गर्ने ऐन, २०३३ को दफा ४ को समेत प्रतिकूल छ । हिन्दु कानूनमा आधारित नेपालको मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्नीको कानूनी व्यवस्था अनुसार पुरुष र नारी बीच एक पटक लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध कायम भएपछि सो सम्बन्धविच्छेद सोही कानूनले निर्धारण गरेको देशको कानून बमोजिम नै सम्बन्धविच्छेद भएको अवस्था विद्यमान देखिँदा उक्त कानूनी व्यवस्थाको विपरीत अमेरिकी कानूनको प्रयोग गरी अमेरिकी अदालतबाट सम्बन्धविच्छेद भैसकेकोले मैले अंश पाउने होइन भनी प्रतिवादीले लिएको पुनरावेदन जिक्तिर को आधारमा पुनरावेदन पाटनले मैले अंश नपाउने ठहर गरी गरेको फैसला कानून र न्यायको रोहमा नमिलेकोले सो फैसला उल्टी गरी फिराद दावी बमोजिम फैसला गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदिका वादी साविना पाण्डेको पुनरावेदन जिक्तिर ।

नेपालको नागरिकलाई नेपालकै कानूनी व्यवस्था लागु हुने भई लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्धविच्छेदको लागि मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्नीको १,१ (क) नं.मा भएको अवस्था र तारिकाबाट नै कारवाही चली सम्बन्धविच्छेद हुने कानूनी प्रावधान रहेको देखिन्छ । हाम्रो कानूनमा विद्यमान उपरोक्त व्यवस्था र निज अन्तरराष्ट्रिय कानूनमा भै रहेको व्यवस्थालाई पनि प्रस्तुत विवादमा

विचार गर्न पर्ने हुन्छ । बाबु आमा छोरा छोरीहरुको जिय जियैको अंश गर्नुपर्छ भन्ने व्यवस्था अंशवण्डाको १ नं.मा उल्लेख भएको देखिन्छ । कुनै विदेशी नागरिकको संपति निजको देशमा र नेपालमा रहेको अवस्थामा नेपालमा रहेको संपतिमा नेपालकै कानून बमोजिम निर्णय निरोपण हुने भनी ने.का.प.२०२९, नि.नं ७०८, पृष्ठ ३६६ मा कानूनी सिद्धान्त प्रतिपादन भै रहेको परिप्रेक्ष्यमा वादी दावी नपुग्ने ठहर गरेको शुरुको फैसलामा प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तको त्रुटी विद्यमानता रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहोरयाई दिने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६१।१२।१७ को आदेश ।

२. नियमानुसार निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदिकाको तर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ताहरु श्री शम्भु थापा, श्री इश्वरी प्रसाद भट्टराई तथा प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट रहनु भएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री राधेश्याम अधिकारी, अधिवक्ताहरु पवनकुमार ओझा, अम्बरप्रसाद पन्त, प्रकाश राउत र भरत खरेलले गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।

३. पुनरावेदिकाको तर्फबाट वहस प्रारम्भ गर्दै वादी र प्रत्यर्थी पुष्करराज पाण्डे बीच हिन्दु विधि अनुसार विवाह भै यी वादी प्रतिवादी बीच मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्नीको महल बमोजिम वैवाहिक सम्बन्ध भए पश्चात

निजहरु नेपालवाट अमेरिकाको ओक्लाहामा गएको अवस्थामा मेरो पक्षलाई निज विपक्षी पुष्करराजले उचित हेर विचार र खाने, लाउने प्रवन्धमा समेत हेल चेक्रयाई गरी वेवास्ता गरेकोले त्यहां वस्न नसकि नेपालमा आफ्नो घरमा आएर वस्दा समेत घरमा सासु ससुराले खान लाउन नदिई घरवाट निकाला गरी दिएकाले निज वादीले आफ्नो अंश भाग पाउं भनी शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दिई विचाराधीन रहेको अवस्थामा यी वादी प्रतिवादी बीच अमेरिकाको ओक्लाहामा राज्यको अदालतवाट सम्बन्धविच्छेद भै सकेकोले शुरु र पुनरावेदन अदालत पाटनवाट समेत अंश नपाउने गरी भएको फैसला मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्नीको महल एवम् प्रमाण ऐन, २०३१ विपरीत छ अर्काको देशमा भएको सम्बन्धविच्छेदको कुरालाई नेपालमा चलेको अंश मुद्दामा प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्दैन । अमेरिकी अदालतको फैसलाले नेपाली अदालतमा विचाराधीन रहेको फैसलालाई प्रभावित गर्न सक्दैन । नेपालको कानून अनुसार विवाह भै लोग्ने स्वास्नीको महल वमोजिम सम्बन्ध कायम रहेका यी वादी प्रतिवादीहरुको सम्बन्धविच्छेद हुंदा नेपालकै कानून अनुसार सम्बन्धविच्छेद हुनु पर्ने हो अलग अलग देशमा कानून लगायत राष्ट्रिय नीति (Public policy) पनि अलग अलग हुन्छन र आफ्नै मुल्य मान्यतामा आधारित हुन्छन् । विदेशमा भएको मध्यस्थको निर्णय कार्यान्वयन गर्नु वाहेक विदेशी

अदालतले गरेको फैसला कार्यान्वयन गर्नु नेपाल कानूनले मिल्दैन । त्यसकारण अमेरिकी अदालतमा वादी प्रतिवादीहरु बीच सम्बन्धविच्छेद भै सकेको भनि यी वादीको अंश पाउं भन्ने दावी पुग्न नसक्ने ठहरयाई शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतवाट भएको फैसला कानून र न्यायको दृष्टिमा नमिलेकोले सो फैसला उल्टी गरी वादीको दावी वमोजिम अंश दिलाई भराई पाउं भन्ने समेत वादी तर्फका अधिवक्ताहरुले वहस गर्नु भयो ।

४. प्रतिवादीहरुको तर्फवाट विद्वान अधिवक्ता डा.अम्बर प्रसाद पन्तले सामान्यतया एक देशमा भएको फैसला अर्को देशमा मान्यता प्राप्त गर्दछ । Sanctity of judgement का लागि पनि त्यो आवश्यक छ । यस वाहेक केही देशहरुमा द्विपक्षीय सहमतीले पनि एक अर्का देशमा भएको फैसलाको सम्मान गर्नु पर्छ । एक देशमा भएको सम्बन्धविच्छेदको निर्णयलाई अर्को देशले मान्यता दिनु भन्दा पहिला सक्षम अदालतवाट भएको हो होइन र प्राकृतिक न्याय विपरीत भएको हो वा होइन भन्ने हेर्ने गरिन्छ । यी वादीलाई अमेरिकी अदालतले बुझेको र वादीले अमेरिकी अदालतमा आफ्नो प्रतिनिधित्व समेत गराई फैसला भएको हो त्यस कारण सो फैसलालाई मान्यता विहिन गर्न मिल्दैन । राजश्व सम्बन्धी र सजाय दिएको मुद्दामा मात्र आफ्नो देशको कानून विपरीत भएको विदेशी अदालतको

फैसलालाई इन्कार गर्न सकिन्छ । यस्तो सम्बन्धविच्छेद मुद्दाको फैसलालाई जस्ताको तस्तै कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुनाले त्यसलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी जिल्ला र पुनरावेदन अदालतले अंश नपाउने ठहराई गरेको फैसला सदर हुनुपर्छ भन्ने समेत वहस गर्नु भयो ।

५. प्रतिवादीहरूका तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री राधेश्याम अधिकारी तथा अधिवक्ताहरू पवनकुमार ओझा, प्रकाश राउत र भरत खरेलले वादीलाई प्रतिवादीहरूले खान लाउन नदिई घरबाट निकाला गरेको होइन । नेपाल कानून अनुसार यी वादी प्रतिवादी बीच वैवाहिक सम्बन्ध कायम भए पश्चात अमेरिकाको ओक्लाहामा शहरको हस्पिटलमा नोकरी भयो, निश्चित अवधीका लागि निजहरू अमेरिका गए पश्चात् विपक्षी वादीले अमेरिकामा बस्दा लग्ने पुष्करराज पाण्डेलाई शारीरिक एव मानसिक पीडा पुरयाएको कुरा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट देखिन्छ । वादी प्रतिवादी दुवै पक्ष अमेरिकामा बसोवास गर्दै आएकोले यी वादी प्रतिवादी बीच अमेरिकाको ओक्लाहामा राज्यको जिल्ला अदालतमा सम्बन्धविच्छेद मुद्दा चली २०५५।६।८ मा सम्बन्धविच्छेद हुने गरी फैसला भएको छ । सो फैसला अमेरिकी विदेश मन्त्री कोलिन पावेलको हस्ताक्षर सहितको प्रमाणित प्रतिलिपी वाट स्पष्ट र अकाट्य छ । उक्त सक्षम अदालतबाट भएको फैसला उपर विपक्षी वादीले पुनरावेदन नगरी अंतिम भएर

वसेको छ । नेपालमा वैवाहिक सम्बन्धविच्छेद हुँदैन भन्ने होईन । त्यस कारण विदेशको सक्षम अदालतबाट भएको फैसला नेपालमा समेत मान्य हुने अन्तरराष्ट्रिय कानून र मान्यता हुंदा सो फैसलालाई वेवास्ता गरी निज नेपालमा आई आफ्नो भागको अंश पाउं भनी लिएको दावी न्याय र कानूनको रोहमा मिलेको नहुंदा वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहरयाई शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला मिलेकै देखिंदा सदर हुनु पर्छ भन्ने समेत वहस गर्नु भयो ।

६. दुवै पक्षका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता र अधिवक्ताहरूको वहस सुनि मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत पाटनले गरेको फैसला मिले नमिलेको के हो र वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो, होइन सो विषयमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

७. यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा निम्न कुराहरूको निर्णय गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- १ संयुक्त राज्य अमेरिकामा भएको भनिएको सम्बन्धविच्छेदको फैसलाले नेपालको कानून अनुसार मान्यता पाउने हो वा होइन ।
- २ वादी र प्रतिवादी पुष्करराज पाण्डे बीच पति पत्नी को नाता कायम छ वा छैन,
३. वादीले प्रतिवादीहरूबाट अंश पाउनुपर्ने हो वा होइन ।

८. पहिलो प्रश्न र यस मुद्दामा सार्वधिक महत्वपूर्ण विवादको सर्वप्रथम निर्णय गर्नुपर्ने हुन आउंछ । यसको लागि नेपालमा विवाह र सम्बन्धविच्छेद सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था अवलोकन गर्दा विहावारीको महलको १ नं.मा “हाडनाता करणीको महलले सजाय हुने नातामा वाहेक यस महलका नम्बर- नम्बरमा लेखिएका कुराका अधिनमा रही आफनो इच्छा अनुसार राजी खुशीले विहावारी गर्न हुन्छ” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ सोही महलको अन्य नम्बरहरूमा कस्तो संग र कस्तो अवस्थामा विहावारी गर्न नहुने भन्ने वन्देजात्मक कानूनी प्रावधानहरू छन् । तर सोही महलको ७ नं. ले “ लोग्ने मानिस र स्वास्नी मानिस दुवैको मन्जुरी विना विवाह गरी दिन हुँदैन ” भन्ने उल्लेख भए वाट विहावारी गर्न हुने अवस्थाका स्त्री पुरुषले आफनो राजीखुशीले आफनो इच्छा वा आफनो धार्मिक सांस्कृतिक परम्परा अनुसारको प्रकृया वा विधि विधान अपनाई विहावारी गर्न कानूनले अधिकार प्रदान गरेको पाइन्छ यसको अतिरिक्त विवाह दर्ता ऐन, २०२८ को दफा ४ मा पनि विवाह हुन सक्ने तीन अवस्थाहरू उल्लेख गरिएको पाइन्छ । सो अनुसार भएको विवाहलाई सोही ऐनको दफा १० अनुसार दर्ता गरिने व्यवस्था छ साथै अन्य प्रकृया वमोजिम पनि भएको विवाहको दर्ता उक्त ऐनको दफा ११ अनुसार हुने व्यवस्था गरिएको छ ।

९. पति पत्नीको वैवाहिक सम्बन्ध कायम रहँदै पति वा पत्नीले अर्को विवाह गर्न पाउदैन त्यस्तो गरेमा सजायको भागी हुनु पर्ने कानूनी व्यवस्था छ तर विहावारीको ९नं मा उल्लेखित अवस्थाहरूमा भने लोग्ने मानिसले पहिलो पत्नी जिवित छँदै अर्को विवाह गरे सजाय वाट उन्मुक्ति प्रदान गरिएको छ । यस्तै विहावारीको २(९), ४ नं. ५ नं. ७ नं. र ८ नं का दफाहरूमा उल्लेख गरिएको वन्देजात्मक अवस्थामा गरिएको विवाह बदर हुने व्यवस्था गरिएको छ । सो वाहेक एक पटक वैवाहिक सम्बन्ध कायम भई सकेको पति पत्नीको सम्बन्ध विधिवत, कानून वमोजिमको कार्यविधि अपनाई विच्छेद हुने गरी निर्णय नहुंदां सम्म कायम रहन्छ । सम्बन्धविच्छेद हुनका लागि लोग्ने स्वास्नीको महलले केही अवस्थाहरू निर्दिष्ट गरेको छ । सो अनुसार लोग्ने स्वास्नीको महलको १नं.को उपदफा(१)(२) र (३)मा क्रमश लोग्नेले आफनो स्वास्नी सिंत सम्बन्धविच्छेद गर्न पाउने आधारहरू, स्वास्नीले आफनो लोग्ने सिंत सम्बन्धविच्छेद गर्न पाउने आधारहरू र लोग्ने स्वास्नी दुवैको मन्जुरी वाट सम्बन्धविच्छेद गर्न चाहेमा त्यसको कार्यविधि उल्लेख गरिएको छ । उक्त दफा अनुसार पतिले आफनो पत्नी संग सम्बन्धविच्छेद गर्न पाउने अवस्थाहरू निम्न वमोजिम छन् ।

१. स्वास्थ्यले लोग्नेको मन्जुरी वेगर लगातार ३ वर्ष वा बढि समयसम्म लोग्नेवाट अलग बस्ने गरेको
२. स्वास्थ्यले लोग्नेको ज्यान जाने, अंग भंग हुने वा अरु कुनै ठूलो शारीरिक वा मानसिक कष्ट हुने किसिमको काम वा जाल, प्रपन्च गरेमा ।
३. स्वास्थ्यलाई निको नहुने यौन सम्बन्धी कुनै रोग लागेमा ।
४. स्वास्थ्यले पर पुरुषसंग करणी गराएको ठहरेमा ।

सम्बन्धविच्छेदको प्रकृया:-

लोग्ने स्वास्थ्यको १ नं.को देहाय (१) वा देहाय(३) अनुसार लोग्नेले स्वास्थ्यी सित सम्बन्धविच्छेद गर्न चाहेमा वा दुवैको मन्जुरीले सम्बन्धविच्छेद गर्न चाहेमा सम्बन्धित गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकामा निवेदन दिनुपर्ने, यी निकायहरुले त्यस्ता लोग्ने स्वास्थ्यी बीच सम्बन्ध कायम रहने प्रयोजनले सकभर मेल मिलाप गराउनु पर्ने र अन्ततोगत्वा मेलमिलाप हुन नसकेमात्र आफ्नो राय सहित अधिकार प्राप्त जिल्ला अदालतमा पठाउनु पर्ने व्यवस्था सोही महलको नं.१ क ले गरेको छ ।

१०. यसप्रकार नेपालको कानूनी व्यवस्थामा लोग्ने मानिस र स्वास्थ्यी मानिस बीच सहमति छ भने विवाह गर्न एकदम सरल छ तर दुवैको सहमतिले पनि भई सकेको वैवाहिक सम्बन्धविच्छेद हुन अत्यन्त दुष्कर वा कठिन छ । यी वादी र प्रतिवादी

मध्ये पुष्कर राज पाण्डे बीच हिन्दु विधि परम्परा अनुसार नेपालमा विवाह सम्पन्न भएकोमा कुनै विवाद छैन । साथै उक्त दुवै जना संगै अमेरिका गई त्यहाँ यी वादी पनि ६ महिना भन्दा बढी बसेको र त्यस्तो अवस्था अमेरिकी राज्यको वैवाहिक कानून Matrimonial Law आकर्षित हुने हो कि भन्नलाई अमेरिकामा फैसला हुदाका अवस्थासम्म प्रतिवादीले नेपालको नागरिकता छोडिसकेको देखिदैन । घटना क्रम हेर्दा वादी सवीना पाण्डे र प्रतिवादी पुष्कर पाण्डे बीच सन १९९६ को दिसम्बर १३ मा विवाह भई त्यसपछि यी दुवै जना अमेरिका गएको देखिन्छ । वादी सवीना पाण्डेले पुष्कर पाण्डे लाई जानकारी समेत गराई सन १९९८ जनवरी ९ तारीखमा नेपाल फर्केको र सन १९९८ फरवरी ३ तारेखमा तदनुसार २०५४।१०।२१ प्रस्तुत अंश मुद्दा दायर गरेको देखिन्छ ।

११. अर्कोतर्फ प्रतिवादी पुष्करराज पाण्डेले प्रस्तुत अंश मुद्दा पर्नु भन्दा अघि तर सवीना पाण्डे नेपाल फर्किसके पछि सन् १९९८।१।१४ मा ओकलाहामा अदालतमा सम्बन्धविच्छेद मुद्दा दायर गरेको देखिन्छ र उक्त अदालतवाट यी दुवै बीच सम्बन्धविच्छेद हुने गरी २४ सेप्टेम्बर १९९८मा फैसला भएको देखिन्छ । त्यहाँ सम्बन्धविच्छेद मुद्दा पर्दा र निर्णय हुंदा सम्मको अवधिमा यी वादी अमेरिकामा नरहेको तथ्य निर्विवाद छ । सम्बन्धविच्छेदका लागि दिइएको उजुरीमा यी दुवै Incompatible भएकोलाई मुख्य कारण

देखाई सम्बन्धविच्छेदको माग गरिएको छ । अन्य आधारको रूपमा सन्तान नभएको र गर्भवती नभएको कुरा पनि उल्लेख गरिएको छ । सो वाहेक नेपालको कानूनले लोग्ने स्वास्थ्यको महलको दफा १(१) मा उल्लेख गरेको अवस्था मध्ये कुनै अवस्थाको विद्यमानताको उल्लेख उक्त उजुरीमा गरिएको पाइदैन । ओकलाहामा अदालतको फैसलामा प्रतिवादीले अमेरिकामा के कति वसेको हो सो कुरा उल्लेख नगरी सो उजुरी पर्नु भन्दा अगावै ३० दिन भन्दा बढि समय देखि उजुरीकर्ता प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादी पुष्करराज पांडे Pontetec county मा बसोवास गरेका कुरोसम्म उल्लेख गर्दै अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरेको पाइन्छ । यसको अतिरिक्त विभिन्न ९ निर्णयधारहरू मध्ये क.सं. ४ मा वादी र प्रतिवादी दिसम्बर ३०, सन १९९७ देखि अलग अलग वसेको र दुवै पक्ष Incompatible भएको भनी यिनै दुइ मुख्य आधारमा सम्बन्धविच्छेद हुने निर्णय गरेको देखिन्छ । Incompatible भनेको अमिल्दो , असंगत, विपरीत चरित्र वा स्वभाव भएको वा वेमेल भन्ने हो । अर्थात लोग्ने र स्वास्थ्यी बीच स्वभाव , वानी वेहोरा (Nature and Habits) मा भिन्नता भएमा पनि ओकलाहामाको कानून बमोजिम सम्बन्धविच्छेद हुन सक्ने देखिन्छ । तर, सोही आधारमा नेपालमा सम्बन्धविच्छेद हुन सक्दैन ।

१२. नेपालमा लोग्नेको मन्जुरी वेगार लगातार तीन वर्ष वा बढी अवधी सम्म

अलग वसेकी स्वास्थ्यी संग मात्र अलग वसेको आधारमा लोग्नेले सम्बन्धविच्छेद गर्न पाउंछ । तर, उक्त अमेरिकी अदालतले दिसम्बर ३०, १९९७ देखि २४ सेप्टेम्बर सन १९९८ सम्म ९ महीना मात्र लेगनेसंग स्वास्थ्यी अलग वसेको आधारमा सम्बन्धविच्छेदको निर्णय गरेको छ त्यस्तै नेपाल कानून बमोजिम हुन सक्ने सम्बन्धविच्छेदको अन्य कुनै पनि आधार वा अवस्था दर्शाई उक्त फैसला गरिएको पाइदैन । यसको अतिरिक्त नेपालमा सम्बन्धविच्छेदको उजुरी दायर गर्ने प्रकृया र त्यस पछि अवलम्बन गरिने कार्यविधि समेत उक्त अमेरिकी अदालतले आफ्नो क्षेत्राधिकारमा कारवाही गर्दा अपनाएको वा त्यहाँको कानून अनुसार अपनाउनु पर्ने वाध्यता रहेको समेत पाइदैन । यस प्रकार यस सम्बन्धमा नेपालको कानून र अमेरिकी राज्य ओकलाहामाको कानूनी व्यवस्था पूर्ण रूपले फरक रहेको पाइन्छ । यस्तो अवस्थामा नेपालमा रहेको नेपाली नागरिक उपर ओकलाहामामा सम्बन्धविच्छेद मुद्दा दायर गरी नेपालको कानूनले निर्दिष्ट गरेको आधारहरू भन्दा भिन्न आधारमा सम्बन्धविच्छेद हुने ठहरी ओकलाहामामा भएको फैसला नेपालमा स्वतः मान्यता प्राप्त गर्न सक्दछ र कार्यान्वयन योग्य छ भन्न मिल्ने देखिदैन ।

१३. यी वादीले अमेरिकी अदालतमा आफ्नो प्रतिनिधित्व गराएको देखिए तापनि निजले सम्बन्धविच्छेद गर्न स्वीकार गरेको छैन । र, प्रतिनिधित्व गराए

वाटै त्यहांवाट जे निर्णय हुन्छ त्यो मान्छु भनी यी वादीले प्रतिवद्धता देखाएको वा Legally surrender गरेको भनी सम्झन मिल्दैन । निवेदक कुंवर इन्द्र प्रताप नारायण सिंह वि. राजमाता वसन्त कुंवर भएको अंश मुद्दामा सर्वोच्च अदालतका १४ जनाको वृहत फुलवेन्च वाट १० जनाको बहुमत निर्णयमा “यहांको कानून बमोजिम न्याय लिने दुवै पक्ष यहांको अदालतको अधिकारक्षेत्रमा आफुलाई समर्पण गरेको र निजी अन्तराष्ट्रिय कानूनको सिद्धान्त अनुसार कुनै व्यक्तिको अचल सम्पत्ति अन्य मुलुकमा रहेकोमा दुई राज्यको अन्य सन्धि वा सम्झौता रहेनछ भने त्यस्तो अचल सम्पत्तिको हकमा जुन देशमा सो सम्पत्ति रहेको छ, त्यसै देशको कानून बमोजिम हुने भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादित गरिएको छ । (ने.का.प. २०२९ नि.नं ७०८, र पृ ३६६, नि मि २०२९-९-१५-६) सोही सिद्धान्त अनुसार त्यस्तो विवादमा आधारित नेपालका अदालतहरूले निर्णय गर्दै आएकोमा कुनै विवाद छैन । तर कुनै पनि दृष्टिकोणवाट उक्त नजीर प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीको पक्षमा प्रयोग हुने देखिदैन । सम्बन्धविच्छेद लगायत विहावारी सम्बन्धी मुद्दा नेपाल कानूनले फौजदारी मुद्दाको श्रेणी भित्र राखेको छ (अ.व. ९नं.) साथै त्यसको लागी ऐनले नै अवस्था र प्रकृया निर्धारण गरेको छ । त्यसको विपरीत वा त्यसको अनुशरण नगरी भएको कुनै पनि निर्णय मान्नु वा त्यसको नेपालमा कार्यान्वयन गर्नु नेपाल कानूनको र यहांको

सार्वजनिक नीति (Public policy) को स्पष्ट उल्लंघन हुन जान्छ ।

१४. यस सम्बन्धमा निजी अन्तराष्ट्रिय कानून संग सम्बन्धित अन्य देशको प्रचलन पनि यस्तै नै रहेकोछ । ब्रिटिश अदालतहरूले अन्य देशका खास गरी यूरोपियन यूनियन देशका अदालतवाट भएको अन्य विषयको फैसलालाई मान्यता दिने गरेतापनि Vervacke vs Smith को मुद्दामा ब्रिटेनमा गरिएको विवाहवाट कायम भएको वैवाहिक सम्बन्धविच्छेदको निर्णय वेल्जियमको एउटा अदालतले गरेकोमा त्यस्तो सम्बन्धविच्छेद ब्रिटेनको Public policy को विरुद्ध भएकोले मान्यता दिन नमिल्ने भनी House of Lords ले फैसला गरेको थियो (Private International law by Cheshire, chapt. 22, p.815, Matrimonial cases) । ब्रिटिस अदालतहरू देशको सार्वजनिक नीति (Public policy) प्रतिकुल हुन जाने विदेशी फैसलाई मान्यता दिन ईच्छुक देखिदैनन् । उक्त मुद्दामा ब्रिटिश पुरुषसंग विदेशी महिलाले विवाह गरेकी थिइन जवकि प्रस्तुत मुद्दामा महिला र पुरुष दुवै नेपाली नागरिक हुन, विवाह नेपालमा सम्पन्न भएकोले र यी वादी नेपालमा रहेको अवस्थामा वैवाहिक सम्बन्धविच्छेदको लागी नेपालको कानून लागु हुनेमा कुनै शंका छैन । यसर्थ अमेरिकामा भएको सम्बन्धविच्छेदको निर्णयलाई मान्यता दिन मिलेन ।

१५. दोश्रो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा यी वादी र प्रतिवादी पुष्करराज पाण्डे बीच

ओकलाहामाको अदालतले गरेको भनिएको सम्बन्धविच्छेदको निर्णयले नेपालमा मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने देखिने वित्तिकै यी दुवैको वैवाहिक सम्बन्ध कायमै रहेको मान्नुपर्ने हुन्छ । किनभने उक्त ओकलाहामाको अदालतको निर्णयको आधारमा नेपाल कानून बमोजिम व्यक्तिगत घटनाको रूपमा जन्म मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दर्ता गर्ने) ऐन, २०३३ द्वारा निर्धारित प्रकृत्या बमोजिम सम्बन्धविच्छेद दर्ता पनि भएको छैन । त्यस कारण ओकलाहामाको अदालतले गरेको भनिएको सम्बन्ध विच्छेदको निर्णय प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा अस्तित्वहीन (Nonexistent) भएकोले यी वादी र प्रतिवादी बीचको सम्बन्धविच्छेद हुँदै नभइ यी दुई बीच वैवाहिक सम्बन्ध कायमै रहेको छ । सो वैवाहिक सम्बन्ध प्रस्तुत अंश मुद्दाको प्रयोजनका लागि समेत कायमै रहेको देखिन्छ ।

१६. अब तेश्रो प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा यी वादी सविना पाण्डे र प्रतिवादी पुष्कर राज पाण्डे बीच दिसम्बर १३ सन १९९८, तदनुसार २०५३।२८ मा विवाह भएको तथ्य निर्विवाद छ भन्ने कुरा माथि उल्लेख गरि सकिएको छ । कानून बमोजिम यी दुई बीच सम्बन्धविच्छेद नभएको र अमेरिकामा भएको सम्बन्धविच्छेदको निर्णयले यहाँ मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने भए पछि उपरोक्त दुई जना बीच पति पत्नीको नाता कायमै रहेको अवस्था छ । साथै यी वादीले

अंश लिई अलग भईसकेको भन्ने प्रतिवादीको भनाई पनि छैन । यस्तो अवस्थामा वादी सविना पाण्डे आफ्नो पति पुष्करराज पाण्डेको सगोलको अंशियार देखिन्छ । यस्तै, प्रतिवादी पुष्कर राज पाण्डेले पनि अन्य प्रतिवादीहरूबाट अंश लिई भिन्न भई सकेको स्थिति पनि नभएकोले निज पुष्करराज पाण्डे र अन्य प्रतिवादीहरू पनि परस्परमा सगोलका अंशियार रहेको देखिन आई रहेको छ ।

१७. जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतले कानूनको गलत व्याख्या गर्दै वादी र प्रतिवादी पुष्करराज पाण्डे बीचको सम्बन्धविच्छेद हुने ठहरी अमेरिकाको ओकलाहामा अदालतले गरेको फैसलालाई एकमात्र निर्णयाधार बनाई वादीले प्रतिवादीहरूबाट अंश नपाउने ठहराई फैसला गरेको देखिन्छ । सो वाहेक अंशवण्डा हुने प्रयोजनका लागि अंशको तायदाती लिने लगायतका अन्य कुनै कारवाही गरेको देखिदैन । त्यसकारण अमेरिकी अदालतबाट भएको सम्बन्धविच्छेदको फैसलालाई आधार बनाई यी वादीले प्रतिवादीहरूबाट अंश नपाउने भनी वादी दावी नपुग्ने ठहराई काठमाडौं जिल्ला अदालतले गरेको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको २०६०।१०।६को फैसला नमिलेकोले वदर गरि दिइएको छ । प्रतिवादी पुष्करराज पाण्डे र यी वादी सविना पाण्डे बीच पति पत्नीको नाता कायमै रही सगोलको अंशियार भएको र सबै प्रतिवादीहरू सगोलका अंशियार रहे भएकोले

अरु केही वुभ्नु आवश्यक भए सो समेत वुभी दुवै पक्ष वीच मानो छुट्टिएको मितिवाट वण्डा गर्नुपर्ने संपत्तिको तायदाती समेत लिई फौसला गर्नु भनी उपस्थित पक्ष विपक्षलाई तारीख समेत तोकी निर्णयार्थ मिसिल पुनरावेदन अदालत पाटनमा पठाई दिने समेत ठहर्छ ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.शारदा श्रेष्ठ

इति सम्बत २०६४साल चैत्र ५ गते रोज ४
शुभम्-----

इ.अ रणवहादुर कटवाल

निर्णय नं. ७९२२ ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
सम्बत् २०६३ सालको रिट नं. ३६२९
आदेश मिति: २०६४।१२।१५।६

विषय :- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

निवेदक महोत्तरी जिल्ला, खोपी गा.वि.स.वडा
नं. ६ बस्ने बट्टी मण्डल

विरुद्ध

विपक्षी: महोत्तरी जिल्ला अदालत, जलेश्वर
समेत

- कुनैपनि घर परिवारको जेठो सदस्य भएको नाताले मात्र घर ब्यवहार गर्ने प्रयोजनका लागि त्यस घरको मुख्य ब्यक्ति मान्नु पर्छ भन्ने तर्क कानूनी एवं ब्यवहारिक रुपले उपयुक्त नरहने हुँदा घरको मुख्य ब्यक्ति रहेको भन्ने तथ्य तर्कमा आधारित नभै मुख्य भई घर ब्यवहार संचालन गरेका वस्तुनिष्ठ कागज प्रमाणबाट पुष्टि हुनु पर्ने ।

(प्रकरण नं. १२)

- निवेदक घरको मुख्य ब्यक्ति रहेको तथ्य प्रमाण पेश गरी पुष्टि गर्न नसकेको साथै ऋण लिंदा विपक्षीको

मंजुरी लिएको नदेखिएको, तमसुकमा साक्षी समेत नराखेको समेतबाट उक्त ऋण मुलुकी ऐन लेनदेन ब्यवहारको ८ नं. अनुसार गोश्वारा धनबाट ब्यहोनु नपर्ने ।

(प्रकरण नं. १३)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता
अरविन्दकुमार सिंह

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता रामबन्धु
शर्मा

अवलम्बित नजीर:

फैसला

न्या. बलराम के.सी.: नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३, ८८(२) बमोजिम दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर निर्णय यस प्रकार छ ।

२. मूल पुरुष स्व. विचारी मण्डलका दुई छोराहरूमध्ये म निवेदक बट्टी मण्डल-१ र कान्छा विपक्षीमध्येका परमेश्वर मण्डल-१ छन् । बाबु आमाको स्वर्गारोहण पश्चात् घरको जेठो सन्तान म निवेदक नै भएकाले घर ब्यवहारको जिम्मेवारी मेरो कांधमा आई निर्वाह गर्ने क्रममा इलाज खर्च, काजक्रिया तथा श्राद्ध समेतका अन्य ब्यवहारहरू चलाउन विभिन्न ब्यक्तिहरूसंग कर्जा लिनुपर्ने बाध्यता थियो । जसमा विपक्षी परमेश्वर मण्डलको समेत सहमति थियो ।

संगोलको ऋण संयुक्त नाउँमा रहेको जग्गा बिक्री गरी तिर्न सहमती अनुरूपपछि विपक्षी भाई नमानेको हुँदा निज उपर महोत्तरी जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दायर गरेकोमा कारवाहीको सिलसिलामा तायदाती फाँटवारी माग्दा मैले सोमा विभिन्न व्यक्तिहरुबाट लिएको ऋण समेत उल्लेख गरेको छु । अदालतबाट फैसला हुँदा ऋणका हकमा साहुका उजुर परेका बखत कानून बमोजिम हुने गरी वादी दावी बमोजिम अंश पाउने ठहर भई फैसला अन्तिम भइबसेको अवस्था छ ।

३. अंश मुद्दा चलिरहकै बखत लेनदेनका धनीहरुले आफ्नो कर्जा असुल उपरका लागि म निवेदक उपर महोत्तरी जिल्ला अदालतमा मुद्दा दिँदा लेनदेनको दावी ठहर भई निज धनीहरुले म उपर विगो मुद्दा दायर गरेको हुँदा विपक्षीमध्येका राम बाबु मण्डलले चलाएको विगो नं.४९१ को मुद्दा कारवाहीको सिलसिलामा महोत्तरी जिल्ला, खोपी जंगहथा वडा नं.१(क) कि.नं.१८८ को क्षेत्रफल ०-१-७ $\frac{1}{2}$ र ऐ.कि.नं.१८९ को ०-४-१३ $\frac{1}{2}$ जग्गा संयुक्त नामको र म निवेदकको नामको जग्गा समेत रोक्का रहेको थियो । विपक्षी परमेश्वर मण्डलकी श्रीमती राम कुमारी देवीले मुलुकी ऐन अ.बं.८३ नं.को अनुमति लिई संयुक्त नाउँमा रहेको जग्गामध्ये आधा फुकुवा गरिपाउँ भनी दिएको निवेदनमा महोत्तरी जिल्ला अदालतका तहसिलदारबाट जग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने भनी २०६२।८।६ मा भएका आदेश उपर

मुलुकी ऐन अ.बं.दण्ड सजायका ६१ नं.बमोजिम परेको निवेदनमा जिल्ला अदालतबाट ऋण बढी मण्डल घरको मुख्य व्यक्ति रहेको पुष्टि नभएको, लिखतमा साक्षी नराखेको त्यो ऋण मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको ८ नं.ले गोश्वारा धनबाट व्यहोर्न पर्ने नदेखिँदा भनी तहसिलदारबाट भएको आदेश बदर गरी निवेदन माग बमोजिम जग्गा फुकुवा गरी दिने आदेश भयो । जिल्ला अदालतको त्रुटिपूर्ण आदेश उपर मेरो मुलुकी ऐन अ.बं.१७ नं.बमोजिम पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा निवेदन परेकोमा उक्त अदालतबाट समेत जिल्ला अदालतको आदेशको सदर गर्ने गरी मिति २०६२।१।१५ मा आदेश गरेबाट मलाई अन्याय पर्न गई उपचारको अन्य बाटो नहुँदा रिट निवेदन लिई यस अदालतमा आएको छु ।

४. आमा बाबुको परलोक पश्चात् हामी एकाघर संगोलमा बसेको कुरा विपक्षी परमेश्वरले अंश मुद्दामा स्वीकार गर्नु भएको छ, साथै संगोलको ऋण तिर्न तयार नै छौं भनी प्रतिउत्तरमा पनि स्वीकार गरेको र ऋणका हकमा साहुका उजुर परेका बखत कानून बमोजिम हुने नै हुँदा पनि अंश मुद्दाको फैसला उल्लेख भएको र मुद्दा अन्तिम भएर रहेकोले २०५३।१।१ गते खाएको ऋण संगोलको रहेको प्रष्ट छ । लेनदेन व्यवहारको ८ नं.ले मुख्य व्यक्तिले घर व्यवहार चलाउँदा अन्य अंशियारको मंजुरी लिनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था गरेको छैन । अंशबण्डाको १८ नं.मा पनि संगोलको आर्जन र लगाएको ऋण सबै

अंशियारालाई भाग लाग्दछ भन्ने प्रष्ट कानूनी व्यवस्था छ । उपयुक्त कानूनी व्यवस्था हुँदा हुँदै संगोलको ऋण अर्का अंशियारले तिर्न नपर्ने भनी गरिएको आदेश त्रुटिपूर्ण रहेको छ ।

५. तसर्थ: महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको आदेशलाई परिवर्तन नगरी कानून बमोजिम गर्नु भनी अ.बं.१७ नं.को निवेदनमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको आदेशले म निवेदकलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२(२)(ड) तथा धारा १७ ले प्रत्याभूत गरेको मौलिक हकमा आघात परेको हुँदा महोत्तरी जिल्ला अदालतको आदेशलाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६३।३।९ को आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी दे.मि.नं.१८१९ को अंश दर्ता मुद्दाको फैसला र मिति २०६२।८।६ गतेको तहसिलदारको आदेशानुसार संगोलको सम्पत्तिबाट बिगो असुल उपर गर्नु गराउनु भनी परमादेशको आदेश समेत जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन माग दावी ।

६. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिम आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? विपक्षीहरूलाई म्याद सूचना जारी गर्नु र सुविधा र सन्तुलनको सिद्धान्त समेत तर्फ दृष्टिगत गर्दा हाल अन्तरिम आदेश जारी गर्न परेन भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलाशको आदेश ।

७. यसमा मिसिल प्रमाणबाट बढी मण्डल घरको मुख्य व्यक्ति नभएको र ऋण खाँदा अन्य दाजुभाइलाई साक्षी नराखेको र मंजुरी पनि नलिएको आधारमा निवेदक परमेश्वर मण्डलको अंश हकको जग्गा फुकुवा गर्ने यस अदालतको आदेशलाई सम्मानित पुनरावेदन अदालतबाट समेत सदर गर्ने आदेश भई बाँकी जग्गाबाट वादीको बिगो असुल कारवाही भइरहेको अवस्था रहेकाले निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने महोत्तरी जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

८. कानून बमोजिम अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी कानून बमोजिम नै यस अदालतबाट सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन समेत गरी आदेश भएकाले अदालतको उक्त आदेशबाट निवेदकको संविधान प्रदत्त कुनै हकको उल्लंघन नभएकाले निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरको लिखित जवाफ ।

९. विपक्षी निवेदक घरको मुख्य व्यक्ति नहुनका साथै विपक्षीको दावी बमोजिम कर्जा लिनु भएको होइन र सो लिदै नलिएको रुपैयाँ हामीले खाने भन्ने प्रश्न नै उठ्दैन । यसको अलवा विपक्षीले कर्जा लिएको भनी मानी दिँदाको अवस्थामा पनि विपक्षीले गरिदिनु भएको भनिएको तमसुकमा हाम्रो सहिष्णुता साक्षी बसेको समेत मंजुरी केहि छैन । यस्तो अवस्थामा मुलुकी ऐन अंशबण्डाको १८ नं., लेनदेन व्यवहारको ८ नं., दण्ड सजायको २६ नं. तथा विपक्षीले निवेदनमा

उल्लेख गरेका नजिर आकर्षित हुन सक्दैन । तसर्थ: महोत्तरी जिल्ला अदालतको आदेशलाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको आदेश कानूनसंगत रहेकाले विपक्षी निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने परमेश्वर मण्डल र राम कुमारी देबीको संयुक्त लिखित जवाफ ।

१०. राम बाबु मण्डलले लिखित जवाफ नफिराई गुजारी बसेको देखियो ।

११. नियम बमोजिम पेशी सूचीमा समावेश भई निर्णयार्थ इजलाश समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदन पत्र सहितको सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री अरविन्द कुमार सिंहले मेरो पक्ष निवेदक घरको मुख्य व्यक्ति भई काम काज गर्दाको अवस्थामा लिएको कर्जा संयुक्त सम्पत्तिबाट भराउनु पर्नेमा मेरो पक्षको सम्पत्तिबाट मात्र भराउने गरी जग्गा फुकुवा गर्ने गरी महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको आदेशलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको आदेश कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा सोलाई बदर गरिपाऊँ भनी बहस गर्नु भयो । विपक्षी परमेश्वर मण्डल समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रामबन्धु शर्माले पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट शुरु अदालतको मेरो पक्षको हकमा जग्गा फुकुवा गर्ने गरी भएको आदेश सदर गर्ने गरी भएको फैसला न्यायपूर्ण हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनी शुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतले जग्गा फुकुवा

गरिदिने गरी भएको आदेशलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको आदेश त्रुटिपूर्ण रहे, नरहेको र निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने प्रश्नको निरोपण गर्नुपर्ने देखियो ।

१२. अब निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यसमा बाबु आमाको स्वर्गारोहण पश्चात् म आफूले नै घरको मुख्य व्यक्ति भई व्यवहार गर्दा लागेको ऋण विपक्षी भाईले समेत तिनुपर्नेमा लेनदेनका धनीहरुले म निवेदक उपर मुद्दा दायर गरेकोमा कारवाहीको सिलसिलामा तहसिलदारबाट संगोलको जग्गा रोक्का भएकोमा जिल्ला न्यायाधीशबाट संगोलको सम्पत्तिबाट नभराई मेरो व्यक्तिगत सम्पत्तिबाट भराइने भनी भएका आदेश उपर १७ नं.बमोजिम निवेदन गरेकोमा जिल्ला अदालतकै आदेश सदर भएबाट संविधान तथा कानूनले प्रत्याभूत गरेको मेरो सम्पत्ति सम्बन्धी मौलिक तथा कानूनी हकमा समेत आघात परेकाले उक्त त्रुटिपूर्ण आदेश बदर समेत गरिपाऊँ भन्ने मुख्य निवेदन माग दावी रहेको देखिन्छ । निवेदकले आफूले नै घरको मुख्य भइ कामकाज व्यवहार गर्ने व्यक्ति रहेको भन्ने जिकिर लिएतापनि विपक्षमध्येका भाई उपर अंशबण्डा गरिपाऊँ भनी आफू वादी भई महोत्तरी जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दायर गरी दुई भागको १ भाग निवेदकले विपक्षी परमेश्वर मण्डलबाट छुट्याई लिन पाउने ठहरी फैसला भएको देखिन्छ । निवेदकले ऋण लिंदा विपक्षीमध्येका आधा अंश भागका हिस्सेदार परमेश्वर मण्डलको

मंजुरी लिएको भन्ने कुनै आधार प्रमाण पेश गर्नसकेको अवस्था समेत देखिँदैन । साथै ऋण लिंदाको तमसुक लिखतमा समेत निज विपक्षी साक्षी नराखेको देखिँदा त्यस्तो ऋण लेनदेन व्यवहारको ८ नं. अनुसार गोश्वारा धनबाट ब्यहोर्ने पर्ने भन्ने निवेदन माग दावी कानूनी तवरले हेर्दा पनि औचित्यपूर्ण देखिँदैन । कुनै पनि घर परिवारको जेठो सदस्य भएको नाताले मात्र घर व्यवहार गर्ने प्रयोजनका लागि त्यस घरको मुख्य व्यक्ति मान्नुपर्छ भन्ने तर्क कानूनी एवं ब्यवहारिक रूपले पनि उपयुक्त रहँदैन । घरको मुख्य व्यक्ति रहेको भन्ने तथ्य तर्कमा आधारित नभै मुख्य भई घर व्यवहार संचालन गरेका वस्तुनिष्ठ कागज प्रमाणबाट पुष्टि हुन सक्नु पर्छ । प्रस्तुत मुद्दाका सन्दर्भमा निवेदकले घरको मुख्य व्यक्ति भई ब्यवहार गरेको भन्ने कुनै वस्तुनिष्ठ कागज प्रमाण पेश गरी पुष्टि गर्न सकेका देखिँदैन ।

१३. तसर्थ: उल्लेखित आधार प्रमाणहरुबाट प्रस्तुत मुद्दाका निवेदक घरको मुख्य व्यक्ति रहेको तथ्य प्रमाण पेश गरी पुष्टि गर्न नसकेको साथै ऋण लिंदा विपक्षी

परमेश्वर मण्डलको मंजुरी लिएको नदेखिएको, तमसुकमा साक्षी समेत नराखेको समेतबाट उक्त ऋण मुलुकी ऐन लेनदेन ब्यवहारको ८ नं. अनुसार गोश्वारा धनबाट ब्यहोर्नु पर्ने नदेखिएको भनी जग्गा फुकुवा गरिदिने महोत्तरी जिल्ला अदालतको आदेशलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६३३१ मा भएको आदेश कानून त्रुटिपूर्ण देखिन नआउँदा माग बमोजिम निवेदकलाई सहयोग गर्न सक्ने अवस्था देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.कल्याण श्रेष्ठ

इति सम्बत् २०६४ साल चैत्र १५ गते रोज ६ शुभम्-----

इजलाश अधिकृत : गायत्रीप्रसाद रेग्मी

निर्णय नं. ७९२३ ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद
शाह

माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
सम्बत २०६२ सालको फौ.पु.नं.- ३३९६
फैसला मिति: २०६४।१०।१४

मुद्दा- जबरजस्ती करणी ।

पुनरावेदक

प्रतिवादी: धादिङ जिल्ला सांकोस गा.वि.स
वडा नं ३ घर भई हाल कारागार
शाखा धादिङमा थुनामा रहेको
अर्जुनबहादुर पाण्डे
विरुद्ध

प्रत्यर्थी

वादी: वेद बहादुर अधिकारीको जाहेरीले श्री ५
को सरकार

शुरु फैसला गर्ने

मा.जि.न्या. श्री पोषनाथ शर्मा

पुनरावेदन फैसला गर्ने

मा.न्या. श्री नन्दराज अधिकारी

मा.न्या. श्री हरिवावु भट्टराई

- घटनाका सम्बन्धमा घटनावाट पीडित व्यक्तिले व्यक्त गरेको कुरा तथा घटना भएको थाहा पाउने व्यक्तिले घटनाको तत्काल पछि व्यक्त गरेको

कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०(१)(क) र (ख) बमोजिम अदालतले प्रत्यक्ष प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

- जबरजस्ती करणी मुद्दामा सामान्यतया प्रत्यक्षदर्शी साक्षीको उपस्थिति नहुने हुँदा पीडित नै घटनाको आधारभूत गवाह हो । निजले अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालत समक्ष व्यक्त गरेको कुरालाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०(ख)(क) बमोजिम प्रत्यक्ष र निर्णायक प्रमाणको रूपमा लिनुपर्ने ।
- प्रतिवादीले आफ्नो लिङ्ग पीडितको योनीमा दुई तीन पटक भित्र बाहिर गराई निजको योनीबाट रगत आएको हुँदा लिङ्ग बाहिर निकाली बाहिर जमीनमा बीर्य स्वलन गरेको भनी बयान गरेको र सो बयानलाई अदालतमा समेत इन्कार नगरेको हुँदा प्रस्तुत वारदातमा पीडितको योनीमा प्रतिवादीको बीर्य वा दाग नभेटिनुलाई स्वाभाविक र यथार्थ परक नै मान्नु पर्ने ।
- प्रतिवादीको लिङ्गको पूर्ण प्रवेश (Complete penetratoin) र बीर्य योनीमा स्वलन (Emission of semen) नभएको अवस्थामा यसैलाई आधार बनाएर यसैको अभावमा प्रतिवादीले पीडित उपर करणी

नगरेको र करणीको उद्योग मात्र गरेको भनी ठहर गर्नु न्यायसंगत नदेखिने।

- जबरजस्ती करणी हुनको निमित्त स्त्रीको योनीभिन्न पुरुष जनेन्द्रीय पूर्ण रूपमा प्रवेश भएकै हुनुपर्ने, स्त्रीको कन्याजाली (Hymen) च्यातिएको वा फाटेकै हुनुपर्ने वा पुरुष बीर्य योनीमा स्खलन भई योनीको वरीपरी बीर्य वा सो को दाग लागेकै हुनुपर्ने अनिवार्यता समेत नरहेको अवस्थामा वीर्य स्खलन सहित वा रहित योनीको बाह्य भागभिन्न आंशिक लिङ्ग प्रवेश गराउनु मात्र पनि कानूनी प्रयोजनको निमित्त जबरजस्ती करणीको कसूर हुन पर्याप्त हुने।

(प्रकरण नं.१०)

पुनरावेदक प्रतिवादी तर्फबाट: विद्वान
अधिवक्ता विश्वराज अधिकारी
प्रत्यर्थी वादी तर्फबाट: विद्वान
सहन्यायाधिवक्ता युवराज सुवेदी
अवलम्बित नजीर:

आदेश

न्या.रामकुमारप्रसाद शाह: पुनरावेदन
अदालत पाटन, ललितपुरको मिति
२०६२/३/३ को फैसला उपर प्रतिवादीको
तर्फबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा
९ अनुसार यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न

आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ :-

मिति २०६१/७/५ गते दिउसो २ वजेको समयमा जिल्ला धादिङ्ग सांकोस गा.वि.स वडा नं ३ स्थित सालघारी भन्ने ठाउँमा ऐ.ऐ.बस्ने वर्ष २३ को अर्जुनबहादुर पाण्डेले मेरो वर्ष ७ की छोरी इन्दिरा अधिकारीलाई दशैंको अवसरमा पिङ्ग खेलन भनी गएको अवस्थामा विपक्षीले पिङ्ग खेल्ने ठाउँबाट जबरजस्ती बोकेर लगी जबरजस्ती करणी गरेको हुदाँ निज विपक्षीलाई मु.ऐन जबरजस्ती करणीको ३(१) बमोजिम हदैसम्म सजाँय गरिपाउँ भन्ने मिति २०६१।७।५ को जाहेरी दरखास्त।

जिल्ला धादिङ्ग सांकोस गा.वि.स वडा नं ३ स्थित हरी वहादुर राउत र प्रहलाद राउतको सिमानाको सालघारी जंगल छुट्याउने खोल्सो, सो खोल्सोमा ढुङ्गा तथा माटोहरु, भारहरु समेत पन्छाई मानिस सुत्ने बस्ने बनाएको जस्तो स्थान सो स्थान वरपर मानिस हिडेको जस्तो भारपात मडारिएको तथा उक्त स्थान वरपरका भारहरु पन्छाएको तथा वुट्यानका हाँगाहरु समेत भाचिएको जस्तो देखिएको भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का।

मिति २०६१/७/५ का दिन दिउसो म आफ्नो घरदेखि माथि रहेको गाउँमा जादै गरेको अवस्थामा मेरो चिनजानका जाहेरवाला वेदबहादुरकी छोरी इन्दिरा पनि एकलै सोही

वाटो माथितिर लागेको अवस्थामा मलाई करणी गर्न मन लागेको हुदाँ पैसा दिने प्रलोभन देखाउदा निज म सँग जान मन्जुर भएकी हुदाँ निजलाई लिएर जि. धादिङ्ग सांकोस गा.वि.स वडा नं ३ स्थित सालधारी भन्ने पाले वनको खोरीयाको एकान्त ठाउँमा लगी निज इन्दिरालाई जमिनमा लडाई आफ्नो लिंग निजको योनीमा केही मात्रामा प्रवेश गराउँदा रुन थालेकी हुदाँ मुख थुनी २/३ पटक लिंग भित्र बाहिर गराउदा निजको योनीवाट रगत आउन थालेको हुदाँ लिंग बाहिर निकालि जमिनमा स्खलन गरी निजलाई उठाई पिङ्ग खेल्ने ठाउँमा ल्याई छाडी दिएको हुँदा उक्त वारदातमा म वाहेक अरु कसैको संलग्नता छैन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी अर्जुन बहादुर पाण्डेको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको वयान ।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङ्गको पत्राअनुसार स्वास्थ्य परीक्षण गर्न भनी पठाएका अर्जुन प्रसाद पाण्डेको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा There is no reason to say that this man is not able to make sexual intercourse Bodily physical signs are indication of some incidence भन्ने जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय धादिङ्गका मेडिकल सुपरिटेण्डेण्ट डा.सेनेन्द्रराज उप्रेती को परीक्षण प्रतिवेदन ।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङ्गको पत्राअनुसार वर्ष ७ की इन्दिरा अधिकारीलाई जाँच्दा योनीको वरपरी रातोपन भएको, सानो

भगोष्ठ (Labia Minora) मा चोट लागेर रक्तस्राव भएको ,शरीरमा अन्य चोटपटक नदेखिएको, निज इन्दिरालाई जवरजस्ती करणीद्वारा लागेको हुनसक्ने घाउ चोटपटक देखिन्छ, भन्ने व्यहोराको परोपकार श्री ५ इन्द्र राज्य लक्ष्मीदेवी प्रसूती गृह विकास समितिका कन्सल्टेन डा.सुधा शर्माद्वारा हस्ताक्षर भई आएको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६१/७/५ गते पीडित वालिका इन्दिरा अधिकारीलाई देखेको अवस्थामा निज पीडितको योनीवाट रगत वगी निजले लगाएको शुरुवाल समेत भिजेको हुदाँ तिमिलाई के भयो भनी सोध्दा अर्जुन पाण्डेले मलाई सालधारी भन्ने स्थानमा लगी करणी गरेको हुन भनी पीडित वालिका इन्दिरा अधिकारीले भनी सुनेको हुँ । निज अर्जुन पाण्डे चिने जानेका व्यक्ति हुन। निज अर्जुन पाण्डे पहिला देखि नै खराव आचरणका व्यक्ति हुदाँ पीडित इन्दिरा अधिकारीलाई निज अर्जुन पाण्डेले करणी गरेकोमा हामीलाई पूर्ण विश्वास लाग्छ, भनी मौका कागज गर्ने शम्भु राउत, छविलाल श्रेष्ठ, चन्द्रबहादुर अधिकारी, ताराबहादुर राउत, इश्वर अधिकारी समेतका सम्पूर्ण व्यक्तिहरुको एकै मिलानको कागज ।

मिति २०६१/७/५ गते म घर नजिकै पिङ्ग खेलिरहेको अवस्थामा अर्जुन पाण्डे आई मलाई जंगल तर्फ लगी मलाई उत्तानो पारी मैले लगाएको सुरुवाल खोली आफ्नो मुत्ने कुरा निकालेर मेरो पिसाब फेर्ने ठाउँमा पसाई भित्र बाहिर गर्दा मलाई ज्यादै नै दुखेको हुँदा

कराउन थाले । उनले मेरो मुख थुने, मेरो पिसाब फेर्नेमा रगत आयो । त्यस पछि म सकी नसकी उठेर सुरुवाल लगाए । त्यस पछि अर्जुन पाण्डेले मलाई पिङ्ग खेलिरहेको ठाँउमा ल्याएर छाडेका हुन । म दुखाईको कारणले रोई रहेकी हुँदा साथीहरूले आमालाई खबर गरे पश्चात मेरी आमा म भएको ठाउमा आई मेरो खुट्टामा बगेको रगत देखी के भयो भनी सोधनी गर्दा अर्जुन मामाले आफ्नो मुत्ने कुरा मेरो पिसाब फेर्ने ठाउँमा पसाएर मलाई दुखिरहेको छ भनी आमालाई भनेकी हुँ । अर्जुन मामा भन्ने अर्जुनबहादुर पाण्डेले नराम्रो काम गरेका हुन भन्ने व्यहोराको पीडित इन्दिरा अधिकारीले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष गरेको बयान कागज ।

अर्जुनबहादुर पाण्डेले मेरी छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा कारवाही गरी पाऊँ भन्ने पीडितका बाबु बेदबहादुर अधिकारीको किटानी जाहेरी, इन्दिरा अधिकारीलाई एकलो अवस्थामा देखी करणी गर्न मन लागि पैसा दिने प्रलोभन देखाई मिति २०६१/७/५ गते धादिङ्ग जिल्ला सांकोस गाविस वडा नं.३ स्थित सालघारी भन्ने एकान्तस्थानमा लगी करणी गरेको हुँ भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष कसूरमा सावित भई गरेको बयान, सालघारी भन्ने स्थानमा रहेको खोलसोमा ढुंगा माटो तथा भ्रारपातहरु समेत पन्छाई मानिस सुत्ने ठाउँ जस्तो बनाएको सो स्थानमा वरपरका ढुंगा

माटो तथा भ्रारपातहरु तथा बुट्यानहरु पन्छाएको भन्ने समेत घटनास्थल मुचुल्का, मौकामा बुभिएको शम्भु राउत समेतका व्यक्तिहरूले पीडित इन्दिरा अधिकारीलाई अर्जुनबहादुर पाण्डेले करणी गरेको हो भन्ने कुरामा हामीलाई पूर्ण विश्वास लाग्छ, निज अर्जुनबहादुर पाण्डे असल विचार राख्ने मानिस होइनन् भन्ने एकै मिलानको व्यहोरा, योनीको वरिपरी रातोपन रहेको, सानो भगोष्ठ (Labia Minora) मा चोट लागेर रक्तश्राव भएको देखिएको, निज इन्दिरा अधिकारीलाई जाँच्दा जबरजस्ती करणीद्वारा लागेको हुन सक्ने घाउ चोट देखिन्छ भन्ने समेतको परोपकार श्री ५ इन्द्र राज्य लक्ष्मीदेवी प्रसूति गृह विकास समितिबाट भै आएको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन, जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङ्गको पत्रानुसार अभियुक्त अर्जुन पाण्डेको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा There is no reasons to say that, this man is not able to make sexual intercourse. Bodily, physical signs are indication of some incidence भनी निष्कर्ष निकालिएको जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय धादिङ्गको परीक्षण प्रतिवेदन समेतको आधारमा प्रतिवादी अर्जुन पाण्डेले पीडित इन्दिरा अधिकारीलाई जबरजस्ती करणी गरेको कार्य पुष्टि हुन आई निज प्रतिवादीको उक्त कार्य मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको १ नं. विपरीतको कसूर अपराध हुँदा निज प्रतिवादी अर्जुन पाण्डेलाई सोही महलको ३ (१) नं. बमोजिम सजाय गरी सोही

महलको १० नं.बमोजिम पीडित इन्दिरा अधिकारीलाई प्रतिवादी अर्जुन पाण्डेको आधा अंश सर्वश्व गरी दिलाई पाउँ भन्ने अभियोग मागदावी ।

मिति २०६१/७/५ गते दिउँसो २ बजेको समयमा घरबाट बाहिर घुम्न निस्कदा इन्दिरा अधिकारीसंग भेट भयो । उनले म संग जिस्कदै पैसा मागेको हुँदा मलाई करणी गर्ने इच्छा जागी करणी गर्न दिने भए पैसा दिन्छु भन्दा हुन्छ भनेकीले एकान्त बनमा गई राजीखुशी साथ मेरा लिङ्ग निजको योनीमा प्रवेश गराउँदा योनी बाट रगत आयो । उनी रुन कराउन थालिन, मैले पैसा भिकेर दिएपछि उनी रुन छाडिन् । मैले करणी गरेको कारणबाट इन्दिरा अधिकारीको योनीमा रातोपन तथा चोट लागि रगत आएको हुनु पर्छ । मैले गल्ती गरेको हुँदा सजाय भोग्न तयार छु भन्ने समेतको व्यहोराको प्रतिवादी अर्जुनबहादुर पाण्डेको अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी अर्जुन पाण्डेलाई अ.व.११८ को देहाय २ बमोजिम पुर्पक्षकालागि थुनामा राख्ने, तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट प्रतिवादीले कसूर गरेको विश्वास गर्न सकिने मनासिव आधार भएको अवस्थामा प्रतिवादीको आधा अंश रोकका गर्नुपर्ने देखिँदा प्रतिवादीले आफ्नो बयानमा आफु बाबु आमा २ भाई र ३ बहिनी समेत गरी ८ अंशियारहरु देखाएको र मैले पाउने अंश बाबु धनबहादुरको नाउँमा छ भनी उल्लेख गरेको देखिँदा बाबुको नाममा

रहेको सम्पत्तिबाट निज प्रतिवादीले ८ भागको १ भाग अंश पाउने मान्नु पर्ने हुँदा ३ भागको १ भाग निज प्रतिवादीले पाउने १ भागको आधा रोकका राख्न सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा लेखि पठाउनु भन्ने धादिङ्ग जिल्ला अदालतबाट थुनछेकको सम्बन्धमा भएको आदेश ।

मिति २०६१/७/५ गते मैले दायर गरेको जाहेरी दरखास्त देखाउँदा देखिँ,व्यहोरा सुने,सो भएको व्यहोरा तथा सहीछाप मेरो हो । उक्त मितिमा म समेतका मानिसहरु भई शम्भु राउतको घरमा खसी काटी रहेको अवस्थामा खुट्टामा रगत बगाउदै छोरी इन्दिरा रोईरहेको अवस्थामा निजको आमाले साथीहरु भएको ठाँउमा ल्याउदा के भयो भनी सोधपुछ गर्दा अर्जुनबहादुर (मामा) ले सालघारीको खोल्सामा लगी मलाई समाई मेरो पिसाब फेर्नेमा अर्जुनबहादुर (मामा) को पिसाब फेर्ने छिरायो भनेर थाहा भएको हो । अस्पताल ल्याउँदा सम्म रगत आई रहेको थियो भन्ने व्यहोराको वादीका साक्षी जाहेरवाला बेदबहादुर अधिकारीको वकपत्र ।

प्रहरी समक्ष भएको कागजको व्यहोरा र सहीछाप मेरो हो । मलाई पिङ्ग खेलेको ठाँउबाट खोल्सामा लगेर मेरो पिसाब फेर्नेमा अर्जुनबहादुर (मामा)को पिसाब फेर्ने पसाउदा मेरो पिसाब फेर्ने ठाँउमा रगत आएको हो भन्ने व्यहोराको पीडित वादी पक्षका साक्षी इन्दिरा अधिकारीले अदालतमा गरेको वकपत्र ।

मिति २०६१/७/५ गतेका दिन इन्दिरा अधिकारीको आमाले इन्दिरा अधिकारीलाई रुदै गरेको अवस्थामा लिएर हिडेको अवस्था देखे पछि के भयो भनी सोधनी गर्दा अर्जुन पाण्डेले मेरो पिसाब फेर्ने ठाउँमा आफ्नो पिसाब फेर्ने छिराउँदा मेरो पिसाब फेर्ने ठाउँबाट रगत आएको हो भनेकोबाट थाहा भएको हो । हामीहरूले देखाको अवस्थामा समेत निज पीडित इन्दिरा अधिकारीको योनीबाट रगत आइरहेको थियो भन्ने एउटै व्यहोराको वादी पक्षका साक्षीहरू इश्वर अधिकारी, शम्भु राउत, चन्द्रबहादुर अधिकारी, छविलाल श्रेष्ठ, ताराबहादुर राउतले गरीदिएको छुट्टाछुट्टै वकपत्र ।

प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा अदालत समक्ष बयान गर्दा सल्लाघारीको एकान्त वनको खोल्सामा लगी पीडितको योनीमा आफ्नो लिङ्ग घुसाएको, यसरी लिङ्गको केही भाग घुसाउँदा पीडित रुन कराउन थाल्नुको साथै निजको योनीबाट रगत आएको हो भनी आरोपीत कसूरमा स्वीकार गरी बयान गरेको देखिन्छ । निज प्रतिवादीको स्वेच्छापूर्वक भएको सावित्री बयान, ढुंगा पन्छाएको, झारपात मडारिएको भन्ने घटनास्थल प्रकृति, पीडितको योनीको वरीपरी रातोपन देखिएको, भगोष्टमा चोट लागेर रक्तश्राव भएको भन्ने स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन, जाहेरवालाको किटानी जाहेरी, तथा जाहेरीको व्यहोरालाई सर्मथन गर्ने गरी गरेको वकपत्र, पीडित व्यक्तिको मौकाको कागज र

सो कागज गर्ने शम्भु राउत, इश्वर अधिकारी, चन्द्रबहादुर अधिकारी, छविलाल श्रेष्ठ, ताराबहादुर राउत समेतका व्यक्तिहरूले एकै मिलानको व्यहोरा उल्लेख गरी कागज गरीदिई मौकामा भएको सो कागजलाई पुष्टि हुने गरी अदालत समक्ष वकपत्र समेत गरी दिएको आधारसमेतबाट बर्ष ७ की पीडित इन्दिरा अधिकारीलाई प्रतिवादी अर्जुनबहादुर पाण्डेले जबरजस्ती करणी गरी मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको नं १ विपरीत जबरजस्ती करणी गरेको ठर्हछ । यस्तो कसूर गर्ने प्रतिवादी अर्जुनबहादुर पाण्डेले अदालत समक्ष उपस्थित भई घटनाको वास्तविक यथार्थ विवरण उल्लेख गरी अदालतलाई सहयोग पुऱ्याएको देखिँदा निजलाई जबरजस्ती करणीको ३(१)नं. बमोजिम १३ बर्ष कैद हुने ठर्हछ । जबरजस्ती करणीको १० नं. बमोजिम प्रतिवादी अर्जुनबहादुर पाण्डेको आधा अंश सर्वस्व गरी पीडित इन्दिरा अधिकारीलाई दिलाई भराई दिने ठर्हछ भन्ने व्यहोराको धादिङ्ग जिल्ला अदालतको मिति २०६१/१०/२५ को फैसला ।

जबरजस्ती करणीको अभियोग तथ्यबाट पुष्टि हुनु पर्छ । मेरो तत्काल स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा शरीरमा जबरजस्ती भएको कुनै चिन्हहरू देखिँदैन । पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा गुप्ताङ्ग र निजको लुगामा वीर्य देखिएको छैन । दशैंको अवसरमा मदिरा सेवन गरेको सुरमा पीडितलाई ललाई फकाई अलिपर पुऱ्याई सामान्य प्रयास गर्दा निज नमानेपछि

छाडीदिएको हुँ । यदि अपराधिक मनसाय लिई पीडितलाई जबरजस्ती गर्न चाहेको भए एकान्त ठाउँमा पीडित र म मात्र भएको घटनाबारे कसैले नदेखेको नसुनेको अवस्थामा जबरजस्ती करणी कार्य पुरा नगरी पीडितलाई पिङ्ग भएको ठाउँमा ल्याउने काम हुने थिएन । यसरी अपराधिक मनसाय नभएको अवस्थामा दोषी ठहर गर्न नमिल्ने फौजदारी न्यायको सिद्धान्त विपरीत गई अनुमान र शंकाको आधारमा सम्बन्धित विशेषज्ञको परीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धमा अदालतमा आई वकपत्र गर्न नसकेको अवस्थामा प्रमाण ऐन २०३१ को दफा १८ र २३ (७) बमोजिम समेत सो रायलाई प्रमाणमा लिन नमिल्ने अवस्थामा सो राय समेतलाई आधार लिई गरिएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुदाँ बदर गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी अर्जुनबहादुर पाण्डेको पुनरावेदन अदालत पाटनमा कारागार शाखा मार्फत दायर गरिएको पुनरावेदन पत्र ।

जाहेरवाला, पीडित र प्रहरीमा कागज गर्ने व्यक्ति समेत अदालतमा उपस्थित भै प्रहरीमा भएको कागजलाई सर्भथन हुने गरी वकपत्र गरीदिएको देखिएको , प्रतिवादीले अधिकार प्राप्त अधिकारी तथा अदालतमा समेत उपस्थित भई ७ वर्षीय पीडित बालिका इन्दिरा अधिकारीलाई करणी गरेको कुरालाई स्वीकार गरेको, प्रतिवादीको स्वेच्छा समेतको बयान, घटनास्थल, मुचुल्का, पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन, जाहेरवाला पीडित तथा मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरुको

अदालतमा भएको वकपत्र समेतबाट पुष्टि भएको देखिँदा प्रतिवादी आरोपित कसूरमा संलग्न छैनन भन्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन । मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको १ नं को व्यवस्थालाई हेर्दा १६ वर्ष मुनिकालाई उसको मञ्जुरी लिई वा नलिई जुनसुकै व्यहोरासंग करणी गरेमा जबरजस्ती करणी ठहर्छ भन्ने देखिँदा ७ वर्ष मुनिकी पीडितलाई निजको राजीखुसीबाट करणी गरेको भएपनि जबरजस्ती करणी गरेको ठहर्ने भएबाट प्रतिवादी अर्जुनबहादुर पाण्डेलाई मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको महलको (३) १ नं. बमोजिम १३ वर्ष कैद र सोही महलको १० नं.बमोजिम प्रतिवादी अर्जुनबहादुर पाण्डेको आधा अंश सर्वश्व गरी पीडित इन्दिरा अधिकारीलाई दिलाई भराई दिने ठहर्‍याएको धादिङ्ग जिल्ला अदालतको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६२।३।३ को फैसला ।

सावित हुँदा अपराध गरेको ठहर्छ भन्ने सम्झनु सारा प्रमाण सम्बन्धी प्रक्रियाको उपहास गर्नु हो भनी सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प.२०२७ नि.नं.५४५ पृ.१३३ मा भएको सिद्धान्तको विपरीत हुने गरी कसूरदार कायम भएको र विशेषज्ञले दिएको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन अदालतमा आई वकपत्र गरी पुष्टि नगरेको अवस्थामा विशेषज्ञको राय लाई प्रमाण लिइएको श्री ५ को सरकार वि. मोतीराम तेली भएको जबरजस्ती करणी

मुद्दामा स.अ.बाट ने.का.प.२०४० पृ. ६४२ मा योनीमा चोट परेको तर वीर्य वा वीर्यको दाग नदेखिएको र योनीको पर्दा नच्यालिएको स्थितिमा जबरजस्ती करणी नभै जबरजस्ती करणीको उद्योगमात्र ठहर्‍याएको अवस्था समेतबाट प्रस्तुत मुद्दामा जबरजस्ती करणीको ५ नं. आर्कषित हुनुपर्नेमा ३ नं.बमोजिम सजाय गरिएको फैसला मिलेन । उल्लेखित आधार एवं कारणहरुबाट शुरु धादिङ्ग जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहराई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६२।३।३ मा भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरिपाऊँ भनी प्रतिवादीले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पीडितको स्वास्थ्य परीक्षणबाट जबरजस्ती करणी भईसकेको अवस्था नदेखिनुका साथै प्रतिवादी तथा पीडितको जनेन्द्रियमा शुक्रकीट देखिएको छैन । सानो भगोष्टमा चोट परेको र योनीको वरिपरि रातो डाम भएको कारणबाट मात्रै पूर्णरूपमा करणी भइसकेको भन्न सकिने अवस्था नभएको, ने.का.प.२०६१, नि.नं.७४२५, पृ.१०२५ को प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.वं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थीलाई छलफलको लागि पेशीको सूचना दिई पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

२. नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश भएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक

प्रतिवादी तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता विश्वराज अधिकारीले प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणीको उद्योग मात्र गरेको अवस्थामा समेत प्रतिवादीलाई जबरजस्ती करणीको कसूरमा सजाय हुने ठहराएको शुरु अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला न्याय संगत नहुँदा उल्टी गरिपाऊँ भनी बहस गर्नुभयो ।

३. प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट विद्वान सहन्यायाधिवक्ता युवराज सुवेदीले प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालतमा बयान गर्दा समेत पीडित बालिकालाई करणी गरेको कुरा स्वीकार गरेको तथा उद्योग गरेको भनी प्रतिवादीले मौकामा जिकिर लिन नसकेको एवं प्रस्तुत वारदातको प्रकृतिबाट उद्योग मान्न नमिल्ने हुँदा जबरजस्ती करणीको कसूरमा प्रतिवादीलाई सजाय हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मुनासिब हुँदा सदर गरिपाऊँ भनी बहस गर्नुभयो ।

४. विद्वान अधिवक्ता र सहन्यायाधिवक्ताको बहस जिकिर सुनी मिसिल अध्ययन गरी प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला मिलेको छ वा छैन र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्तैन भन्ने प्रश्नमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

५. मिति २०६१।७।५ मा दशैको समयमा पिड खेल्न गएको छोरी वर्ष ७ की इन्दिरा अधिकारीलाई विपक्षी अर्जुन पाण्डेले

जंगलको एकान्त ठाउँमा लगी जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा कारवाही गरिपाउँ भन्ने जाहेरी दरखास्त भई अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान गर्दा प्रतिवादी अर्जुन पाण्डेले सो दिन जाहेरवालाकी छोरीलाई आफूले करणी गरेको स्वीकार गरेको र पीडितको शारिरीक परीक्षणबाट प्रमाणित भएकाले निजलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३ नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने समेत अभियोग दावी रहेको छ ।

६. निर्णय तर्फ विचार गर्दा निज प्रतिवादी अर्जुन पाण्डेले सो अभियोग र कसूरजन्य कुरामा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष एवं अदालतमा समेत सावित रही बयान गरेको छ । त्यसरी बयान गर्दा पीडित नाबालिका इन्दिरा अधिकारीलाई आफूले वारदातका दिन पैसा दिने प्रलोभनमा सालघारी भन्ने जंगलमा लगी मुख थुनी आफ्नो लिङ्ग निजको योनीमा प्रवेश गराउँदा केही मात्रमा योनी भित्र प्रवेश गरेको र निज रुन कराउन लागेकीले आफ्नो लिङ्ग निजको योनीमा दुई तीन पटक भित्र बाहिर गराई निजको मुख थुनी जबरजस्ती करणी गर्दा योनीबाट रगत समेत आएको हुँदा आफ्नो लिङ्ग योनीबाट बाहिर निकाली वीर्य बाहिर जमीनमा स्खलन गरी छाडी दिएको भनी बयान गरेको पाइन्छ । पीडित इन्दिरा अधिकारीले अर्जुन मामा भन्ने अर्जुनबहादुर पाण्डेले पीड खेल्ने ठाउँबाट बोकी जंगल तर्फ लिएर गई खोल्सामा उत्तानो पारी लिङ्ग आफ्नो पिसाब फेर्ने ठाउँमा छिराइ भित्र

बाहिर गर्न थालेपछि धेरै दुखेकोले कराउँदा मुख समेत थुनी करणी गर्दा पिसाब फेर्ने ठाउँबाट रगत आएपछि निजले पीड खेल्ने ठाउँमा नै ल्याई छोडिदिएको भनी व्यक्त गरेको पाइन्छ । त्यस्तै घटना विवरण कागज गर्ने चन्द्रबहादुर अधिकारी, छविलाल श्रेष्ठ, सभ्मु राउत, ताराबहादुर राउत, एवं इश्वर अधिकारी समेतका व्यक्तिहरुले पीडित इन्दिरा अधिकारीको आमाले छोरीलाई साथ लिई अत्तालिदै आएपछि आफू समेत मानिसहरुले पीडितसंग सोधनी गर्दा पीडित बालिकाले आफूलाई अर्जुन पाण्डेले करणी गरेको कुरा बताएकी र निजको योनीबाट रगत बगी शुरुवाल समेत भिजेको थियो भनी कागज गरेको सोही तथ्यलाई अदालतमा समेत व्यक्त गरी बकपत्र गरी दिएको देखिन्छ ।

७. परोपकार इन्द्रराज्य लक्ष्मी प्रसुति गृह अस्पतालले पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गरी दिएको प्रतिवेदनमा पीडितको योनीको वरिपरि रातोपना भएको, सानो भगोष्ट (Labia Minora) मा चोट लागेर रक्तश्राव भएको देखिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । स्वयं पीडितले समेत अदालत समक्ष बकपत्र गर्दा आफूलाई पिड खेल्ने ठाउँबाट जंगलमा लगी पैसा दिने कुरा गरी अर्जुन पाण्डेले करणी गरेको र आफ्नो योनीबाट रगत समेत आएको भनी व्यक्त गरेको पाइन्छ । यसरी प्रतिवादी अर्जुनबहादुर पाण्डेले नाबालिका इन्दिरा अधिकारीलाई आफूले जबरजस्ती करणी गरेको भनी अपराधजन्य कुरा अदालतमा समेत स्वीकार

गरेको छ भने पीडित इन्दिरा अधिकारीले मौकामा तथा अदालतमा समेत गरेको बकपत्र तथा घटनाको तत्काल पछि घटनाका सम्बन्धमा छविलाल श्रेष्ठ, शम्भु राउत समेतले व्यक्त गरेको कुराबाट समेत निजको सावीती बयान समर्थित हुन आएको छ । घटनाका सम्बन्धमा घटनावाट पीडित व्यक्तिले व्यक्त गरेको कुरा तथा घटना भएको थाहा पाउने व्यक्तिले घटनाको तत्काल पछि व्यक्त गरेको कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०(१)(क) र (ख) बमोजिम अदालतले प्रत्यक्ष प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

८. पुनरावेदक प्रतिवादीले पीडितलाई आफूले करणी (Full crime) सम्पन्न नगरेको बरु करणीको उद्योग (Attempt to rape) सम्म गरेको भन्ने प्रस्तुत पुनरावेदन गर्दा जिकिर लिएको र ने.का.प. २०४० पृ.६४२ नि.नं. १७८० तथा ने.का.प.२०६० पृ. ७०८ नि.नं. ७२६६ तथा ने.का.प. २०६१ पृ. १०२५ नि.नं. ७४२५ मा यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तलाई दृष्टान्तको रूपमा पेश गरेको छ ।

९. निजको सो जिकिर तर्फ विचार गर्दा निजले आफ्नो बयानमा पीडित इन्दिरा अधिकारीको योनीमा लिंग प्रवेश गराइदा दुई तीन पटक बाहिरभित्र गराएको र निज कराएको र योनीवाट रगत आएकोले बाहिर वीर्य स्वखलन गराएको भनी अदालतमा समेत व्यक्त गरेको छ, सोही कुरा पीडितको कथनबाट स्थापित हुन पनि आएको छ ।

यस्तो स्थितिमा करणी गरेको क्रिया पूरा नभएको भन्न निजको जिकिर युक्तिसंगत र कानूनसंगत देखिदैन । योनी भित्र लिंग प्रवेश गराई बाहिर भित्र समेत गरेको कुरा पुष्टि भएको अवस्थामा करणीको कार्य सम्पन्न भईसकेको मान्नुपर्ने हुन्छ । करणीको उद्योगको कसूर हुनका लागी करणी गर्न नपाएको अवस्थाको विद्यमानता हुनुपर्ने हुन्छ । निज प्रतिवादीले योनीभित्र लिंग प्रवेश गराई बाहिर भित्र गरी वीर्य स्वखलन समेत भएको कुरा समेत स्वीकार गरेको अवस्थामा करणी गर्न नपाएको र उद्योग मात्रको कसूर भएको मान्न नसकिने हुन्छ । पीडित ७ वर्षको नाबालिका रहेको र नाबालिकाको मंजुरी लिई करणी गरेपनि सो कार्य अपराधजन्य र कानूनले जबरजस्ती करणीको कसूर हुने हुन्छ । सोको अलावा पुनरावेदक अर्जुनबहादुर पाण्डेले बयान गर्दा आफूले निज पीडितलाई करणीको उद्योग सम्म गरेको भनी जिकिर नलिई निज नाबालिका वर्ष ७ की इन्दिरा अधिकारीलाई करणी गरेको भनी स्वीकार गरेको अवस्थामा पुनरावेदन दिंदा सो भन्दा पृथक अर्थात करणीको उद्योग मात्र गरेको भन्ने जिकिर लिएकोलाई अदालतले सो जिकिर स्वीकार गर्न नसक्ने हुन्छ । कुनै अपराध पूर्ण अपराध (Full Crime) हो वा सो अपराधको उद्योग (Attempt) मात्र हो भन्ने ठहराउन प्रतिवादीको जिकिर मात्र पर्याप्त हुने नभई निजले गरेको कार्य र सो को परिणाम समेतलाई विचार गर्नुपर्ने हुन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा वर्ष ७ की नाबालिकाको योनीभिन्न लिंग प्रवेश गराई बाहिर भित्र समेत गराएको र वीर्य स्वलनसमेत भएको देखिएको अवस्थामा जबरजस्ती करणीको कसूर स्थापित भएको हुने र सो वीर्य योनी बाहिर स्वलन गराएको मात्र कारणले जबरजस्ती करणीको उद्योग मात्र हुने भनी सम्भन नमिल्ने हुन्छ ।

१०. पुनरावेदकले उल्लेख गरेको ने.का.प. २०६० को नि.नं. ७२६६ को नजीर र ने.का.प. २०६१ को नि.नं. ७४२५ को नजीरहरु, ने.का.प. २०४० को नि.नं. १७८० मा प्रतिपादित सिद्धान्तमा आधारित भएको र उक्त ने.का.प. २०४० पृ. ६४२ नि.नं. १७८० मा पीडितको Labia Majora र Labia Minora मा निलडाम रहेको भएतापनि पीडितको गुप्तांगको वरिपरि वीर्य वा वीर्यको दाग नलागेको एवं योनीको पर्दा नच्यातिएको अवस्थामा जबरजस्ती करणी नभई जबरजस्ती करणीको उद्योग मात्र हुने भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा वर्ष ७ की पीडितलाई प्रतिवादीले पैसा दिने प्रलोभनमा पारी करणी गरेको अवस्था हुँदा प्रस्तुत अपराध जबरजस्ती करणी हो भन्ने कुरामा कुनै विवाद छैन । पीडित ७ वर्षकी नाबालक भएको हुँदा प्रतिवादीले नाबालक विरुद्ध गंभीर प्रकृतिको बर्बर जघन्य अपराध गरेको अवस्था प्रष्ट छ । जबरजस्ती करणी मुद्दामा सामान्यतया प्रत्यक्षदर्शी साक्षीको उपस्थिति हुँदैन । पीडित नै घटनाको आधारभूत गवाह हो । निजले अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालत समक्ष व्यक्त गरेको

कुरालाई प्रमाण ऐन २०३१ को दफा १०(ख) (क) बमोजिम प्रत्यक्ष र निर्णायक प्रमाणको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । पीडित बालिकाले बाल सुलभ शैली र भाषामा घटना पूर्वको स्थिति देखि घटना हुँदाका अवस्था एवं तत्पश्चातका कुराहरु समेत सविस्तार बर्णन गरेको र सो बर्णनमा खास कुनै विरोधाभाष रहेको पनि देखिन्छ । प्रतिवादीले आफ्नो पिसाब फेर्ने अंगमा लिङ्ग पसाएको र सो क्रममा रगत समेत बगेको भनी पीडितले अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालत समक्ष स्पष्ट व्यक्त गरेको पाइन्छ । प्रतिवादीले समेत अनुसन्धान अधिकारी र अदालत समक्ष बयान गर्दा आफूले इन्दरा अधिकारीको योनीमा आफ्नो लिङ्ग प्रवेश गराएको, लिङ्गको केही भागमा योनीमा प्रवेश गरेको र सो क्रममा पीडित रोइ कराई गरेको र योनीबाट रगत बगेको भनी बयान गरेको पाइन्छ । ७ वर्षकी कलिली बालिकालाई २२ वर्षको बयस्क प्रतिवादीले करणी गर्दा निजको लिङ्ग पूर्ण रूपमा पीडितको योनीमा प्रवेश हुने कल्पना पनि गर्न सकिन्छ र प्रतिवादीले समेत यस कुरालाई स्वीकार गरेको छ । प्रतिवादीले आफ्नो लिङ्ग पीडितको योनीमा दुई तीन पटक भित्र बाहिर गराई निजको योनीबाट रगत आएको हुँदा लिङ्ग बाहिर निकाली बाहिर जमीनमा वीर्य स्वलन गरेको भनी बयान गरेको र सो बयानलाई अदालतमा समेत इन्कार नगरेको हुँदा प्रस्तुत वारदातमा पीडितको योनीमा प्रतिवादीको वीर्य वा दाग नभेटिनुलाई स्वावाभाविक र यथार्थ परक नै मान्नु पर्ने हुन आयो । यस

आधारबाट प्रस्तुत वारदातको समुच्चा प्रकृतिबाट प्रतिवादीको लिङ्गको पूर्ण प्रवेश (Complete penetratoion) र वीर्य योनीमा स्खलन (Emission of semen) नभएको अवस्था मा यसैलाई आधार बनाएर यसैको अभावमा प्रतिवादीले पीडित उपर करणी नगरेको र करणीको उद्योग मात्र गरेको भनी ठहर गर्नु न्याय संगत देखिदैन । कानूनी रूपमा हेर्ने हो भने पनि जबरजस्ती करणी हुनको निम्ति स्त्रीको योनीभित्र पुरुष जनेन्द्रिय पूर्ण रूपमा प्रवेश भएकै हुनुपर्ने, स्त्रीको कन्याजाली (Hymen) च्यातिएको वा फाटेकै हुनुपर्ने वा पुरुष वीर्य योनीमा स्खलन भई योनीको वरीपरी वीर्य वा सो को दाग लागेकै हुनुपर्ने अनिवार्यता समेत रहेको छैन । वीर्य स्खलन सहित वा रहित योनीको बाह्य भागभित्र आंशिक लिङ्ग प्रवेश गराउनु मात्र पनि कानूनी प्रयोजनको निम्ति जबरजस्ती करणीको कसूर हुन पर्याप्त हुन्छ ।

११. तसर्थ उल्लिखित आधार कारणबाट प्रतिवादीले वर्ष ७ की पीडित नाबालिकालाई जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा जबरजस्ती करणीको १ नं. को कसूरमा सोही महलको ३(१) नं. बमोजिम निजलाई तेह्र वर्ष कैद हुने ठहराएको शुरु धादिङ्ग जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६२।३।३ को फैसला मुनासिब हुँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.गौरी ढकाल

ईती सम्बत २०६४ साल माघ महिना ९ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलाश अधिकृत- रमेश ढकाल

निर्णय नं. ७९२४ ने.का.प. २०६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
संवत् २०६० सालको रिट नं. ३३६०
आदेश मिति: २०६४।११।१७६

मुद्दा:- उत्प्रेषण मिश्रित परमादेश ।

निवेदक: जिल्ला महोत्तरी अनकार गा.वि.स.
वडा नं. ५ बस्ने विष्णुदेव महतो
नुनिया

विरुद्ध

विपक्षी: श्रीमहोत्तरी जिल्ला अदालत, जलेश्वर
समेत

- मुख्य भै कामकाज गरेकोमा बाहेक अरु अवस्थामा एकाघरका उमेर पुगेको कुनै व्यक्तिले कुनै व्यवहार गरेको रहेछ भने निजले आफुले पाउने धनमा निजको हक नपुगेसम्म साहुले सो धनमा समाउन नपाउने ।
- मुख्यले गरेको व्यवहार वा एकाघरका उमेर पुगेका अरुले गरेको मुख्य जानकारको पनि सहीछाप वा लिखत भएको रहेछ भने गोस्वारा धनवाट भरी भराउ गरी लिन पाउने ।

(प्रकरण नं. ५)

- लेनदेन मुद्दामा पक्ष विपक्ष बीच लेनदेन भई एक आपसमा भएको

लिखतमा घरको मुख्य व्यक्तिको मन्जुरी प्राप्त भएको कुनै लिखत वा लिखतमा साक्षी बसेको कुरा कहीं कतैवाट नदेखिदा अदालतमा अंश मुद्दा चली वण्डा छुट्याई लिन पाउने ठहर भै फैसला बमोजिम छुट्याई चलन पूर्जा समेत प्राप्त भैसकेको अवस्था र लेनदेन कारोवार गर्दाका अवस्थामा यी प्रतिवादी घरको मुख्य व्यक्ति नभई निजकी आमा मुख्य व्यक्ति रहेको अवस्था देखिदा निवेदक लगायत घरका अन्य व्यक्तिले पनि सो लेनदेनको दायित्व व्यहोर्नु पर्ने अवस्था नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ५)

निवेदक तर्फवाट: विद्वान अधिवक्ता श्री सतिश
भा

विपक्षी तर्फवाट:

अवलम्बित नजीर:

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ: नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ तथा ८८ बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र परी दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार रहेको छ :-

विपक्षी मध्येका लखन महतो नुनियाले म निवेदकवाट मिति २०५६।१।३ मा रु.१,०१०००।- कर्जा लिएकोमा भाखा भित्र ऋण नतिरेको कारण म निवेदक वादी र

लखन महतो नुनिया प्रतिवादी भई महोत्तरी जिल्ला अदालतमा सम्बत २०५८ सालको दे.१६२८ को लेनदेन मुद्दा चलि उक्त अदालतबाट मिति २०५८।१२।७ मा सावा व्याज समेत गरी १,३०,५७०।५५ भरी पाउने ठहराई फैसला भई उक्त फैसला आजसम्म अन्तिम अवस्थामा रहेको छ । सो फैसला वमोजिमको विगो भरी भराउका लागि प्र.नं.३ को एका सगोलको छोरा जुगेश्वर महतो नुनियाका नाउँ दर्ताको जिल्ला महोत्तरी धिरापुर गा.वि.स.वडा नं.२ कि.नं.७२ को ०-२-१ र ऋणी प्र.नं.३ कै भोग चलनको जिल्ला महोत्तरी विगौना गा.वि.स.वडा नं.९ गाउँ व्लक भित्रको मनिचन मण्डल खत्वेको घर देखि पूर्व, विष्णु मण्डलको घरदेखि उत्तर, सडक देखि दक्षिण, परमेश्वर मण्डल खत्वे लक्ष्मी मण्डल खत्वेको घरदेखि पश्चिम यति चार किल्ला भित्र पर्ने उत्तर दक्षिण पूर्वमा ६७३" बिचमा ६८' पश्चिममा ४१' बीचमा ३८' दक्षिणमा ३७' सो मा भएको घर २ र फुसको छाना भएको घर १ एवं अर्को घडेरी जग्गा समेत तीन किल्ला अचल सम्पत्तिबाट असुल उपर गरी पाउन ०५९।४।२० मा दरखास्त दिएकोमा महोत्तरी जिल्ला अदालतको आदेशानुसार रोक्का भई विगो भरी भराउको कारवाहीका सिलसिलामा जायजात तायदात तथा पंच कित्ते मोल समेत कायम भई ०६०।२।८ मा डाँक लिलाम हुँदा कसैले सकार नगरेकोले दोश्रो पटक लिलामको तारिख मुकरर गरिएको थियो । यसै

क्रममा प्र.नं.४ ले महोत्तरी जिल्ला अदालतमा आफै समेतको अंश हक लाग्ने जग्गा फुकुवा गरिपाऊँ भनी दिएको निवेदन उपर कारवाही हुँदा प्र.नं.१ का तहसिलदारले मिति ०६०।४।२ मा फुकुवा गरि दिने भनि आदेश गर्नु भएकोले उक्त आदेश बदर गरी पाउन दण्ड सजायको ६१ नं.वमोजिम प्र.नं.१ समक्ष निवेदन दिएकोमा तहसिलदारको आदेशलाई नै सदर गरेको र सो आदेश उपर १७ नं वमोजिम विपक्षी पुनरावेदन अदालत धनुषा समक्ष उजुरी गरेकोमा सो अदालतबाट पनि शुरु अदालतको आदेशलाई नै सदर गरेको अवस्था छ । मेरो विगो भरी भराउको निमित्त देखाएको ऋणीको उल्लेखित जग्गा ऋणीकै तिरो भोगको र निजको एका सगोलको छोराकै नाम दर्ताको हो भन्ने तथ्यमा विवाद नभएको र प्र.नं.४ ले दायर गरेको अंश मुद्दाको फैसलाले फिराद परेको अघिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरिएको तथा मेरो लेनदेन मुद्दाको फैसला मिति ०५८।१२।७ मा भई ०५९।४।२० मा विगोको दरखास्त दर्ता गराई सकेर कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको विगो मुद्दालाई औचित्यहिन बनाउन कथित मिति ०५९।८।२२ को अंश मुद्दाको फैसलाको आधारमा लेनदेन मुद्दामा रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गर्नेगरी भएको उल्लेखित आदेशहरु दण्ड सजायको २६ नं.अंशवण्डाको १८ नं.एवं लेनदेन व्यवहारको ८८ नं.समेतको प्रतिकूल भएकाले विपक्षी महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको मिति

०६०१४१२, ०६०१४१२३ र पुनरावेदन अदालत, धनुषावाट भएको आदेश प्रत्यक्षतः त्रुटी पूर्ण एवं गैरकानूनी भई म निवेदकलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२ र १७ द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात पुग्न गएकोले ऐ संविधानको धारा २३ तथा ८८(२) वमोजिम यो निवेदन लिई आएको छु । विपक्षी मध्येका महोत्तरी जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत धनुषाको उल्लेखित आदेशहरू र सो को आधारमा भएको एवं सम्पूर्ण काम कारवाही निर्णय पत्राचार समेत बदर गरी मेरो विगो भरी भराउका लागि देखाइएको सम्पत्तिवाट कानून वमोजिम विगो असुल उपर हुने गरी डाँक लिलाम गरि दिनु भनी उत्प्रेषणयुक्त परमादेश जारी गरिपाऊँ र प्रस्तुत निवेदनको अन्तिम टुंगो नलागेसम्म विपक्षी नं.३ र ४ नं.ले अंश मुद्दाको फैसला वमोजिम वण्डा छुट्याई दर्ता चलनको कार्य गर्न गराउन सक्ने अवस्था भएको तथा सो वमोजिम हुन गएमा मुद्दामा जटिलता एवं विषमता सृजना हुन सक्ने भएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(क) वमोजिम महोत्तरी जिल्ला अदालतका नाउँमा वण्डा नछुट्याउनु भनी अन्तरिम आदेश समेत जारी गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन माग दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग वमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? सम्बन्धित मिसिल साथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षी महोत्तरी

जिल्ला अदालत समेतका नाउँमा र आफै वा आफ्नो प्रतिनिधि मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विष्णुदेव महत्तो समेतका नाउँमा रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी सूचना पठाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६०१११५ को आदेश ।

सम्मानित अदालतमा विचाराधीन रहेको रिट निवेदनलाई औचित्यहिन तुल्याउने हेतुले प्र.नं.३ र ४ समेतले मिलेमतो गरी प्र.नं.१ र २ को आदेशको आधारमा अंश छुट्याई मेरो थैली पचाउने उदेश्यले विगोको कारवाही भित्र परेको जग्गा वेच विखन गर्न खोजेको हुँदा तत्काल सो वमोजिमको अंश छुट्याउने कारवाही स्थगित गरी जग्गा वेच विखन गर्न नपाउने गरी यथास्थितिमा राख्नु र प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुंगो नलागुन्जेल निवेदकको विगो दरखास्त वमोजिमको डाँक लिलामको काम कारवाही समेत अगाडि नबढाउन प्र.नं.१ को नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ वमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदक विष्णुदेव महत्तोले यस अदालतमा मिति ०६१११३१ मा द.नं.७३४४ मा दिएको निवेदन पत्र ।

यसमा अन्तरिम आदेशका सम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदनको विषयवस्तुमा नै असर पर्ने देखिँदा हाल माग वमोजिमको अन्तरिम आदेश जारी गर्न मिलेन । रिट निवेदन नै निर्णयकोलागि नियमानुसार गरी पेश गर्नु

भन्ने यस अदालतको मिति २०६१।२।५ को आदेश ।

कानून वमोजिम अधिकार क्षेत्र ग्रहण गरी न्यायको रोहमा प्रमाण समेतको मूल्यांकन गरी कानून वमोजिम नै अन्तिम आदेश भएकोले यस्तोमा रिट क्षेत्र आकृष्ट नहुने स्पष्ट छ। यस अदालतबाट भएको उक्त आदेशबाट प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लेख भए अनुसार निजको सविधानद्वारा प्रदत्त कुनै मौलिक हक हनन नभएकोले निवेदकको गैरकानूनी रिट निवेदन खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरका तर्फबाट यस अदालतमा पेश हुन आएको लिखित जवाफ ।

जिल्ला महोत्तरी अन्कार गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने यी निवेदक विष्णुदेव महतो नुनियाले जिल्ला महोत्तरी पिगौना गा.वि.स.वडा नं.९ बस्ने लखन महतो नुनिया उपर दे.नं.१६२८ को लेनदेन मुद्दा दायर भई २०५८।१२।७ मा प्रतिवादीबाट वादी दावीको सावा व्याज भराई लिन पाउने ठहराई फैसला भएको र सो फैसला वमोजिम वादीले प्रतिवादीबाट विगो भराई पाउँ भनी यस अदालतमा दरखास्त परि विगो भरी भराउमा कारवाही भई रहेको अवस्थामा विपक्षी मध्येका विष्णुदेव महतोले मेरो अंश हकको जति घरजग्गा फुकुवा गरिपाऊँ भनी निवेदन दिएको र निवेदकले दिएको निवेदनमा यी निवेदक विसुनदेवको मन्जुरी विना घरको गैर मुख्य व्यक्ति लखन महतोले लिई खाएको ऋण वापतमा लेनदेन

पर्नु अगावै दायर भई निवेदकले वण्डा छुट्याई लिन पाउने ठहरेको घर जग्गाबाट प्रस्तुत मुद्दाका वादीको विगो भराई लिन कानूनी दृष्टिकोणले मिल्ने नदेखिएको अवस्थामा यी विष्णुदेव समेतले वण्डा छुट्याई लिन पाउने ठहरेको घर जग्गा समेत प्रस्तुत मुद्दाका वादीले विगो दरखास्तमा देखाई ल्याएको र निवेदक र प्रतिवादी लखन महतो आधी आधीका अशियार देखिएवाट निवेदन माग वमोजिम निवेदकले वण्डा छुट्याई लिन पाउने ठहरेको आधि घर जग्गासम्म फुकुवा गर्ने र वांकी रहने आधि घरजग्गाबाट वादीको फैसला अनुसारको विगो भराउने तर्फ आवश्यक कारवाही गर्ने गरी मिति २०६०।४।२ मा यस अदालतको तहसिल शाखाबाट आदेश भई उक्त आदेश उपर चित्त नबुझी वेरीतको आदेश बदर गरि पाउँ भनी निवेदक विष्णुदेव महतोको निवेदन परी इजलास समक्ष पेश हुँदा मिति २०६०।४।२ को तहसिलदारको आदेशलाई सदर गर्ने गरी मिति ०६०।४।२३ मा यस अदालतबाट आदेश भएकोमा सो आदेश उपर पुनः जग्गा रोकका राखी पाउँ भनी निवेदकले पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा निवेदन दिएकोमा उक्त अदालतबाट यस अदालतको मिति ०६०।४।२३ को आदेशलाई परिवर्तन गरिरहनु पर्ने देखिएन । कानून वमोजिम गर्नु भन्ने मिति ०६०।९।११ मा आदेश भएको हुँदा निवेदकको माग वमोजिमको उत्प्रेषण लगायतको परमादेश जारी हुने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन

खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको महोत्तरी जिल्ला अदालतको लिखितजवाफ ।

स्व.गोखुल महतो तथा स्व.सुनियादेवीवाट दुई छोराको जायजन्म भएकोमा जेठा रिट निवेदनमा विपक्षी बनाइएका लखन महतो र कान्छो म लिखित जवाफवाला विष्णुदेव महतो हुँ । लखन महतोको श्रीमती पचियादेवी र छोरा जुगेश्वर महतो हुन । मिति २०५८।६।११ मा सुनियादेवी र म विष्णुदेव महतो समेत दुईजनाले लखन महतो १, पचियादेवीन १ र जुगेश्वर महतो १ समेतका ३ जना विरुद्ध महोत्तरी जिल्ला अदालतमा ३ खण्डको २ खण्ड अंश पाउ भनी दे.नं.६१२ को अंश मुद्दा दर्ता गरेकोमा मिति २०५९।८।१२ मा वादी दावी ठहर भई फैसला भएकोमा सो फैसला उपर विपक्षीहरुको कुनै पुनरावेदन नपरी अन्तिम भै रहेको हुँदा फैसला बमोजिम वण्डा छुट्याई पाउन मैले दरखास्त दिएकोमा ०६।०।१४ मा उक्त अदालतवाट वण्डा छुट्याई दिने कार्य सम्पन्न भई मलाई चलन पूर्ण समेत प्राप्त भएको छ । मेरा दाजु लखनमहतोले मेरो अंश हक मार्नलाई मलाई कुनै थाहा जानकारी नै नदिई मन्जुरी समेत नलिई आफ्नो सालो रिट निवेदक विष्णु महतोको नाउँमा कपाली तमसुक बनाई आपसमा लेनदेन गरी उक्त महोत्तरी जिल्ला अदालतवाट ०५।१२।१७ मा फैसला गराएको रहेछ । म लिखित जवाफवाला तथा मेरो दाजु लखन महतो बनीवुटो गरी खाने अति गरीब मानिस हौं । रिट निवेदनमा उल्लेखित व्यक्ति ठूलो रकम

लिनु दिनु भएको भन्ने तथ्यमा कसैले पनि विश्वास गर्न सक्ने अवस्था नभएको र लखन महतोले आफ्नो नाउँमा गरि दिएको लिखतको दायित्व निजले नै व्यहोर्नु पर्ने तथा विपक्षी रिट निवेदक स्वच्छ भावनाले सम्मानित अदालतमा प्रवेश नगरेको र म लिखित जवाफवालाको अंश हक मार्ने दुषित भावनाले रिट निवेदन लिई अदालत प्रवेश गरेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षीमध्येका विष्णुदेव महतो नुनिया महतोको लिखित जवाफ ।

विपक्षी मध्येका लखन महतो नुनियाका नाउँमा यस अदालतवाट जारी भएको म्याद मिति २०६१।२।१८ मा तामेल भई म्याद भित्र लिखित जवाफ नफिराई वसेको ।

२. नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको रिट निवेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरि निवेदक तर्फवाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ता श्री सतिश भाले मेरो पक्षले अदालतको फैसला बमोजिम लेनदेन मुद्दाको विगो भरी भराउका लागि रोक्का राखेको जग्गा विपक्षी विष्णुदेव महतोको समेत अंश हक लाग्ने भनी रोक्का रहेको जग्गा मध्ये निजको भाग जति फुकुवा गर्ने गरी तहसिलदारवाट भएको आदेशलाई सदर कायम गर्दै महोत्तरी जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदनअदालत जनकपुरवाट भएको आदेश त्रुटीपूर्ण भएको र सो आदेश बमोजिम रोक्का

रहेको जग्गा फुकुवा हुँदा मेरो पक्षको विगो भरी भराउ हुन नसक्ने भएकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा उक्त आदेश बदर गरि मेरो पक्षले विगो भरि भराउका लागि दिएको दरखास्त वमोजिमको घर जग्गावाट विगो भराइ दिने कार्य गर्नु गराउनु भनी विपक्षीका नाममा परमादेशको आदेश समेत जारी गरिपाऊँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

३. उपर्युक्त वमोजिम निवेदकका तर्फवाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ताको बहस समेत सुनी निर्णयतर्फ विचारगर्दा निवेदकको निवेदन माग वमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो ? वा होइन ? भनी निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

४. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा म निवेदक वादी र विपक्षी मध्येको विष्णुदेव महतो नुनिया प्रतिवादी भई सप्तरी जिल्ला अदालतमा चलेको मुद्दामा भएको फैसला वमोजिमको विगो भरी भराउ निमित्त दायर गरेको दरखास्त वमोजिम रोक्का रहेको जग्गा विपक्षीहरु मध्येका विष्णुदेव महतो समेत वादी र लखन महतो समेत प्रतिवादी भै आपसमा चलेको अंश मुद्दाको कारण जनाई महोत्तरी जिल्ला अदालतका तहसिलदारबाट आधा घर जग्गा फुकुवा गरि दिएको र सोही आदेशलाई महोत्तरी जिल्ला अदालत एवं पुनरावेदन अदालत जनकपुरवाट पनि सदर गरि दिएकोले मलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११,१२ र १७ वमोजिम प्राप्त हक अधिकारमा आघात पुग्न गएकोले ऐ संविधानको धारा २३ तथा ८८(२) वमोजिम निवेदन लिई यस अदालतमा आएको छु ।

उक्त महोत्तरी जिल्ला अदालतका तहसिलदारवाट उल्लेखित जग्गा फुकुवा गर्नेगरी भएको आदेश लगायतका सम्पूर्ण काम कारवाही बदर गरी पुनः रोक्का गरी लिलाम कार्य समेत गरि दिन निमित्त विपक्षीहरुका नाउँमा उत्प्रेषण मिश्रित परमादेश जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन माग दावी रहेको पाइन्छ । तहसिल शाखावाट मिति २०६०।४।२ मा भएको वेरितको आदेश बदर गरिपाऊँ भनी विपक्षी विष्णुदेव महतोको निवेदन परी निर्णय हुँदा दावीको सम्पत्ति विष्णुदेवको अंश भागमा पर्ने भएवाट निजलाई फैसला वमोजिम अंश भाग दिलाउने प्रयोजनका लागि फैसला कार्यान्वयन गर्न तहसिलदारले सोही क्रममा रोक्का रहेको जेथालाई फुकुवा गर्ने गरी भएको आदेश कानूनसम्मत भएकोले निवेदनको निवेदन माग वमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्ने महोत्तरी जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ रहेको तथा शुरु अदालतको आदेश मिलेकै देखिँदा सदर गरिएको हुँदा निवेदकको माग वमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने होइन भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ ।

५. निवेदकले लेनदेन मुद्दामा विगोभरी भराउका लागि दरखास्तमा उल्लेख गरेको कि.नं.७२२ लगायतका गाउँ व्लक भित्र पर्ने घर जग्गावाट विगोभरी भराउका लागि दरखास्त दिएको र कि.नं.७२२ को जग्गा जुगेश्वर महतोका नाउँमा दर्ता रहेको देखिएको तथा उक्त जग्गा यिनै विपक्षी मध्येका विष्णुदेव महतो समेत वादी र लखन महतो समेत प्रतिवादी भई महोत्तरी जिल्ला

अदालतमा चलेको २०५८ सालको दे.नं.१६१२ को अंश मुद्दावाट विपक्षी मध्येका विष्णुदेव महत्तोले २ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने गरी फैसला भई वण्डा छुट्याई पाउन निजको दरखास्त परी महोत्तरी जिल्ला अदालतवाट वण्डा छुट्याई दिई निजले मिति २०६०।७।२८ मा चलन पूर्जा समेत प्राप्त गरेको महोत्तरी जिल्ला अदालतवाट प्राप्त मिसिलवाट देखिन्छ। अंश मुद्दा चल्दाका अवस्थामा घरको मुख्य व्यक्ति यी लखन महतो नभई यिनै लखन महतोकी आमा सुनियादेवी देखिएको र लेनदेन मुद्दाका वादी विष्णुदेव महतो र प्रतिवादी यिनै लखन महतो बिच लेनदेन हुँदाका अवस्थामा निज घरको मुख्य व्यक्ति रहेका थिए भन्ने कुरा केही कतैवाट देखिदैन। मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको ९ नं.वमोजिम मुख्य भै कामकाज गरेकोमा वाहेक अरु अवस्थामा एकाघरका उमेर पुगेको कुनै व्यक्तिले कुनै व्यवहार गरेको रहेछ भने निजले आफुले पाउने धनमा निजको हक नपुगेसम्म साहुको सो धनमा समाउन पाउँदैन भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ भने ऐ महलको ८ नं. लाई हेर्दा मुख्यले गरेको व्यवहार वा एकाघरका उमेर पुगेका अरुले गरेको मुख्य जानकारको पनि सहीछाप वा लिखत भएको रहेछ भने गोस्वारा धनवाट भरी भराउ गरी लिन पाउने देखिन्छ। लेनदेन मुद्दामा पक्ष विपक्ष रहेका यी निवेदक विष्णुदेव महतो र लखन महतो वीच लेनदेन भई एक आपसमा भएको लिखतमा घरको मुख्य व्यक्तिको मन्जुरी प्राप्त भएको कुनै लिखत वा लिखतमा साक्षी बसेको कुरा केही कतैवाट देखिदैन। अदालतमा अंश मुद्दा चली २

खण्डको १ खण्ड वण्डा छुट्याई लिन पाउने ठहर भै फैसला वमोजिम २ खण्डको १ खण्ड वण्डा समेत छुट्याई चलन पूर्जा समेत प्राप्त भै सकेको अवस्था र लेनदेन कारोवार गर्दाका अवस्थामा लखन महतो घरको मुख्य व्यक्ति नभई निजकी आमा सुनियादेवी महतो मुख्य व्यक्ति रहेको अवस्था देखिंदा यी निवेदक विष्णुदेव महतो नुनिया र लखन महतो नुनिया वीच भएको लेनदेनको दायित्व घरका अन्य व्यक्तिले पनि व्यहोर्नु पर्ने अवस्था देखिएन।

६. अतः निवेदकको निवेदन माग वमोजिम महोत्तरी जिल्ला अदालतको तहसिल शाखावाट विपक्षीमध्येको विष्णुदेव महतो नुनियाको अंश भागमा परेको आधा भाग जग्गा फुकुवा गर्ने गरी भएको मिति २०६०।४।२ को आदेशलाई सदर गर्ने गरी उक्त जिल्ला अदालतवाट भएको मिति २०६०।४।२३ को आदेशलाई सदर गर्दै मिति ०६।०९।१९ मा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरवाट भएको आदेश समेतलाई बदर गरिरहनु पर्ने अवस्था नदेखिंदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी प्रस्तुत मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या.गौरी ढकाल

इति संवत् २०६४ साल फागुन १७ गते रोज
६ शुभम-----

इजलास अधिकृत-इश्वरी प्रसाद गौतम